

Statisztikai Szemle

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BOZSONYI KÁROLY, ÉLTETŐ ÖDÖN, DR. HARCSA ISTVÁN, DR. HUNYADI LÁSZLÓ,
DR. HÜTTL ANTÓNIA (főszerkesztő), DR. JÓZAN PÉTER, DR. LAKATOS MIKLÓS,
DR. MELLÁR TAMÁS, DR. RAPPAI GÁBOR, SÁNDORNÉ DR. KRISZT ÉVA,
DR. SIPOS BÉLA, DR. SPÉDER ZSOLT, SZABÓ PÉTER, DR. VARGHA ANDRÁS,
DR. VITA LÁSZLÓ, DR. VUKOVICH GABRIELLA (a Szerkesztőbizottság elnöke)

91. ÉVFOLYAM 12. SZÁM

2013. DECEMBER

*A Statisztikai Szemlében megjelenő tanulmányok
kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe
a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.*

Utánnnyomás csak a forrás megjelölésével!

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: dr. Hüttl Antónia
Osztályvezető: Dobokayné Szabó Orsolya
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Vukovich Gabriella
2013.195 – Xerox Magyarország Kft.

Szakreferensek: dr. Németh Zsolt, dr. Laczka Éva
Szerkesztők: Bartha Éva, dr. Kondora Cosette, Visi Lakatos Mária
Tördelőszerkesztők: Bartha Éva, Simonné Káli Ágnes

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51.
Telefon: 345-6908, 345-6546
Internet: www.ksh.hu/statszemle
E-mail: statszemle@ksh.hu

Kiadó: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.
Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6000

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzlet (1089 Budapest, Orczy tér 1.).

Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
valamint e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu) és faxon (303-3440).

További információ: 06-80-444-444

Előfizetési díj: fél évre 6 000 Ft, egy évre 10 800 Ft

Beszerezhető a KSH Információs szolgálatán (Budapest II., Fényes Elek u. 14–18. Telefon: 345-6789)

Tartalom

Előszó – <i>Dr. Vukovich Gabriella</i>	1193
--	------

Tanulmányok

Az elmúlt évtized néhány társadalmi változása a 2011. évi népszámlálás eredményei alapján – <i>Waffenschmidt Jánosné</i>	1195
A változó család a népszámlálási adatok tükrében – <i>Vörös Csabáné – Kovács Marcell</i>	1213
A lakóövezetek lakásai és lakóik helyzete a 2011. évi népszámlálás adatainak tükrében – <i>Dr. Lakatos Miklós – Simor Éva</i>	1228
A magyarországi nemzetiségek létszámváltozása 2001 és 2011 között – <i>Tóth Ágnes – Vékás János</i>	1256
A népszámlálási kérdőívek feldolgozása – <i>Mag Kornélia</i>	1268
Adatgyűjtési újdonságok a 2011 évi népszámlálásban – <i>Kátainé Csincsák Éva – Borbély András – Lakatos Gábor Miklós</i>	1279
A 2011. évi népszámlálások az Európai Unióban – <i>Erdei Virág</i>	1303

Műhely

Államalkotó népszámlálások – <i>Holka László</i>	1317
--	------

Fórum

Beszámoló a Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatörténeti Szakosztályának 2013. június 6-ai szakmai üléséről – <i>Dr. Lakatos Miklós</i>	1325
Beszámoló az MTA Statisztikai és Jövőkutatói Tudományos Bizottsága Statisztikai Tudományos Albizottságának 2013. október 1-jén tartott üléséről – <i>Hunyadi László – Kovács Péter</i>	1326
Hírek, események	1331

Szakirodalom

Folyóiratszemle

Coleman, D.: A népszámlálás alkonya – (<i>Rózsa Gábor</i>)	1336
--	------

Weinberg, D. H.: A 2010. évi amerikai népszámlálás végrehajtásának néhány tanulsága – (<i>Hajnal Béla</i>).....	1339
Loos, C. – Eisenmenger, M. – Bretschi, D.: A 2011. évi népszámlálás foglalkozáskódolási eljárása – (<i>Lakatos Judit</i>)	1343
Kiadók ajánlata	1345
Társfolyóiratok	1347

Előszó

Mögöttünk van Magyarország tizenötödik népszámlálása. 2011 októberében csaknem 40 ezer számlálóbiztos több mint 4 millió lakást keresett fel, hogy adatokat gyűjtsön hazánk népességének demográfiai, iskolázottsági, foglalkoztatottsági jellemzőiről, nemzetiségi, vallási hovatartozásáról, egészségi állapotáról, valamint lakásviszonyairól. Az összeírás sikerrel zárult, befejeztük az adatok feldolgozását, és folyamatosan publikáljuk az eredményeket.

Egy népszámlálás embert próbáló, de mindig nagyszerű feladat, nincsen két egyforma. Tíz év alatt annyit formálódik a világ, hogy minden alkalom új kihívás. A megváltozott társadalmi környezetben új adatigények jelennek meg, és változik a lakosság adatgyűjtéssel kapcsolatos magatartása is, jól tudjuk, nem a statisztikusok számára kedvezően. Közben a technikai környezet is átalakul, a fejlődés lehetőséget ad új módszerek használatára, de kötelez is az alkalmazkodásra a minden napokban meghonosodott modern technológiákhoz.

A 2011. év népszámlálás különösen sok újdonságot hozott. Ez volt az első népszámlálásunk, melyet az Európai Unió tagjaként hajtottunk végre, a tagországokra kötelező előírásoknak megfelelően. Számos módszertani újítást vezettünk be, kifejezetten a hazai viszonyokhoz igazodva. Ezek közül a legfontosabb az internetes kérdőívkitöltés lehetősége volt, amelyet Magyarországhoz hasonlóan sok országban most alkalmaztak először a népszámlálások történetében. Első ízben dolgoztunk geokódolt címállománnyal, ami lehetővé tette a számlálóbiztosi körzetek kialakításának automatizálását. A több ágon futó adatfelvétel előrehaladásának nyomon követését, a résztvevők nyilvántartását elektronikus monitoringrendszer segítette. Az optikai jelfelismerésen alapuló feldolgozásban már volt tapasztalatunk tíz évvel korábbról, de a technikai fejlődés új utakat nyitott a folyamatok automatizálásában.

Minden korábbinál hangsúlyosabb volt a civil szervezetek, a kutatói társadalom részvétele a munkában. A kérdőívek kialakításában, a népszámlálás ügyét népszerűsítő kampányokban és az adatok leghasznosabb közzétételében is fontos támogatást kaptunk külső szervezetektől.

Ez a tematikus szám természetesen nem vállalkozhat arra, hogy részletesen ismertesse a népszámlálás módszertani hátterét és bő terjedelemben tájékoztasson az adatokban tükröződő valamennyi fontos társadalmi változásról. Megpróbál azonban a lehetőségekhez mérten átfogó képet adni a 2011. évi népszámlálásról: bemutatja a módszertani alapokat, a nemzetközi környezetet, a legfontosabb eredményeket, és néhány kiemelt témában részletesen elemzi az adatokat. Ez azonban csak a jéghegy csúcsa. Szeretném felhívni az érdeklődők figyelmét a népszámlálá-

si adatokat ismertető kiadványsorozatra és a honlapunkon közzétett adatok folyamatosan bővülő körére. Ezek egyedi igények szerinti felhasználására nyílik lehetőség 2014-től a KSH tájékoztatási adatbázisában elérhető népszámlálási adatkörök, valamint a KSH Kutatószobájában hamarosan hozzáférhető tízszázalékos mikroadat-állomány révén. Igyekezünk minél szélesebb hozzáférést biztosítani az eredményekhez, mert munkánk igazi sikerét az bizonyítja, ha a népszámláláskor összegyűjtött statisztikai adatokat sokan, sokféle célra használják.

Dr. Vukovich Gabriella,
a Központi Statisztikai Hivatal elnöke

Az elmúlt évtized néhány társadalmi változása a 2011. évi népszámlálás eredményei alapján

Waffenschmidt Jánosné,
a KSH főosztályvezetője

E-mail:
Janosne.Waffenschmidt@ksh.hu

A cikk első részében áttekintést ad a 2011. évi népszámlálás első eredményeinek fogadtatásáról. A további fejezetekben a már megjelent területi és tematikus adat-összeállítások alapján megismert, jelentősebb társadalmi változásokat mutatja be.

A népesség iskolázottsági szintjének növekedése a képzetlenebbek számának csökkenésében, az érettségizettek és főként a diplomások számának növekedésében ragadható meg. Ezeknek a változásoknak a korcsoportonkénti és nemenkénti bemutatásán túl a szak-képzettségek változásával is foglalkozik az tanulmány.

Az időskorúak növekvő rétegének vizsgálatából kiderül, hogy a 60 éven felüliek korántsem homogén, hanem több jellemző szerint is meglehetősen differenciált népességcsoportot alkotnak.

A családi viszonyok, az életmód változásának egyik markáns jellemzője az egyedülállók nagy és növekvő csoportja, melynek sajátosságai képezik a tanulmány negyedik témáját.

TÁRGYSZÓ:
Iskolázottság.
Időskorúak.
Egyedülálló.

A 2011. évi népszámlálás eredményeinek közzététele még folyamatban van, a fontosabb összefüggések Magyarország népességi és családviszonyairól, a lakásállományban bekövetkezett változásokról azonban már ismertek. Ezek részben megerősítik a folyamatos statisztikai adatfelvételek alapján kialakult képet, sok, csak a népszámláláskor rendelkezésre álló jellemző szerint árnyalva azt, részben számos, kevésbé az érdeklődés homlokterében álló jelenséget, összefüggést hoznak felszínre. A következő évek feladata, hogy e kivételesen értékes adatvagyon lehetőségeit kihasználva, minél több összefüggést, folyamatot tárjunk fel és mutassunk be annak a társadalomnak a részletes leírására, megismerésére, amelyben a harmadik évezred első évtizedében élünk.

Az adatok értékelése, elemzése még éppen csak elkezdődött a Központi Statisztikai Hivatalban (KSH-ban) és – a közzétett több ezer táblázat alapján – a kutatóintézetekben, tudományos műhelyekben. A nemzetközi összehasonlítások pedig 2014 márciusa után válnak lehetővé, az Eurostat népszámlálási rendelete alapján ugyanis a tagországoknak erre az időpontra kell egy meglehetősen részletes, azonos fogalmak és szerkezet szerint összeállított adatállományt elkészíteniük. Ez alapján a kutatók, érdeklődők nemzetközi összehasonlításokat, elemzéseket végezhetnek majd.

A következő összefoglaló áttekintést ad a 2011. évi népszámlálás eredményeinek fogadtatásáról, az adatok felhasználási módjának változásáról, illetve az első felhasználói véleményekről. Ezen felül az adatfeldolgozás után már megjelent területi és tematikus adat-összeállítások alapján megismert, jelentősebb összefüggéseket mutatja be. A legfontosabb társadalmi változások közül a népesség iskolázottságának emelkedésével, az idős korosztály, valamint az egyedül, nem családban élők (a háztartástípus megnevezése: egyedülállók) létszámának növekedésével, jellemzőivel foglalkozik részletesebben.

1. A 2011. évi népszámlálás eredményeinek közzététele, fogadtatása, az első felhasználói visszajelzések

A népszámlálás eredményeit nagy várakozás előzte meg mind a közvélemény, mind a tudományos, kutatói szféra részéről. A nyilvánosság előtt zajló adatgyűjtési szakasz után az adatok feldolgozása – ahogy a korábbi népszámlálások esetében is – az idővel való versenyfutásban zajlott.¹ A feldolgozás, az adatok összefüggéseinek

¹ Az adatfelvételtől bővebben Kátainé Csincsák Éva, Borbély András és Lakatos Gábor Miklós „Adatgyűjtési újdonságok a 2011. évi népszámlálásban” című írásában olvashatnak az 1279–1302. oldalon.

ellenőrzése, az eredmények validálása ugyanis nehezen kommunikálható, a felhasználók pedig minél előbb szeretnék a friss adatokhoz hozzájutni.

Ennek az igénynek a kielégítésére készült az adatfelvétel-szervezési információk felhasználásával a népesség és a lakásállomány néhány legfontosabb adatát közlő előzetes kiadvány 2012 márciusában. Mivel a tömeges adatbevitel, azaz a papírkérdőíveken szereplő adatok optikai karakterfelismerés (optical character recognition – OCR) technikával történő elektronizálása, a KSH-n kívül álló okok miatt az optimálisnál később kezdődhetett meg, az adatokból mintavételre került sor, és 2012 szeptemberében újabb, a főbb strukturális összefüggéseket tartalmazó, csak országos adatokat közlő újabb kiadvány, elemzés és adat- összeállítás készült.²

A végleges adatok közzétevése 2013. március végén kezdődött el, és folytatódik 2013-ban és 2014-ben is. Arra való tekintettel, hogy a döntés-előkészítők, a közvélemény érdeklődése elsősorban a területi adatokra irányul, elsőként a megyék, települések adatait tartalmazó területi kiadványsorozat összeállítása és közzétevése történt meg. A folytatásban pedig a népszámlálás egy-egy témáját feldolgozó táblázatos összeállítások jelentik az eredmények közzététele gerincét.

A közzétételek formátumát illetően, a megváltozott felhasználási szokásoknak megfelelően a statikus, de továbbszámítható Excel táblázatok képezik az alapközzétételek formátumát, de az alapadatok jó részét még papírkötet formájában is közzéteszi a KSH. A közzétett adatok felhasználásának a népszámlálási honlap letöltési adatai, valamint a sajtómegjelenések a fő információforrások. Ezek alapján elmondható, hogy az adatok hasznosulása gyakori és szerteágazó, a népszámlálási közzétételek a könnyen elérhető és értelmezhető adatforrások közé tartoznak.

Új, markáns felhasználói igényként jelentkezik a településnél kisebb területre vonatkozó adatkérések megszorodása. A népszámlálási adatokat hagyományosan a mindenkori közigazgatás területi egységei szerinti csoportosításban közli a KSH, ennek legkisebb egysége a település. A települési önkormányzatok, pályázatírók, kutatók azonban egyre többször más földrajzi egységek szerinti, városrészenkénti, számlálókörzetenkénti, tömbökenkénti csoportosított adatokat kérnek, ezek alapján kívánnak elemzéseket végezni. Ilyen elemzési terület többek között az ún. szegregátumok azonosítása egy településen belül, településfejlesztési célterületek meghatározása vagy közműhálózatok fejlesztési terveinek megalapozása. A nagyon kis népességszámú területeken élők csoportosított adatai azonban – bár a lakcímekhez kapcsolható címozonosítók segítségével előállíthatók – sokszor ütköznek adatvédelmi korlátokba. Felmerül egy másik kérdés is a népszámlálási adatok felhasználásának ennél a módjánál: mennyire teljesül a népszámlálási törvényben meghatározott statisztikai cél. Azaz, egy nagyon kicsi alapsokaság mennyire hordoz statisztikailag érvényes jellemzőket, és

² A népszámlálás adatainak feldolgozásáról bővebb információt tartalmaz *Mag Kornélia* jelen szám 1268–1278. oldalán olvasható, „A népszámlálási kérdőívek feldolgozása” című cikke.

mennyire inkább a véletlen alakítja azokat. Ebből a szempontból egy határvonalhoz érkezünk a statisztikai célból, önbevallás alapján felvett adatok felhasználásában.

Magukkal az eredményekkel kapcsolatban két témában fogalmazódott meg észrevétel, illetve kritika, mindkettő az ún. szenzitív kérdésekhez kapcsolódik. Ezeknek a szenzitív kérdéseknek a jellemzője, hogy a válaszadás rájuk nem volt kötelező, mindenki maga dönthette el, a népszámlálási kérdőíven nyilatkozik-e ezekről a témákról, vagy nem válaszol. A 2011. évi népszámlálás szenzitív kérdéseiről általánosan elmondható, hogy magas és a tíz évvel korábbi népszámláláshoz képest jelentősen megnövekedett az azokra nem válaszolók száma és aránya. A jelenség okainak megállapítása – a nemválaszolók jellemzőinek elemzésén túl, amely még előttünk álló feladat – túlmutat a statisztika keretein, a társadalmi környezet befolyásoló tényezőinek számba vétele, hatásának vizsgálata is szükséges.

A nemzetiségi népesség számának témakörében a 2011. évi népszámlálás a cigány/roma népesség számára vonatkozóan 315 ezer főt eredményezett, ami mintegy másfélszerese a tíz évvel korábbi népszámlálás által mért adatnak. Kutatói vélemények szerint ez lényegesen kevesebb lehet a valós helyzethöz, a becslések szerinti 600-700 ezres lélekszámnak csak mintegy a fele. A nemzetiség vállalásának elősegítésére a KSH az előkészítés és az adatgyűjtés szakaszában nagy energiát fordított, számos intézkedést tett, együttműködési megállapodásokat kötött, kommunikációjának is középpontjába helyezte a témát. A népszámlálási kérdőív nem egy, hanem a 2001. évihez hasonlóan négy kérdéssel vizsgálta a nemzetiséghez tartozást. A szociológiai kutatásban már bevált kérdésfeltevéssel is a válaszadást igyekezett ösztönözni.³ A Magyarországon elfogadott 13 hazai nemzetiség közül jelentős alulszámlálást csak a cigány nemzetiség esetében vélelmeztek a felhasználók. Ezt a tapasztalatok szerint a jelenlegi társadalmi környezetben statisztikai eszközökkel csak mérsékelni lehet. A cigányság demográfiai jellemzőire, iskolázottságára, családi viszonyaira azonban így is olyan érvényes válaszokat szolgáltat a népszámlálás, ami nélkülözhetetlen a valós helyzet megismeréséhez.

A másik kritika az egyes vallásokhoz, felekezetekhez tartozók számával, annak csökkenő trendjével kapcsolatban fogalmazódott meg, az egyházak, elsősorban a katolikus egyház részéről. Az adatok alapján valamennyi nagy történelmi egyházhoz tartozók száma csökkent 2001 óta, miközben néhány kisebb egyházhoz tartozók, valamint a nemválaszolók száma nagymértékben nőtt. Ennek egyik okát a kritikát megfogalmazók abban látják, hogy véleményük szerint nem azonos módon hangzott a vallásra vonatkozó népszámlálási kérdés 2011-ben, mint 2001-ben.

A KSH szándéka szerint a 2011. évi kérdőív vallásra, felekezetre vonatkozó kérdésének tartalma azonban ugyanaz, mint az előző népszámlálás során volt. A változás csupán nyelvtani: 2011-ben a számlálóbiztos segítségét igénybe venni nem kívá-

³ KERTESI G. – KÉZDI G. [2009]: *Beszámoló az Educatio-Tárki Életpálya-felvétel tapasztalatairól a Központi Statisztikai Hivatal részére*. Munkaanyag.

nó, nagyszámú önkéntes számára – a kérdőív többi kérdéséhez hasonlóan, a felhasználók képviselőivel egyeztetve – kérdő mondatként fogalmaztuk meg ugyanazt a kérdést (2001: „Vallása, hitfelekezete?”, illetve 2011: „Mely vallási közösséghez, felekezethez tartozónak érzi magát?”).

A felhasználói tapasztalatok – mind az eredményekre, mind azok felhasználásának módjára vonatkozóan – a következő években még gyarapodni fognak. Lelkiismeretes összegyűjtésük, reális értékelésük jelentős segítséget, támpontot fog nyújtani a statisztikusoknak a következő népszámlálás tervezéséhez. Az adatelemzés még éppen csak megkezdődött. A következő években remélhetőleg elemzők, kutatók széles rétege fog hozzájárulni ahhoz, hogy a társadalom minél több szegmensének megismerésével hasznosuljanak a 2011. évi népszámlálás adatai.

2. Az iskolázottság növekedése

A fiatalok képzettségének emelkedése, vagyis az az összefüggés, hogy a fiatalabb korosztályok rendre magasabb iskolai végzettségűek az idősebbeknél, népszámlálásról népszámlálásra azt eredményezi, hogy a képzettségi arányok, mutatók az iskolai végzettség minden szintjén emelkedést mutatnak.

2011-ben a legképzetlenebbek, azaz az általános iskolát sem végeztek a legtöbb korosztályban elenyésző arányban voltak jelen. Csak a legidősebb korosztályok (85 év feletti) képeztek ez alól kivételt, ami az élettartam növekedésével van összefüggésben. E réteg aránya tíz évvel ezelőtt a 60–64 éves korosztályban még több mint 10 százalék volt, és meredeken nőtt az ennél idősebb korcsoportokban.

Az előző évtizedhez hasonlóan jelentősen tovább csökkent azoknak az aránya is, akik az általános iskola elvégzése után – iskolarendszerű képzésben – nem szereztek magasabb végzettséget. Az 50 évesnél fiatalabbak között valamennyi ötéves korcsoportban 11–16 százalék az általános iskolát végeztek aránya, míg tíz évvel korábban jellemzően 20 százalék feletti volt. Az 50 éven felülieknél emelkedni kezd ez az arány, minél idősebb korcsoportot veszünk, annál nagyobb mértékben.

A szakmunkásképző és szakiskolát végzett, de nem érettségizett lakosság aránya csak kismértékben emelkedett az elmúlt tíz év alatt. Általánossá vált ugyanis az a törekvés a fiatalok körében, hogy „legalább az érettségiig el kell jutni” a tanulmányok során. Ez az iskolai végzettségi típus inkább a férfiakra jellemző, körükben csaknem 30 százalék az érettségi nélküli középfokú végzettség aránya, míg a nőknél ennek alig fele. Az egyes korcsoportok közül pedig a 35–50 évesek körében a leggyakoribb.

A felnőtt korú népességből 2011-ben 31 százalék volt azoknak az aránya, akiknek a legmagasabb iskolai végzettsége érettségi volt; a nők körében ez az érték kissé na-

gyobb, a férfiaknál kisebb. Az érettségizettek aránya 1990 és 2001 között növekedett igazán nagymértékben, a 2001-től 2011-ig terjedő időszakban annál valamivel kevésbé. Ez utóbbi oka, hogy az elmúlt évtizedben az érettségizettek közül a korábbinál nagyobb részt tesznek ki a felsőfokú végzettséget szerzett fiatalok.

A képzettségi skála legmagasabb szintjét jelentő felsőfokú végzettség hányada valamennyi korcsoportban növekedett, a fiatalabbakéban korábban soha nem látott mértékben.

1. táblázat

Az iskolai végzettségi skála két végén elhelyezkedők korcsoportonként

Korcsoport (éves)	Az általános iskola legfeljebb 8. évfolyamát befejezettek			Egyetemi, főiskolai végzettséggel rendelkezők		
	a megfelelő korú népesség százalékában					
	1990	2001	2011	1990	2001	2011
15–19	65,9	68,8	77,0	–	–	–
20–24	22,1	18,5	14,5	5,2	5,6	9,3
25–29	22,7	20,3	12,3	13,4	14,8	28,0
30–34	27,2	21,0	11,4	13,2	15,3	28,0
35–39	30,5	21,3	13,8	13,2	16,1	23,1
40–44	33,0	25,7	14,9	13,8	14,9	20,0
45–49	50,1	29,3	15,6	12,4	14,4	19,4
50–54	56,5	31,7	18,8	8,8	14,3	17,4
55–59	48,1	46,7	23,4	8,2	13,9	16,2
60–64	33,6	57,4	25,4	7,0	9,5	15,8
65–69	23,7	50,9	36,7	5,3	8,5	16,4
70–74	21,2	40,9	57,8	5,3	7,5	11,8
75–	15,3	26,2	47,2	3,6	5,1	9,5
Összesen	35,6	33,8	26,8	9,7	11,9	18,2

A 30 évesnél fiatalabb korosztályban 171 ezer a felsőfokú végzettségűek száma, 55 ezerrel több, mint tíz éve. A 30–39 évesek között a 2011. évi népszámlálás 402 ezer diplomást regisztrált, ez csaknem kétszerese a 2001. évinek. Ennek megfelelően jelentősen változott a felsőfokú végzettségűek kor szerinti összetétele: a diplomák lényegesen nagyobb hányada koncentrálódik a 30–39 éves korcsoportban, és kisebb része az őket követő korosztálynál, a 40–49 éveseknél. Ebben természetesen szerepet játszik az, hogy a népszámlálás idején a 30–39 éves korosztályba tartoztak a „Ratkó unokák”, az 1974–79 években született nagy létszámú évjáratok.

2. táblázat

A diplomások száma és megoszlása korcsoportonként

Korcsoport (éves)	A felsőfokú végzettséggel rendelkezők					
	száma			megoszlása (százalék)		
	1990	2001	2011	1990	2001	2011
20–24	35 416	45 691	57 218	4,9	4,9	4,0
25–29	83 337	116 199	171 113	11,5	12,4	11,9
30–34	102 404	107 237	214 124	14,2	11,5	14,9
35–39	112 232	97 909	188 356	15,5	10,5	13,1
40–44	98 888	105 714	142 594	13,7	11,3	9,9
45–49	83 842	118 503	116 589	11,6	12,7	8,1
50–54	52 759	100 583	114 372	7,3	10,8	7,9
55–59	49 788	84 752	126 451	6,9	9,1	8,8
60–64	41 147	50 978	103 281	5,7	5,5	7,2
65–69	28 310	41 833	85 819	3,9	4,5	6,0
70–74	14 075	32 945	50 159	1,9	3,5	3,5
75–	20 838	31 692	69 540	2,9	3,4	4,8
<i>Összesen</i>	<i>723 036</i>	<i>934 036</i>	<i>1 439 616</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Megjegyzés. Itt és a további táblázatokban a 100,0-tól való eltérés kerekítésből adódik.

A népesség iskolázottságában, az egyes végzettségi szinteken jelentős területi különbségek vannak az országban, hasonlóan, mint tíz éve. Legkisebb az eltérés a legalább általános iskolát végzettek arányában, a régiók között a szélső értékeket ebből a szempontból Közép- (97%) és Észak-Magyarország (93%) képviseli. A legalább érettségizettek arányában viszont már számottevő eltérések látszanak a településtípusok, régiók, megyék között. Míg a fővárosi lakosok 70, a megyeszékhelyek népességének 60, a községeknek pedig csupán 33 százaléka tartozik ebbe a kategóriába. A megyék közül Pest és Csongrád megyében a legmagasabb, közel 50 százalék a legalább érettségizettek aránya, Bács-Kiskun, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Tolna megyében ugyanakkor nem éri el a 40 százalékot sem. Az egyetemet, főiskolát végzettek aránya kiemelkedő a fővárosban, magas a megyeszékhelyeken, a községekben viszont együttesen csak 10 százalék. A megyék közül Nógrádban, illetve Békésben él relatíve a legkevesebb diplomás.

A teljes népesség iskolai végzettségén felül a szakképzettség szerinti összetétel is olyan információhalmaz, amely csak népszámlálások alkalmával áll rendelkezésre. A különböző korszakok sokféle iskolatípusában megszerezhető szakképzettségeket a Képzettségek Egységes Országos Rendszere szerint csoportosítva közli a népszámlá-

lás, megfelelő a nemzetközi osztályozásnak (International Standard Classification of Education – ISCED). E nomenklátúra alapelve, hogy a tanulmányi, képzési területeket a szakmai tartalom alapján kategorizálja, függetlenül attól, hogy az iskolai képzés milyen szintjén vagy formájában szerezték azokat. A korábbi népszámlálási adatokat is e csoportosítás szerint áttekintve úgy tűnik, hogy inkább a felsőfokú iskolai végzettség mellett szerezhető szakképzettségekre ad megfelelő csoportosítást, a középfokú végzettségeket jelentősen mértékben koncentrálna.

Magyarországon az érettségi nélküli középfokú képzettségek csaknem 70 százaléka a műszaki, ipari és építőipari szakmacsoportba tartozik, bár e túlsúly az elmúlt tíz évben mérséklődni látszik. Ebbe a képzési területbe tartoznak a gépgyártás, a műszer- és fémipar, az építőipar, a gépjárműgyártás, a textil- és ruhaipar szakmacsoportjai. Ugyanakkor a gazdasági és a szolgáltatási képzettségek, mint például a szálláshely-szolgáltatási, a vendéglátási, a fodrászati, a szépségápolási és a szállítási szolgáltatási szakmák, aránya növekvő.

Az érettséggel rendelkezők 55 százaléka szerzett valamilyen szakképzettséget is, 45 százalékuk viszont – csakúgy, mint tíz évvel korábban – az általános érettségi mellett nem kapott szakképzést. E végzettség esetén is a szolgáltatási jellegű képzési területek aránya mutat növekvő tendenciát.

3. táblázat

*A középfokú végzettségűek megoszlása szakképzettség szerint
(százalék)*

Tanulmányi terület	Érettségi nélkül			Érettséggel		
	1990	2001	2011	1990	2001	2011
Oktatás	–	–	0,1	2,1	1,3	0,9
Humán tudományok és művészetek	0,9	1,0	1,1	0,7	0,7	1,1
Társadalomtudományok, gazdaság, jog	10,0	12,7	13,3	17,1	17,6	16,8
Matematika, számítástechnika, egyéb természettudományok	–	0,1	0,2	1,1	1,6	2,2
Műszaki, ipari és építőipari képzések	69,1	72,9	69,0	19,7	19,8	19,6
Mezőgazdaság és állatorvosi tudományok	2,5	2,9	3,3	3,9	3,8	2,7
Egészségügyi és szociális gondoskodás	1,2	1,6	1,8	3,2	3,8	4,2
Szolgáltatások	5,7	7,8	10,2	2,9	4,3	6,2
Egyéb*				45,8	45,1	45,1
Ismeretlen	10,7	1,0	0,9	3,5	2,1	1,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* Érettséggel rendelkezők szakképzettség nélkül.

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők 29 százaléka társadalomtudományi, gazdasági és jogi tanulmányi területen szerzett szakképzettséget; ez az arány az elmúlt húsz évben nagymértékben nőtt. A képzettségi terület leggyakoribb szakmacsoportjai a közgazdaságtannal, a menedzsmenttel és igazgatással, illetve a kereskedelemmel kapcsolatos képzettségek. A második legnépesebb az oktatási tanulmányi terület, ez 2001-ig növekvő, azóta azonban csökkenő arányú. A műszaki, ipari és építőipari képzettségek adják a megoszlás szerinti harmadik legnagyobb csoportot, de arányuk szintén csökkent az elmúlt tíz évben.

4. táblázat

*A felsőfokú végzettségűek megoszlása szakképzettség szerint
(százalék)*

Tanulmányi terület	Felsőfokú végzettségű		
	1990	2001	2011
Oktatás	24,8	30,0	25,3
Humán tudományok és művészetek	5,3	4,1	4,6
Társadalomtudományok, gazdaság, jog	16,0	21,5	28,6
Matematika, számítástechnika, egyéb természettudományok	2,5	4,7	4,9
Műszaki, ipari és építőipari képzések	23,4	19,9	17,4
Mezőgazdaság és állatorvosi tudományok	6,5	5,4	5,5
Egészségügyi és szociális gondoskodás	7,5	7,9	7,8
Szolgáltatások	4,9	6,1	5,3
Ismeretlen	9,0	0,3	0,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A szakképzettség mellett a nyelvismeret is fontos tényezőjévé vált a mindennapi életben való boldoguláshoz. Bár az elmúlt tíz évben az anyanyelven kívül más nyelvet is beszélők száma és aránya jelentősen nőtt, összességében azonban még mindig alacsonynak mondható. A nyelvismeret szoros összefüggést mutat az iskolai végzettséggel: a nem érettségizettek körében az idegen nyelvet beszélők aránya töredéke az érettségizettekének, és a felsőfokú végzettség is újabb mennyiségi ugrást jelez e tekintetben. A legtöbbet az angol ismert, a második leggyakoribb nyelv pedig a német.

Az idősebb korosztályok tagjai közül németül nem sokkal kevesebben tudnak, mint angolul, a fiatalabbak esetén ezzel szemben messze az angol a gyakoribb.

Ugyancsak nagyon különböző a nyelvismeret aránya az egyes képzési területeken. Angolul legtöbbet az iskolai végzettség mindegyik szintjén a matematika, számítástechnika és egyéb természettudományok tanulmányi területen végzettek közül, míg németül legnagyobb arányban a humán- és társadalomtudományi, illetve a szolgáltatási szakképzettségűek beszélnek.

5. táblázat

Idegen nyelvet beszélők aránya a népességből szakképzettség szerint, 2011
(százalék)

Tanulmányi terület	Középfokú végzettség érettségi nélkül		Érettségi		Főiskola, egyetem	
	angol	német	angol	német	angol	német
Oktatás	4,7	3,2	7,3	7,7	28,7	20,8
Humán tudományok és művészetek	4,5	3,6	29,9	13,2	49,6	30,3
Társadalomtudományok, gazdaság, jog	3,2	4,7	14,3	11,1	48,4	28,3
Matematika, számítástechnika, egyéb természettudományok	10,9	5,7	36,1	11,9	63,3	23,9
Műszaki, ipari és építőipari képzések	2,0	4,2	10,5	9,0	38,2	23,6
Mezőgazdaság és állatorvosi tudományok	1,9	3,1	6,2	8,3	33,1	21,9
Egészségügyi és szociális gondoskodás	3,5	4,0	10,2	8,0	40,4	24,6
Szolgáltatások	6,1	9,6	22,0	18,8	41,4	26,3
Egyéb			24,4	14,9		
Ismeretlen	4,9	4,4	15,0	9,9	34,0	19,5
Összesen	2,7	4,8	18,8	12,7	40,5	24,7

A szakképzettség, az elvégzett tanulmányi terület szoros összefüggésben van a munkalehetőségekkel, a gazdasági aktivitási státussal, még akkor is, ha egyelőre, külön vizsgálatok híján jelenleg nincs arról kutatási eredményünk, hogy a képzettségek és a foglalkozások mennyire felelnek meg egymásnak (kongruenciavizsgálatokat a korábbiakhoz hasonlóan a 2011. évi népszámlálás adataiból is tervez a KSH).

Az iskolai végzettség meghatározó szerepe egyértelmű: valamennyi képzési területre igaz, hogy magasabb iskolai végzettség esetén nagyobb a foglalkoztatottak és kisebb a munkanélküliek aránya. A matematikai, számítástechnikai, egyéb természettudományi, a szolgáltatási, valamint a társadalomtudományi, gazdasági, jogi felsőfokú képzettségűek között 70 százalék fölötti a foglalkoztatottak aránya és 5 százalék alatti a munkanélkülieké. Az érettségizetteknél – elsősorban a szakképzettséget nem szerzettek alacsony arányú foglalkoztatottsága miatt – csak 50 százalék körüli a foglalkoztatottak és 6 százalék a munkanélküliek aránya. E képzettségi szinten a szociális gondoskodás és a szolgáltatások területén szakmát szerzettek foglalkoztatási arányai a legmagasabbak.

Az érettségi nélküli középfokú végzettségűeknek összességében nagyobb hányada foglalkoztatott, mint az érettségizetteknek, igaz e körben számottevőbb részt tesznek ki a munkanélküliek is.

6. táblázat

*A közép- és felsőfokú végzettségűek foglalkoztatottsági aránya szakképzettség szerint, 2011
(százalék)*

Tanulmányi terület	Középfokú végzettség érettségi nélkül		Érettségi		Főiskola, egyetem	
	foglalkoz- tatott	munkanél- küli	foglalkoz- tatott	munkanél- küli	foglalkoz- tatott	munkanél- küli
Oktatás	51,8	17,7	41,1	5,1	66,9	3,4
Humán tudományok és művészetek	54,1	10,8	57,7	10,7	65,0	6,1
Társadalomtudományok, gazdaság, jog	59,8	10,8	55,2	6,2	72,2	4,7
Matematika, számítástechnika, egyéb ter- mészettudományok	56,4	13,9	67,6	8,8	77,2	4,3
Műszaki, ipari és építőipari képzések	62,6	9,9	63,0	5,7	66,3	3,2
Mezőgazdaság és állatorvosi tudományok	53,3	10,8	54,5	5,5	65,8	3,9
Egészségügyi és szociális gondoskodás	66,3	8,4	74,9	5,0	74,9	2,0
Szolgáltatások	60,3	10,9	68,4	7,7	63,6	5,1
Egyéb			45,3	6,2		
Ismeretlen	58,5	9,0	60,9	6,4	64,2	4,1
Összesen	61,6	10,2	54,2	6,2	69,1	3,9

3. Az időskorúak emelkedő száma és jellemzői

Hosszabb időtávot tekintve a halálozások trendje csökkenő, a várható élettartam pedig folyamatosan növekszik, így e folyamatok az idősök számának és arányának gyarapodását eredményezik. A 60 évesek és idősebbek száma az 1870. évi első népszámlálástól kezdve kivétel nélkül minden évtizedben emelkedett, 1949 és 1970 között kiemelkedő mértékben, közel 30 százalékkal, majd – a halandósági viszonyok romlása következtében – a növekedés mértéke jelentősen visszaesett, és egy alacsony szintről kezdődött újra. A 2011. évi népszámlálás egyik legszembetűnőbb eredménye az idősök számának az előző évtizedhez viszonyított kétszeres mértékű emelkedése.

2011-ben 2331 ezer 60 éves és idősebb személyt regisztráltak Magyarországon, ez a népesség 23,5 százalékát tette ki. Az előző népszámláláshoz képest 106 ezerrel több idős férfi és 143 ezerrel több idős nő élt az országban, miközben a népesség kismértékben csökkent.

Az időskorúak közül különösen számottevően növekedett a 80–84 éves és a náluk is idősebb korcsoport, valamint a 60–64 éves korosztály. Utóbbiban szerepet játszott,

hogy a Ratkó korszakban születettek első nagy létszámú évjáratai már elérték a 60. életévüket. A 80 évnél is idősebbek száma csaknem 120 ezerrel több, mint 2001-ben, és a növekedés túlnyomó része a nőknél következett be. Az ország lakosságából minden tizedik lakos 70 éves vagy idősebb. Mindez azt jelzi, hogy a népességen belül egyre nagyobb súlyt képviselnek a legidősebbek, ami a társadalom szerkezetének – előregedés irányába mutató – változására utal.

7. táblázat

Az időskoriak száma és aránya a népességből öt éves korcsoportonként

Korcsoport (éves)	1990		2001		2011		A népesség változása (százalék)	
	ezer fő	arány a népességből (százalék)	ezer fő	arány a népességből (százalék)	ezer fő	arány a népességből (százalék)	2001/1990	2011/2001
60–64	586	5,6	535	5,2	654	6,6	91,4	122,2
65–69	530	5,1	490	4,8	523	5,3	92,6	106,7
70–74	268	2,6	437	4,3	424	4,3	163,3	96,9
75–79	317	3,1	339	3,3	331	3,3	107,0	97,7
80–84	172	1,7	154	1,5	234	2,4	89,4	151,9
85–	87	0,8	126	1,2	165	1,7	143,6	131,4
Együtt	1 960	18,9	2 081	20,4	2 331	23,5	106,2	112,0
Népesség	10 374	100,0	10 198	100,0	9 937	100,0	98,3	97,4

Az időskorú népességben a nők vannak többségben, túlsúlyuk korcsoportonként az idősebbek felé haladva egyre nagyobb. Míg a 60–64 évesek között ezer férfira 1229 nő jut, 85 év felett már 2790, azaz csaknem háromszor annyi a számuk ebben a korosztályban, mint a férfiaké.

Az időskorú férfiak és nők családi állapotát vizsgálva merőben más képet kapunk. A 60–79 éves férfiak korcsoportjainál a házások aránya – valamennyi 60 évesnél fiatalabb korosztály hasonló arányát meghaladva – túllépi a 70 százalékot, de még a 80–84 évesek körében is 64 százalék. Csupán a legidősebbek esetén csökken 50 százalék alá. A nők között ezzel szemben csak a legfiatalabb, 60–64 éves korcsoportban tettek ki a házások több mint 50 százalékot, az idősebb korcsoportoknál viszont egyre kevesebb a házasság. A nők körében 60–69 éves korban már egyharmad az özvegyek aránya, 70 év fölött többségbe kerülnek, 80 év fölött pedig már háromnegyedük az. Vagyis az időskorú férfiakat a házasság, az időskorú nőket, különösen 70 éves kor után az özvegy családi állapot jellemzi.

A nőtlenek, hajadonok, illetve az elváltak aránya jóval kisebb. Az élettársi kapcsolat mint együttélési forma az idősekre a 2011. évi népszámláláskor nem volt jellemző,

a növekedés ellenére is mindössze 3,6 százalékot tett ki. Összességében tehát megállapítható, hogy a hazai időskorú lakosság döntő többsége házasságban él, vagy élt.

Az idősök legmagasabb befejezett iskolai végzettségét vizsgálva megállapítható, hogy a többség képzettségi szintje jóval magasabb, mint tíz éve. Csak az 1930-as évek első felében vagy korábban született, 75 év felettiekre jellemző, hogy jelentős részük, közel 30 százalékuk nem fejezte be annak idején az alapfokú végzettséget jelentő elemi illetve polgári iskolát. A náluk fiatalabbaknál ez az arány 10, a 60–69 évesek között pedig 5 százalék alatti, nem nagyobb, mint a fiatalabb korcsoportoknál. A képzettségi skála másik végét tekintve, a diplomások aránya összességében 13 százalék, a legidősebbek körében a legalacsonyabb, de a 60–65 évesek körében közel 16 százalék.

A 60 éves és idősebb korosztály túlnyomó többsége a társadalmi munkamegosztás szempontjából hosszú évtizedekig az inaktív, nyugdíjas rétegbe tartozott. Az elmúlt évtizedben azonban a nyugdíjkorhatár emelésének hatására a legfiatalabb, 65 év alatti férfiaknak már érzékelhető hányada foglalkoztatott volt. (A nőknél az 55–60 évesek foglalkoztatási aránya vált magasabbá a korhatáremelés következtében.) 2011-ben a 60–61 évesek (az 1950-ben és 1951-ben születettek) mintegy negyedét a gazdaságilag aktívak, háromnegyedét pedig a gazdaságilag nem aktívak alkották. Az (1947 és 1949 között született) 62–64 és az (1942–46-os időszakban született) 65–69 évesek csoportjában a foglalkoztatottak aránya csökkent; a 70–74 évesek között már csak 3,4 százalék volt, s a fennmaradó közel 97 százalék a nem aktívak csoportjába tartozott. Az idősebb korcsoportokban tovább emelkedik a nem foglalkoztatottak aránya.

Az időskorúak között összességében nagyobb részt képviselnek a hazai nemzetiségek közül a német és a szlovák nemzetiségűek. A 60–64 évesek korcsoportjában a legmagasabb a hazai nemzetiségek aránya, csaknem 5 százalék, míg a többi korcsoportban 4 százalék. Az időskorúak minden korcsoportjában az odatartozók 2 százaléka vallotta magát németnek, és fél százaléka szlovák nemzetiségűnek. A cigányok aránya együttesen mintegy fél százalék, az idősebb korcsoportokban – összefüggésben a kormegoszlásukkal, ami fiatalabb népességet mutat, amelyben az időskorúak kisebb arányt képviselnek – ennél alacsonyabb.

Az időskorúak egészségi állapota a népszámlálási válaszok alapján lényegesen rosszabb, mint a fiatalabbaké. Tartós betegséggel él 40 százalékuk, míg a népesség egészét tekintve 17 százalék. Minél idősebb korcsoportot nézünk a 60 éves és idősebb népességből, annál nagyobb a tartós betegek aránya, egészen 80 éves korig. A 60–64 éveseknek 33, a 75–79 éveseknek pedig már 47 százaléka tartós beteg. Érdekes módon a 80 év felettieknél nem nő tovább ez az arány. A férfiak között kismértékben, mintegy 4 százalékponttal alacsonyabb volt azok aránya, akik magukat tartósan betegnek tartották, mint a nők között.

Fogyatékossgal él az időskorú népesség több mint 10 százaléka, ami szintén jóval nagyobb érték, mint a teljes népességre jellemző átlagos, nem egészen 5 szá-

zalék. A fogyatékkal élők a férfiak és a nők között hasonló arányt képviselnek. A fogyatékoság típusát illetően legnagyobb csoportjuk mozgássérült, és minél idősebb korcsoportot nézünk, annál nagyobb részt tesznek ki a gyengén látók és a nagyothallók.

A vallás az időskorúak nagyobb részének életében játszik szerepet, mint a fiatalabbak esetében. Az időskorúak 70 százaléka nyilatkozott úgy a 2011. évi népszámláláskor, hogy valamely vallási közösséghez tartozik, míg a teljes népességnek csak 55 százaléka. Minél idősebb korcsoportot tekintünk, annál nagyobb a valláshoz, felekezethez tartozók aránya: a 60–64 éveseknél 64, a 80 év felettiekénél pedig már 76 százalék. A vallásos idősök túlnyomó többsége a három nagy felekezethez tartozik: 71 százalékuk katolikus, 22 százalékuk református és 5 százalékuk evangélikus.

A népszámlálás időpontjában Magyarországon 63 ezer időszerű személy élt tartós bentlakást nyújtó intézményben, ún. intézeti háztartásban, ami az időskorúak 2,7 százalékát teszi ki, 701 időszerűt pedig hajléktalanként regisztráltak. Az intézetben élők aránya az idősebb korcsoportokban nagyobb: a 85 év feletti időszerűk között már 10 százalék.

Az országon belül a főváros népessége hagyományosan idősebb korösszetételű az országos átlagnál, ebben szerepet játszanak a vándorlási folyamatok, valamint az országos átlagnál magasabb várható élettartam. A megyék közül az idősök legnagyobb arányban Békés, Heves, Nógrád és Zala megyében vannak jelen. Településenként azonban sokkal nagyobb különbségek vannak az időszerűk arányában: 471 olyan település van, ahol a 60 évesek és idősebbek részaránya meghaladja a 30 százalékot. Ezek többségében ezer fő alatti vagy legfeljebb egy-háromezer fős falvak, azonban ide tartozik a fővárosi kerületek közül az I., a II., az V. és a XII. kerület is. A településenkénti arányt tekintve a skála másik végén helyezkedik el az a szintén többségében legfeljebb néhány ezer fős lélekszámú 112 település, ahol az idősök aránya nem több, mint 15 százalék.

4. Háztartások atomizálódása – az egyedülállók számának növekedése

Évtizedek óta megfigyelhető, hogy csökken a többgenerációs együttélés, egyre kevesebb azoknak a háztartásoknak a száma, ahol több család, szülők, gyermekek, nagyszülők együtt élnek. A háztartások egyre kisebbek, túlnyomó többségükben egy család alkot egy háztartást. Az egyszemélyes, egyedülálló háztartás típusa korábban a család felbomlása, válás vagy özvegyülés után, inkább idősebb korban volt jellemző. Az utóbbi évtizedben azonban a házasság életforma tévesztésével párhuzamosan a

fiatalabbak, a nőtlenek, a hajadonok körében is növekszik az egyedülállók száma és aránya. (Egyedülálló az, aki önálló háztartást vezet, életviteli költségeit maga viseli, és másokkal egy lakásban él, vagy – a 2011. évi népszámlálás adatai szerint túlnyomó többségben – külön lakásban lakik.)

A 2011. évi népszámlálás adatgyűjtési szakaszának tapasztalatai szerint a 20-as éveikben járó fiatalok közül sokan felsőfokú tanulmányaikat végzik lakóhelyüktől távoli településen, bérlakásban élve válnak egyedülállók életük e szakaszában. A 30-40 év körüli egyedülállók esetében a tanulás már nem magyarázza ezt az életformát, ennek más személyes, illetve társadalmi okai lehetnek.

8. táblázat

A háztartások megoszlása típus szerint

Háztartás-összetétel	Megoszlás (százalék)			Háztartások száma, 2011
	1990	2001	2011	
Házaspári és élettársi kapcsolat	58,7	57,0	50,8	2 084 870
Egy szülő gyermekkel	10,6	10,7	12,9	528 162
Egy családból álló háztartás együtt	69,2	67,7	63,6	2 613 032
Két családból álló háztartás	2,5	3,0	1,2	47 887
Három vagy több családból álló háztartás	0,1	0,2	0,0	1 497
Több családból álló háztartás együtt	2,6	3,2	1,2	49 384
Családháztartás összesen	71,8	70,9	64,8	2 662 416
Egyszemélyes háztartás	24,3	26,2	32,1	1 317 138
Egyéb összetételű háztartás	3,9	2,9	3,1	126 154
Nem családháztartás összesen	28,2	29,1	35,2	1 443 292
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>4 105 708</i>

Az egyedülállók száma az elmúlt évtizedben 30 százalékkal növekedett, a 2011. évi népszámlálás 1 millió 317 ezer egyedülállót regisztrált. Nagobbik részük 50 év fölötti, de több mint 130 ezer fő 40–49 éves és körülbelül 165 ezer fő 30–39 éves van közöttük, és a 30 év alattiak száma is meghaladja a 100 ezret. 2001 óta kiemelkedő a 30–39 éves egyedülállók számának emelkedése, és közöttük ugyan a férfiak vannak többségben, a növekedés a nők körében volt nagyobb mértékű.

Míg 50 éves kor alatt az egyedülálló férfiak száma meghaladja a nőkéét, afölött egyik korcsoportban sem, sőt, a legidősebbek esetén az egyedülálló nők száma már többszöröse a férfiakénak. 70 éves kor fölött közel 80 ezer férfi és 350 ezer nő él egyedül. A nagyon idősök, a 80 év felettiek korcsoportjában 30 ezer férfi és 140 ezer női egyedülállót számlált a 2011. évi népszámlálás.

9. táblázat

Az egyedülállók száma és változása korcsoport és nemek szerint

Korcsoport	Férfi	Nő	Összesen	2011. évi a 2001. évi százalékában		
				férfi	nő	összesen
–19	3 343	3 785	7 128	74,8	68,0	71,0
20–29	54 902	49 683	104 585	104,0	103,1	103,6
30–39	101 429	63 478	164 907	209,9	258,8	226,4
40–49	85 793	44 928	130 721	130,9	113,6	124,4
50–59	104 370	113 244	217 614	167,5	123,3	141,2
60–69	80 910	184 319	265 229	163,7	112,0	123,9
70–79	47 166	209 246	256 412	103,9	100,2	100,9
80–	30 006	140 536	170 542	152,7	169,3	166,1
Összesen	507 919	809 219	1 317 138	146,0	121,5	129,9

A 30 éves kor alatti egyedülállók többsége még nem kötött házasságot. A 30–39 éves korcsoportban viszont már érzékelhető arányban megjelennek az elváltak és a – külön élő – házasok is. 40–49 éves korban a nőtlen, a hajadon és az elvált kategória egyformán nagyarányú, az 50–59 évesek között a legtöbben elvált családi állapotúak. 60 éves kor fölött az özvegyek kerülnek többségbe, 70 év felett pedig túlsúlyba (88%).

10. táblázat

*Az egyedülállók megoszlása családi állapot szerint, 2011
(százalék)*

Korcsoport	Nőtlen, hajadon	Házas	Özvegy	Elvált	Összesen
–19	99,6	0,2	0,1	0,2	100,0
20–29	95,7	2,8	0,1	1,5	100,0
30–39	76,3	8,7	0,3	14,7	100,0
40–49	43,1	11,9	2,9	42,1	100,0
50–59	21,3	11,4	18,9	48,4	100,0
60–69	10,8	8,1	47,3	33,8	100,0
70–79	5,5	3,0	76,5	15,0	100,0
80–	3,8	1,1	87,9	7,2	100,0
Összesen	29,2	6,7	39,3	24,8	100,0

A fiatalabb korosztályok egyedülállói magas iskolai végzettségűek: a 25–34 éves egyedülállók 44 százaléka felsőfokú végzettségű, másik jelentős része érettségizett. A

középkorú egyedülállók között ugyancsak magasabb a diplomások aránya, mint a teljes népességben, azonban jelentős részt képvisel az érettségi nélkül középfokú végzettséggel rendelkező, szakiskolát, szakmunkásképzőt végzett csoport is. Az idősebb, 75 év feletti egyedülállók esetén eltérő a kép: túlnyomó többségük legfeljebb általános iskolát végzett.

11. táblázat

Az egyedülállók megoszlása iskolai végzettség szerint, 2011
(százalék)

Korcsoport (éves)	Általános iskola 8. évfolyamnál alacsonyabb	Általános iskola 8. évfolyam	Középfokú isko- la érettségi nél- kül, szakmai ok- levéllel	Érettségi	Egyetem, főis- kola stb. okle- véllel	Összesen
–19	5,8	25,1	3,7	65,3		100,0
20–24	0,5	7,2	10,1	65,0	17,2	100,0
25–29	0,5	5,2	12,2	36,9	45,2	100,0
30–34	0,6	5,7	17,7	32,4	43,6	100,0
35–39	0,8	9,1	25,4	31,1	33,6	100,0
40–44	1,1	12,5	29,8	31,2	25,3	100,0
45–49	1,5	14,8	32,2	29,5	22,1	100,0
50–54	2,1	18,1	31,2	29,2	19,4	100,0
55–59	1,9	22,5	26,5	31,1	18,1	100,0
60–64	2,3	25,5	20,8	34,1	17,4	100,0
65–69	4,2	37,0	12,8	28,5	17,4	100,0
70–74	9,5	56,7		22,5	11,2	100,0
75–79	22,2	52,6		16,5	8,8	100,0
80–	36,6	43,0		12,5	7,9	100,0
Összesen	9,0	28,8	14,8	27,9	19,5	100,0

Az egyedülállók túlnyomó többsége, 88 százaléka saját tulajdonú lakásban lakik. A fiatalabbak, a 30 év alattiak közül csak 62 százalék él saját tulajdonú lakásban, 27 százalékuk pedig bérlő. 2001 óta azonban náluk is a tulajdon irányába tolódott el a lakáshasználat módja, közöttük több a tulajdonos, kevesebb a bérlő.

Ahogy a teljes lakásállomány, úgy az egyedülállók által lakott lakások minősége, komfortossága is sokat javult az elmúlt évtizedben: lakásaik nagy része összkomfortos vagy komfortos. A komfort nélküli és a szükséglakások aránya minimális, mindössze 7 százalék a 2001. évi közel 20 százalékkal szemben.

Az egyedülállók lakásainak 17 százaléka egy-, 47 százaléka két-, 36 százaléka pedig három- és többszobás. Összességében nőtt az egyedülállók lakta lakások mérete, köztük az időskorúak lakásaié is.

Magyarország egyes területei közül a fővárosban hagyományosan magas az egyedülállók aránya, 2011-ben 100 budapesti háztartásból 41-ben egy személy élt. Az országos átlag felett vannak Dél-Alföld megyéinek értékei is. Ugyanakkor – részben a kormegoszlással összefüggésben – alacsonyabb arányt kaptunk az átlagnál Pest és Szabolcs-Szatmár-Bereg, valamint Vas megyében.⁴

Az iskolázottságra, az időskorúakra és az egyedülállókra vonatkozó főbb összefüggéseket áttekintve kirajzolódik tehát egy olyan társadalmi csoport, ami élethelyzeténél fogva fokozott odafigyelésre méltó. Társadalmunkban jelen van egy nagyszámú, idős, 70-75 év feletti generáció, amelynek tagjai közül sokan egyedülállók, és akiknek életét jelentős arányban betegség, fogyatékoság is nehezíti. A korban utánuk következő, 60-as éveikben járóktól főként alacsonyabb iskolai végzettségükben különböznek, ami a felgyorsult világban újabb hátrányt jelenthet számukra a mindennapi életben való eligazodásban.

Summary

While the first part of the study presents the public reception of the first 2011 Census results, the remainder addresses the main social changes based on the published regional and thematic data publications.

Increase in the educational level of the population is shown by the decreasing number of less skilled persons and the growing number of those completed second- and – particularly – third-level education. The study explores these results by age group and sex, and also deals with the changes in vocations.

Examining the growing stratum of old aged people proves that people over 60 years of age doesn't constitute a homogeneous but a diverse population group owing to many features.

Significant changes in the family relationships and living conditions can be seen in the large and ever growing number of persons living alone. The study presents their characteristics, too.

⁴ A témáról több információt tartalmaz *Vörös Csabáné és Kovács Marcell* „A változó család a népszámlálási adatok tükrében” című cikke folyóiratunk jelen számának 1213–1227. oldalán.

A változó család a népszámlálási adatok tükrében

Vörös Csabáné,

a KSH főtanácsosa

E-mail: Csabane.Voros@ksh.hu

Kovács Marcell,

a KSH osztályvezetője

E-mail: Marcell.Kovacs@ksh.hu

Az elmúlt évtizedekben a családok szerkezetében jelentős változások mentek végbe. A házasságkötések számának csökkenése, az egyre későbbi életkorban megkötött házasságok és a gyakori válások tovább erősítették a családformák sokfélesége irányába mutató folyamatot. Fokozódott az élettársi kapcsolatok, az egyszülős családok terjedése, és figyelmet érdemel a családok felbomlásával és újjászervezésével létrejött mozaikcsaládok markáns jelenléte.

TÁRGYSZÓ:

Népszámlálás.

Családszerkezet.

A családi viszonyok jelentős változásáról tudósító 2011. évi népszámlálási adatok megerősítették azt a fontos korábbi ténytet, miszerint a társadalmi együttélés legkisebb egysége, biztonságot nyújtó közössége Magyarországon továbbra is a család. A család válságáról szóló, több évtizede újra és újra megfogalmazódó elméleteket az adatok továbbra sem igazolták. Annál inkább tudósítanak a hagyományos családszerkezet átalakulásáról, olyan lényeges változásokról, amelyek nemcsak ennek az elemzésnek, hanem a jövőben – minden bizonnyal – továbbiaknak is tárgyául szolgálnak majd.

A családszerkezet vizsgálatához a népszámlálások nyújtják az elsődleges adatforrást. A népesség teljes köréről rendelkezésre álló adatok nemcsak az együttélések sokfélségének feltérképezését teszik lehetővé, hanem a rögzített fogalmi rendszernek köszönhetően a megbízható időbeli összehasonlítást is. A 2011. évi népszámlálás során fontos követelmény volt, hogy az önkitöltésre tervezett kérdőívhez igazodó új típusú kérdés lehetövé tegye a korábbiakkal megegyező részletességű adatok gyűjtését.

1. A családok főbb jellemzőinek időbeli változása

A jelenleg is érvényes családfogalmat¹ először az 1970. évi népszámlálás alkalmazta, akkor a népesség 60 százalékát írták össze családban élőként, négy évtizeddel később a családtagok aránya már nem érte el az ötven százalékot sem. A családban élők száma 2011-ben 7 millió 783 volt, 7 százalékkal kevesebb, mint tíz évvel korábban. A csökkenés elsősorban az egyedülállók, a háztartásukat egyedül vezetőket részesedésének folyamatos, az elmúlt évtizedben különösen jelentős növekedésének a következménye. 1970-ben minden hatodik, 2011-ben már minden harmadik háztartásban egy személy élt. Számuk az előző népszámláláskor lépte át az 1 milliót, és tíz év elteltével további 300 ezerrel nőtt.

A családtagok számát érintő jelentős csökkenéshez képest a családdal élők 330 ezres száma tíz év alatt alig változott, ami lassította a tiszta, – rokon és nem rokon – személyek nélkül élő családok, az ún. családmagok általánossá válásának folyamatát. Az egyedülállók számának jelentős növekedése mellett tehát megfigyelhető, hogy egy azzal ellentétes, igaz, jóval gyengébb erősségű folyamat a tágabb családi együttélés megmaradásának irányába hatott.

¹ Statisztikai értelemben családnak a nőtlen, hajadon gyermekkel vagy gyermek nélkül együtt élő házastársak és élettársak, továbbá a nőtlen, hajadon gyermeküket egyedül nevelő szülők számítanak.

2011-ben 2 millió 713 ezer volt a családok száma, mely az elmúlt tíz év alatt 5 és fél százalékkal csökkent. Eltérő mértékű és irányú változás következett be a különböző családtípusok számában. A leggyakoribb, a házaspáros családok száma csökkent, mégpedig jelentős mértékben, 17 százalékkal. A többi családtípusban növekedés történt, a legnagyobb mértékű az élettársi kapcsolatokat érintette, számuk közel másfélszeresére nőtt. Az egyszülős családok száma is gyarapodott az elmúlt tíz évben, mégpedig 14 százalékkal.

A családban élők számának a családokét meghaladó mértékű csökkenése a családok méretének zsugorodásával jár együtt. Száz családra átlagosan már csak 287 személy jut, míg 2001-ben a mutató értéke még 291 volt. A változást, a családtípusok megoszlásának átrendeződése mellett, a gyermekek számának csökkenése magyarázza. Az elmúlt tíz évben a száz családra jutó gyermekek száma 108-ról 107-re csökkent. A gyermek nélküli családok 34–35 százalékos részaránya az elmúlt évtizedekben alig változott. Az egy gyermeket nevelő családok hányada fokozatosan nőtt, 2011-ben száz családból már 36 tartozott ebbe a kategóriába, 22 százalékra csökkent azonban a kétgyermekesek aránya. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a három és a négy, vagy annál több gyermekkel élő családok aránya, ha csekély mértékben is, de növekedett, ám az összes családnak együttesen 8 százalékát teszik csak ki.

Ha azonban a családban élő gyermekek közül a gyermekkorúakat (14 évesek és fiatalabbak) vizsgáljuk, jóval lehangelőbb a kép. Húsz év alatt az ilyen korú gyermek nélkül élő családok aránya több mint 10 százalékkal emelkedett. 2011-ben csak a családok egyharmadában neveltek 15 évesnél fiatalabb gyermeket.

2011-re tehát csökkent a családok száma és nagysága, a családok kevesebb gyermeket nevelnek. A házasságkötések számának csökkenése, az egyre későbbi életkorban megkötött házasságok és a gyakori válások tovább erősítették a családformák sokfélesége irányába mutató folyamatot. Fokozódott az élettársi kapcsolatok és az egyszülős családok terjedése. A házaspáros család azonban továbbra is a legmeghatározóbb együttélési forma, a családok közel kétharmada alapul házasságkötésen.

2. A hagyományos (házaspáros) családtípus mai jellemzői

A házasságon kívüli együttélést és a válást elutasító társadalmi normarendszer következtében a 1970-es évekig a családviszonyokat szinte kizárólagosan a házaspáros család jellemezte, a 1970. évi népszámláláskor a családok közel 90 százaléka ilyen volt, de hányaduk még 2001-ben is megközelítette a háromnegyedet. A családformák sokféleségét hozó változások hatására a múltban szinte kizárólagosan jellemző család-típus a számarányában bekövetkezett csökkenésen túl strukturális jellemzőiben is je-

lentősen megváltozott. A házaspáros családok az átlagos családnagyság-csökkenés ellenére még mindig a legnépesebbek, de száz ilyen családban már csak 299 személy él, szemben a tíz évvel ezelőtti 304-gyel. A termékenység visszaesése és a vállalt gyermekek számának csökkenése a családban élő gyermekek számának csökkenésével jár, ami a házaspáros családokat különösen hátrányosan érintette. A gyermek nélkül élők aránya immár meghaladja a 42 százalékot, miközben a gyermekesek körében tovább csökkent a gyerekszám. Folytatódott az egygyermekes házaspárok arányának növekedése, számottevően csökkent a két gyermekkel élők, az ennél több gyermekkel élők aránya viszont alig változott. A 15 évesnél fiatalabb gyermekeket tekintve még drasztikusabb a változás. Egyharmad alá csökkent a fiatal gyermeket nevelő házaspárok aránya, és valamennyi gyermekszám szerinti kategóriában, még az egygyermekesek tekintetében is, csökkenés figyelhető meg. Száz házaspáros családra ötven 15 évesnél fiatalabb gyermek jut, a mutató értéke tíz év alatt nyolccal csökkent. A gyermekszám csökkenését a házaspáros családok idősebb korösszetétele csak kis mértékben magyarázza. A házasságban élők átlagéletkora 56,6 év, húsz év alatt fél évet emelkedett.

3. Terjedőben lévő családformák – Élettársi kapcsolatok és az egyszülős családok

Magyarországon az élettársi kapcsolatokat először az 1970. évi népszámláláskor vették számba, az akkori 62 ezer ilyen párkapcsolat 2011-re hat- és félszeresére nőtt. A családok 15 százaléka élettársi kapcsolaton alapul, tíz évvel ezelőtt arányuk még nem érte el a 10 százalékot. Korábban az élettársi kapcsolat elsősorban az elváltak és özvegyek körében volt gyakori, majd a nőtlen, hajadon fiatalok számára egyfajta próbaházasságként terjedt el. Mára a lakosság mind szélesebb körében elfogadott és elterjedt együttélési forma lett, amely jellemzőiben egyre inkább közelít a házaspárként együtt élő családokhoz. Az élettársak életkora, ahogyan a házastársaké is, emelkedett az elmúlt tíz évben. Egynegyedre csökkent a fiatakorúak számaránya, miközben jelentősen megnőtt a középkorúaké. Az élettársak kétharmada középkorú, ami gyakorlatilag meg egyezik a középkorú házastársak részesedésével. Kismértékben, de a házasoktól jelentősen elmaradva növekedett az időskorú élettársak hányada is. Jelentős változáson ment át az élettársak családi állapot szerinti összetétele. Tovább csökkent az özvegy és az elvált családi állapotúak aránya. A házasok elenyésző hányada a válások gyakoriságával magyarázható. A házasságban még soha nem élt élettársak aránya viszont jelentősen, 64 százalékra emelkedett. A nőtlen, hajadon élettársak meghatározó jelenléte a korszerkezettel összefüggésben egyértelműen arra hívja fel a figyelmet, hogy változóban van az élettársi kapcsolat szerepe. Sokak számára továbbra is a házasság „elsőzo-

bájaként” működik, azonban egyre nagyobb azon élettársak száma, akik az életkor előrehaladásával vagy/és gyermekszületés hatására sem teszik hivatalossá kapcsolatukat.

Miközben a házaspárok körében emelkedik a gyermek nélkül élő párok aránya, az élettársak között egyre több a gyermeket nevelő. A párkapcsolatok két csoportjának gyermekszám szerinti vizsgálatára 1990 óta van lehetőség. Ekkor a házaspárok 40, az élettársi kapcsolatok 50 százalékában nem élt gyermek. A gyermek nélküli élettársi kapcsolatok aránya ugyan továbbra is meghaladja a házaspárokét, de a különbség a felére csökkent. Száz élettársi kapcsolatban 91 gyermek él, hattal több, mint tíz évvel korábban. A házaspárok körében e mutató értéke 104-ről 99-re csökkent. Az eltérés kiegyenlítődik, sőt megfordul a különbség iránya, ha csak a 15 évesnél fiatalabb gyermekeket vesszük figyelembe. 2011-ben száz házaspárra 50, ugyanennyi élettársi kapcsolatra 67 fiatal gyermek jutott, ami a házaspároknál tetemes visszaesést, az élettársaknál jelentős növekedést jelent az egy évtizeddel korábbi helyzethez képest.

1. táblázat

A házaspáros típusú családok számának alakulása, 1970–2011

Év	Összes	Házaspáros típusú	Ebből: élettársi kapcsolat	Az élettársi kapcsolatok számának változása		Élettársi kapcsolatok a(z)	
	család			az előző	az 1970. évi	összes	házaspáros típusú
	száma (ezer darab)			adatfelvétel százalékban		család százalékában	
1970	2 891	2 597	62	–	100,0	2,1	2,4
1980	3 028	2 686	..	..	..	..	..
1990	2 896	2 446	125	..	202,6	4,3	5,1
2001	2 869	2 397	272	216,6	438,9	9,5	11,3
2011	2 713	2 177	405	149,0	654,1	14,9	18,6

2011 októberében 537 ezer családban nevelte gyermekét egyedülálló szülő. Az előző népszámlálás óta 14 százalékkal növekedett a számuk. A társ nélküli gyermeknevelés terhe többségében az anyákra hárul. Az összes egyszülős családon belüli részesedésük megközelítette a 87 százalékot, számuk meghaladta a 464 ezret. Csak minden nyolcadik egyszülős családban élt együtt egy vagy több gyermekével az apa. Az előző népszámlálás óta 23 százalékkal lett több az apa gyermekkel, 12 százalékkal az anya gyermekkel típusú családok száma.

1970 óta népszámlálásról népszámlálásra csökken a párkapcsolaton alapuló, és növekszik az egyszülős családok aránya. A válások számának rohamos emelkedése miatt az egyszülős családok összes családon belüli hányada eleinte lassan, majd egyre gyorsuló ütemben nőtt, amihez jelentős mértékben hozzájárult a középkorú férfiak halandó-

ságának nagymértékű emelkedése, valamint az újránházasodások számának és arányának visszaesése. Az időszak kezdetén minden tizedik család állt egy szülőből és nőtlen, hajadon gyermekből, 2011-ben már minden ötödik. Az egyedül álló szülőknél az idősebb korösszetétel felé tolódás egyformán jelentkezik a gyermeküket egyedül nevelő apáknál és anyáknál. De az apák korstruktúrája lényegesen idősebb, mint az anyáké. A 30 év alatti egyedül álló szülők együttes aránya 4 százalék alá csökkent. Számottevő növekedés figyelhető meg ugyanakkor a felnőtt korú gyermekükkel együtt élő egyedülálló időszerűak számarányában. Ennek az évtizedek óta tartó folyamatos emelkedésnek a hatására, 2011-ben már minden negyedik egyszülős család ilyen volt.

2. táblázat

Az egyszülős családok számának és összetételének alakulása, 1970–2011

Év	Összes	Apa	Anya	Egyszülős családok aránya az összes családszázalékában	Összes	Apa	Anya
		gyermekkel				gyermekkel	
	család száma (ezer darab)				családok száma (százalék)		
1970	293	37	256	10,2	100,0	12,7	87,3
1980	341	56	285	11,3	100,0	16,4	83,6
1990	450	89	361	15,5	100,0	19,8	80,2
2001	472	58	413	16,5	100,0	12,4	87,6
2011	537	72	465	19,8	100,0	13,4	86,6

Az élettársakhoz hasonlóan az egyedülálló szülők között is egyre kevesebb a házassági állapotú. A házassági kedv csökkenésének, és ezzel egyidejűleg az élettársi kapcsolatok elterjedésének, továbbá a válások számában és arányában hosszú ideje megmutatkozó növekedésnek tulajdonítható, hogy a kilencvenes években bekövetkezett jelentős csökkenés után tovább mérséklődött a házasságok aránya. 30 százalék alá csökkent az özvegyek aránya, 2001-hez képest csökkent az özvegyek hányada is. Egyre többen vannak viszont a nőtlenek, hajadonok és az elváltak. Az egyedülálló szülők 44 százaléka elvált.

Száz egyszülős családban 145 gyermek élt, ötlet több, mint 2001-ben. A gyermekes párkapcsolatokkal összehasonlításban továbbra is igaz, hogy az egyszülős családok átlagos gyermekszáma azokénál lényegesen alacsonyabb. A házasságban eltöltött idő – függetlenül a házasságon kívül született gyermekek számának és arányának folyamatos, az utóbbi időben rohamos emelkedésétől – természetesen kihat a családban élő gyermekek számára is. Ezért az egyszülős családok lényegesen kevesebb gyermeket nevelnek, mint a párkapcsolaton alapuló gyermekes családok. Míg például 2011-ben a házaspárok 48, az élettársak 52 százaléka családjában élt egy

gyermek, addig az egyszülős családok 66 százaléka nevelt egy gyermeket, az ennél több gyermekkel élő családok esetében – gyermekszámtól függetlenül – mindig a párkapcsolatokban él több gyermek.

Az egyszülős családokra is érvényes azonban, hogy csökkent a 15 évesnél fiatalabb gyermekek száma. 1990 óta tart a folyamat, amelyben a fiatal, gyermek nélkül élő családok arányának emelkedésével, valamint a termékenység állandósult romlásával egyidejűleg rohamosan visszaesett az egy-, illetve kétgyermekes családok hányada, és csökkent az ennél több 15 évesnél fiatalabb korú gyermeket nevelőké is. 2011-ben száz egyszülős családban mindössze 49 15 évesnél fiatalabb gyermek élt.

4. A változó család – mozaikcsaládok

A korábbi családstabilitást felváltó felbomló és újjáalakuló családdinamika a családtípusok megoszlásának eddig ismertett változásán túl az egyes típusokon belül is érezteti hatását. Újjáalakult családok mindig is léteztek, akár az egyik szülő betegsége és halála, akár a férfi háborúban való eltűnése, akár a nők esetében a szülést követő haláleset miatt, és az újjáalakulást gyakran a gyermekek anyagi szükségletei vagy a neveltetésük felelőssége tehette indokolttá. A családi újjáalakulás jelenlegi okai megváltoztak, manapság a szülő döntésén alapul a különválás vagy az elválás, illetve az új párválasztás is. A családi átrendeződések elemzése és értékelése viszonylag új vizsgálati területe a családdemográfiának, és kiemelten fontos a gyermekek szempontjából. A mozaikcsalád a klasszikus nukleáris családtól összetételében nem különbözik, hiszen két párkapcsolatban élő felnőttből és gyermek(ek)ből áll. Kialakulását és szerkezetét tekintve viszont egy sajátos együttélési formát jelent. Legfőbb különbségek a hagyományos családformával összehasonlításban:

– Míg a hagyományos családban a gyermek születését megelőzi a szülők párkapcsolata, addig a mozaikcsaládban az új partner már egy kialakult szülő-gyermek kapcsolathoz csatlakozik.

– A hagyományos családban a gyermek mindennapi életében mindkét vér szerinti szülője részt vesz, a mozaikcsaládban viszont van olyan gyermek, akinek az egyik vér szerinti szülője nincs jelen, helyét pótszülő² tölti be.

² A köznyelvben nehéz semleges kifejezést találni a családba házastársként vagy élettársként bekerülő, az ott élő gyermekkel vérségi kapcsolatban nem lévő személyre. Elterjedt elnevezések: mostoha, partner, nevelő, nem édes szülő, nem igazi szülő, barát, társ, pótszülő. Elemzésünk az utóbbit használja.

A mozaikcsalád típusait a szerint különböztetjük meg, hogy a családban a szülő-gyermek vérségi kapcsolata alapján milyen gyermekek nevelkednek. A mozaikcsaládokban tetszőleges számban élhetnek nevelt vagy örökbefogadott gyermekek is.

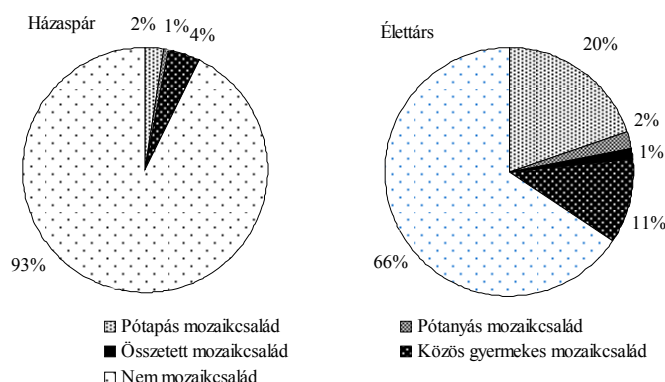
Attól függően, hogy a családban az apa és/vagy az anya van pótszülői szerepben, a mozaikcsalád lehet:

- pótapás – ha csak az anya vér szerinti gyermekét nevelik,
- póttanyás – ha csak az apa vér szerinti gyermekét nevelik,
- összetett – ha az anya is és az apa is hozott vér szerinti gyermeket a kapcsolatba, akiket együtt nevelnek.

Amennyiben a családban az előző kapcsolatból hozott gyermek(ek) mellett egy vagy több közös gyermek is nevelkedik, a mozaikcsalád közös gyermekes. Ezen belül a család lehet:

- a szülők közös vér szerinti gyermekével és csak az apa vér szerinti gyermekével,
- a szülők közös vér szerinti gyermekével és csak az anya vér szerinti gyermekével,
- a szülők közös vér szerinti gyermekével és csak az apa vér szerinti gyermekével és csak az anya vér szerinti gyermekével.

1. ábra. A gyermekes párkapcsolatok megoszlása a mozaikcsalád típusa szerint, 2011

A népszámlálás eredménye szerint a mozaikcsaládok száma 2011-ben 149 ezer volt, a gyermekes párkapcsolatok 12, a gyermekek 14 százaléka tartozott ide. Ez az arány az előző népszámlálás óta lényegében nem változott. A párkapcsolat mindkét típusában, a házaspárok és az élettársi kapcsolatok családjában is a mozaikcsaládok

száma meghaladta a 70 ezret. A mozaikcsaládok családtípusonkénti aránya azonban eltért, míg a gyermeket nevelő, házasság nélkül együtt élő pároknak 35 százaléka élt mozaikcsaládban, addig ez az arány a házasságban élőknel nem érte el a 8 százalékot. Tehát ötször gyakrabban fordult elő mozaikcsalád az élettársaknál, mint a házaspárok családjaiban.

A párkapcsolatok felbomlásával sok gyermek „kényszerül” egyetlen szülővel, általában az anyával való együttélésre. A mozaikcsaládok többsége, 80 százaléka ezekből az egyszülős családokból alakul újjá a pótapá beköltözésével. A gyermekelhelyezés gyakorlatából adódóan alacsony számú apa-gyermek típusú családból kevesebb mozaikcsalád jöhet létre. Ritka két csonka család egyesülése is, amikor a párkapcsolatba mindkét fél az előző kapcsolatból származó gyermekével érkezik.

Természetesen mindhárom mozaikcsalád-típusban idővel közös gyermekek is születhetnek, ezzel közös gyermekes mozaikcsaláddá alakulnak. Ezeknek a családoknak szinte mindegyike már a közös gyermek megszületése előtt is mozaikcsaládban élt.

3. táblázat

A gyermekes párkapcsolatok száma a mozaikcsalád típusa szerint, 2011

Mozaikcsalád típusa	Összes család	Házaspárok	Élettársi kapcsolatok	Összes család	Házaspárok	Élettársi kapcsolatok
	száma (darab)			megoszlása (százalék)		
Pótapás (1)	66 114	24 303	41 811	5,3	2,4	19,6
Pótanyás (2)	11 809	6 669	5 140	1,0	0,6	2,4
Összetett (3)	4 098	1 524	2 574	0,3	0,1	1,2
A szülők közös gyermekével és						
csak az apa gyermekével (4)	12 711	9 539	3 172	1,0	0,9	1,5
csak az anya gyermekével (5)	52 217	32 206	20 011	4,2	3,1	9,4
csak az apa és csak az anya gyermekével (6)	2 276	1 273	1 003	0,2	0,1	0,5
Közös gyermekes együtt (7 = 4+5+6)	67 204	43 018	24 186	5,4	4,2	11,3
Mozaikcsalád együtt (8 = 1+2+3+7)	149 225	75 514	73 711	12,0	7,4	34,5
Nem mozaikcsalád	1 091 901	951 882	140 019	88,0	92,6	65,5
<i>Összesen (8+9)</i>	<i>1 241 126</i>	<i>1 027 396</i>	<i>213 730</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A mozaikcsaládok 55 százalékában csak az apa és/vagy csak az anya gyermeke nevelkedett, 45 százalékban pedig volt közös vérszerinti gyermek is. A legjellemzőbb mozaikcsalád-típus a pótapás, 66 ezer ilyen családot számoltak össze a 2011. évi népszámlálás során. A pótapai szerepvállalás 42 ezer családban, élettársi kapcsolattal jött létre, míg házassággal csupán 24 ezer családban. A pótanyás mozaikcsalá-

dok száma ettől jóval elmaradt, mindössze 12 ezer családban fordult elő. Azoknak a párkapcsolatoknak az aránya, ahol a közös gyermek mellett csak az anya vérszerinti gyermeke élt a családban, 35 százalék, szemben a gyermeket hozó apák mindössze 8 százalékos hányadával. Csekély a száma és aránya az olyan párkapcsolatoknak, ahol mindkét szülő gyermeket hozott a kapcsolatba és közös gyermeket is neveltek.

A házaspárok és az élettársak családjaira is igaz, hogy a nők többször vittek gyermeket a kapcsolatba, mint a férfiak. A házaspáros mozaikcsaládok több mint felében az előző kapcsolatból hozott gyermek mellett már közös gyermek is született. Az élettársaknál csak minden harmadik mozaikcsalád nevelt közös, vérszerinti gyermeket is, ami a két családtípus közötti átjárhatósággal magyarázható. Hiszen egy közös gyermek születése indokolhatja az együttélés házasságkötéssel történő hivatalos megerősítését. Több mint 9 ezer olyan házaspár alkotott mozaikcsaládot, ahol a közös gyermek mellett az apa vérszerinti gyermeke is élt, ez a szám az élettársaknál alig haladta meg a 3 ezret.

4.1. Gyermekszám a mozaikcsaládokban

A párkapcsolatokon alapuló családokban 2011-ben 2,1 millió gyermek nevelkedett, a többségük házasságban, 17 százalékuk pedig élettársi kapcsolatban együtt élő szülőkkel lakott együtt. Az adatfelvételkor 300 ezer, a gyermekek 14 százaléka gyermek élt mozaikcsaládban. A 158 ezer gyermek esetében a szülők kapcsolata házassággal jött létre, 141 ezer gyermeknél pedig élettársi kapcsolaton alapult. Az élettársi kapcsolatban élők gyermekei gyakrabban éltek ilyen életközösségekben, száz családból 38, míg a házasságban élők gyermekei közül csak 9 családja mozaik jellegű.

Az átlagos gyermekszám a mozaikcsaládokban magasabb, száz párkapcsolatra 200 gyermek jutott, 34 gyermekkel több, mint a hagyományos családoknál. A mutató értéke családtípusonként, illetve a mozaikcsalád típusa szerint is eltért. Száz házaspáros mozaikcsaládban 210, míg ugyanennyi élettársi kapcsolatban csak 191 gyermek nevelkedett. Gyermekszám szempontjából legnépesebbek azok a mozaikcsaládok, ahol mindkét szülő hozott gyermeket az előző kapcsolatából és már közös vérszerinti gyermek is született. Ezek a családok átlagosan 4-5 gyermeket neveltek.

A gyermekek átlagéletkorát vizsgálva elmondható, hogy az élettársak gyermekei 5 évvel fiatalabbak a házaspárok gyermekeinél, akik átlagosan 15 évesek. A párkapcsolat két típusa között a legnagyobb eltérés akkor tapasztalható, amikor a párkapcsolatok hagyományos módon, házassággal szerveződtek és úgy vállaltak közös gyermeket, tehát a nem a mozaikcsaládoknál. Ebben a családtípusban a házaspárok gyermekei kétszer idősebbek, mint az élettársakéi, akiknek az átlagéletkoruk 8 év alatt volt. A mozaikcsaládokban az átlagos gyermekéletkor a házaspárok családjaiiban 15, míg az élettársi kapcsolatokban 13 év. A közös gyermekes mozaikcsaládokban élnek a legfiatalabb gyermekek.

4. táblázat

A párkapcsolatok családjában élő gyermekek száma, átlagos életkora a szülőkhöz fűződő verségi kapcsolat és a mozaikcsalád típusa szerint, 2011

Mozaikcsalád típusa	Párkapcsolatok családjában élő gyermek (fő)					Száz családra jutó gyermek		Gyermekek átlagos életkora (éves)	
	nevelt vagy örökbe fogadott gyermek	szülők közös	csak az apa gyermeke	csak az anya gyermeke	összesen	házaspár	életvársi kapcsolat	házaspár	életvársi kapcsolat
Pótapás (1)	3 249	–	–	87 165	90 414	131	140	19,6	16,4
Pótanyás (2)	733	–	14 076	–	14 809	121	131	19,4	17,2
Összetett (3)	330	–	5 337	5 737	11 404	271	283	16,6	14,7
A szülők közös gyermekével és									
csak az apa gyermekével (4)	1 035	18 854	14 310	–	34 199	262	290	13,8	10,4
csak az anya gyermekével (5)	2 558	69 544	–	65 474	137 576	260	269	13,1	10,3
csak az apa és csak az anya gyermekével (6)	417	3 442	3 059	3 412	10 330	418	499	12,6	10,6
Közös gyermekes együtt (7 = 4+5+6)	4 010	91 840	17 369	68 886	182 105	265	281	13,3	10,4
Mozaikcsalád együtt (8 = 1+2+3+7)	8 322	91 840	36 782	161 788	298 732	210	191	14,9	13,4
Nem mozaikcsalád	98 585	1 717 139	–	–	1 815 724	167	161	15,1	7,8
Összesen (8+9)	106 907	1 808 979	36 782	161 788	2 114 456	170	171	15,1	10,0

5. táblázat

A párkapcsolatok családjában élő gyermekek megoszlása korcsoportonként és az átlagos gyermekszám aszerint, hogy mozaikcsaládban élnek-e, 2011

Korcsoport (éves)	Családban élő gyermekek megoszlása (százalék)				Száz családra jutó gyermek			
	házaspár		élettársi kapcsolat		házaspár		élettársi kapcsolat	
	mozaik-család	nem mozaik-család	mozaik-család	nem mozaik-család	mozaik-család	nem mozaik-család	mozaik-család	nem mozaik-család
0–5	17,1	20,4	19,9	47,9	36	34	38	77
6–14	32,9	30,2	37,4	35,6	69	50	72	57
15–17	13,1	10,7	13,2	6,4	27	18	25	10
18–24	23,0	21,3	19,6	7,2	49	36	37	12
25–	13,9	17,4	9,9	2,9	29	29	19	5
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>210</i>	<i>167</i>	<i>191</i>	<i>161</i>

A mozaikcsaládok esetében a házaspárok gyermekeinek 63, az élettársakénak pedig 70 százaléka volt 2011-ben 18 évesnél fiatalabb. A gyermekek korcsoportonkénti megoszlásában a házaspárok esetében nincs számottevő különbség aszerint, hogy mozaikcsaládban élnek-e. Az élettársi kapcsolatban élő gyermekek életkora függ a családszerkezettől. Míg a mozaikcsaládban száz gyermekből 30 nagykorú, addig a hagyományos élettársi kapcsolatokban csak minden tízedik gyermek töltötte be a 18. életévét.

4.2. A szülők demográfiai jellemzői a mozaikcsaládokban

A gyermeket nevelő családok jellegéből adódóan a párok többsége 60 évesnél fiatalabb. Ritkán fordult elő olyan család, ahol a gyermekek két időskorú szülővel éltek együtt, a házaspároknak 8, míg az élettársaknak csupán 1 százaléka tartozott ide. A legtöbb családban a szülők középkorúak, száz házaspárból hetvenkilencben, ugyanennyi élettársból hatvankilencben mindkét fél 30–59 éves volt. Tizenegy százalékos részarányt képviseltek azok a családok, ahol a férfi és a nő élettárs egyaránt legfeljebb 29 éves. A házaspároknak csupán 2 százalékában neveltek fiatal-korú szülők legalább egy gyermeket. Az együtt élő párok átlagéletkora is rámutat arra, hogy az élettársak átlagosan 8 évvel fiatalabbak a házaspároknál, akik átlagosan 45,7 évesek.

6. táblázat

A gyermekes párkapcsolatok megoszlása a párkapcsolat kezdete óta eltelt évek és aszerint, hogy mozaikcsaládban élnek-e, 2011

Megnevezés	Házasságkötés (élettársi kapcsolat kezdete) óta eltelt évek										Össze- sen	Átlagos kapcsolat- tartam (év)*
	–1	2–5	6–9	10–14	15–17	18–24	25–29	30–39	40–49	50–		
	Házaspárok megoszlása (százalék)											
Mozaikcsalád	11,3	20,4	17,2	15,1	7,1	13,6	7,4	6,4	1,3	0,2	100,0	12,6
Nem mozaikcsalád	2,0	8,8	10,3	12,4	7,9	20,0	13,6	18,4	5,4	1,3	100,0	20,9
Összesen	2,7	9,6	10,8	12,6	7,8	19,5	13,1	17,5	5,1	1,2	100,0	20,3
	Élettársi kapcsolatok megoszlása (százalék)											
Mozaikcsalád	21,2	32,1	19,4	14,9	4,9	5,6	1,4	0,6	0,1	0,0	100,0	6,9
Nem mozaikcsalád	6,5	25,3	23,7	22,3	7,9	10,1	2,5	1,5	0,2	0,0	100,0	9,9
Összesen	11,6	27,6	22,2	19,7	6,9	8,5	2,1	1,2	0,1	0,0	100,0	8,8

* Bruttó kapcsolattartam: a párkapcsolat kezdete óta eltelt évek száma.

A családoknak a párkapcsolat időtartama szerinti megoszlása eltér az együttélés formája és a mozaikcsalád típusa szerint is. A két évnél rövidebb ideje fennálló párkapcsolatok aránya az élettársaknál 12 százalék, amitől jóval elmaradt a házaspárok csekély 3 százalékos részaránya. A legmarkánsabb, 18 százalékpontos család típusonkénti eltérés a 2–5 éve létesített párkapcsolatoknál tapasztalható. Míg az élettársi kapcsolatok 61, addig a házasságok 23 százalékát 10 éven belül alapították. Az élettársi kapcsolatok körében a 25 éve fennálló családok aránya valamivel több mint 3 százalék. A mozaikcsaládok általában még fiatalabbak. Ez nem abból adódik, hogy ez a fajta életközösség új keletű lenne, hanem abból, hogy az ilyen típusú családszerveződések stabilitása még gyengébb. A mozaikcsaládban élő élettársak több mint fele, a házaspárok egyharmada legfeljebb 5 éve él együtt. A 2011-es népszámlálás adatai szerint az átlagos házasságtartam 20 év, az átlagos élettársi kapcsolattartam pedig 9 év. Az élettársi kapcsolattal alapított mozaikcsaládok átlagosan 7 éve éltek együtt, a házassággal létrejövő mozaikcsaládok együttélése megközelítette a 13 évet.

Az élettársi kapcsolat napjainkban a nőtlen, hajadon családi állapotúak körében a legnépszerűbb együttélési forma. Ettől eltérően a mozaikcsaládba szerveződött élettársak 29 százalékában elváltak éltek együtt, 22 százalékukban pedig nőtlen férfi elvált nővel. A házasságot még soha nem kötött élettársak részaránya ezekben az életközösségekben 23 százalék volt, szemben a nem mozaikcsaládos élettársak 70 százalékos hányadával.

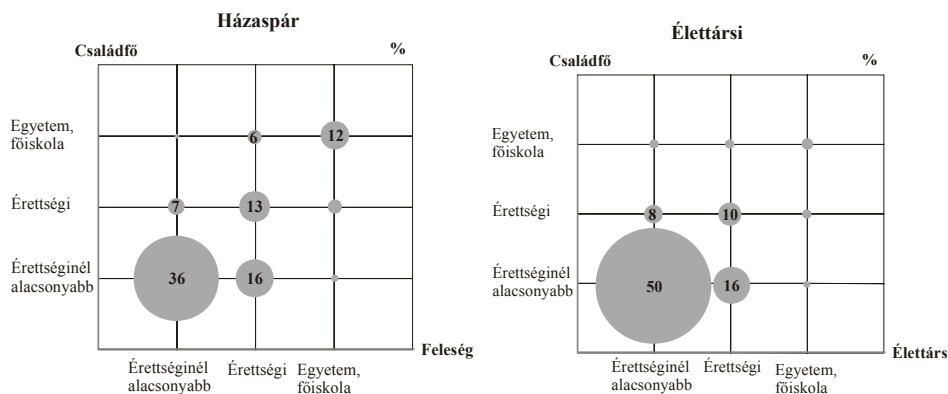
7. táblázat

A gyermekes élettársak családi állapota aszerint, hogy mozaikcsaládban élnek-e, 2011

Családfő* családi állapota	Élettárs családi állapota			Összesen
	nőtlen, hajadon	házas, özvegy	elvált	
	Mozaikcsaládok megoszlása (százalék)			
Nőtlen, hajadon	23	4,8	22,1	49,9
Házas, özvegy	1,6	2,1	3,8	7,5
Elvált	7,9	5,6	29,1	42,6
Összesen	32,5	12,5	55	100,0
	Nem mozaikcsaládok megoszlása (százalék)			
Nőtlen, hajadon	70,4	1,0	5,7	77,1
Házas, özvegy	0,8	0,2	0,4	1,5
Elvált	9,1	0,7	11,7	21,5
Összesen	80,2	2,0	17,8	100,0

* Családfő: házastársak közül a férj, élettársi kapcsolatban a férfi élettárs, azonos nemű élettársak esetén az idősebb élettárs.

2. ábra. Mozaikcsaládban élő gyermekes házaspárok (élettársak) legmagasabb befejezett iskolai végzettsége szerint, 2011

A házasságban élők iskolai végzettsége átlagosan magasabb, mint az élettársaké és ez a mozaikcsaládokra is igaz. A diplomás párkapcsolatok aránya a házaspároknál 12, míg az élettársaknál csupán 4 százalék. Az érettségizett házaspárok és élettársak aránya megegyezett, egyaránt 16 százalék volt. Családtípustól függetlenül igaz, hogy a legtöbb kapcsolatban a párok legfeljebb szakmunkás vagy szakiskolai végzettség-

gel rendelkeztek. A házaspárok 36 százalékának, az élettársak felének legmagasabb befejezett iskolai végzettsége érettségénél alacsonyabb szintű volt.

Summary

The past decades brought significant changes in the structure of families. The decrease in the number of marriages, their higher number contracted in an increasingly older age and the frequent divorces have further enhanced the trend that leads towards the diversity of family forms. The number of consensual unions and lone-parent families has increased intensely, and the significant presence of the reconstituted families evolving from disbanded and reformed families also demands attention.

A lakóövezetek lakásai és lakóik helyzete a 2011. évi népszámlálás adatainak tükrében

Dr. Lakatos Miklós,

a KSH statisztikai
főtanácsadója

E-mail: Miklos.Lakatos@ksh.hu

Simor Éva,

a KSH vezető-főtanácsosa

E-mail: Eva.Simor@ksh.hu

A dolgozat a 2011.évi népszámlálás adatai alapján, a lakáshelyzet általános ismertetése után lakóövezetként elemzi a lakások és lakóik főbb jellemzőit. A tanulmány ezeket településtípusonként, budapesti kerületenként, megyei jogú városokként is bemutatja. A lakásjellemzők közül kiemelésre kerül az építési év, az alapterület és a szobaszám szerinti összetétel. A lakók demográfiai adatai közül a kor, az iskolai végzettség, a gazdasági aktivitás és a nemzetiség témája szerepel. Az elemzés mindezen adatok alapján mutatja be a lakóövezetek eltérő lakás- és népesség-összetételét, valamint az elmúlt évtized legfontosabb változásait.

TÁRGYSZÓ:
Népszámlálás.
Lakáshelyzet.
Lakóövezet.

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) számos kismintás lakossági adatgyűjtése, például az időmérleg- vagy a lakással kapcsolatos felvételek már több évtizede vizsgálják, hogy egy adott lakás milyen lakókörnyezetben található. A lakások és lakóik helyzetének értékelésekor nemcsak a lakás nagysága és minőségi jellemzői, hanem a lakókörnyezet is meghatározó, fontos szempont.

A KSH 1990 óta a kismintás felvételek mellett a népszámlálás, illetve a mikrocenzusok keretében is gyűjt adatokat a lakóövezet jellegéről, de ezek során a lakások lakóövezeti kategóriákba sorolása különböző módszerekkel történt. 1990-ben az önkormányzatok népszámlálási felelősei döntöttek e kérdésben, a 2001. és 2011. évi népszámlálás viszont a számlálóbiztosokra bízta ugyanezt a feladatot.¹

Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a lakóövezet jellegével kapcsolatos adatok jól használhatók a lakások és lakóik helyzetének pontosabb meghatározásához, a társadalmi jellemzők bemutatásához. (Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy az összeírás alapos előkészítése ellenére az építészeti-városrendezési fogalmak alkalmazásában járatlan összeírók a még nem egészen kiforrott osztályozást esetenként tévesen értelmezhették.)

1. A lakáshelyzetről általában

A 2011. évi népszámlálás adatai szerint a lakások és a lakott üdülők száma 4 390 302 tett ki, ebből 477 873 volt a nem lakott, vagyis más célra használt, idényszerűen lakott, illetve üresen álló lakások száma. A nem lakott lakások aránya a lakásállományon belül egyre magasabb lett az évtizedek során, 2011-ben már 11 százalék volt. A növekedés okai sokrétűek, a jelenséget több, területi sajátosságoktól is függő tényező befolyásolta. A nagyobb városokra jellemző, hogy az arra alkalmas lakásokat irodaként, üzleti vállalkozás céljára használják, emelkedik a csak idényszerűen, téli-nyári lakóhelyként használt lakások száma. Az üresen álló lakások számát és arányát a népesség fogyása, a hátrányos, munkanélküliség sújtotta térségekből történő elköltözés, a korszerűtlen, nem forgalomképes lakásokból való kiköltözés is befolyásolja.

¹ A 2011. évi népszámlálás számlálóbiztosi utasításában a következő olvasható: „A lakóövezeti jelleg meghatározását belterületen tömbönként kell elvégezni. Ha a számlálóbiztos a tömbön belül két vagy több lakóövezeti jellegnek megfelelő épüle csoportot talál, a tömb egészére vonatkozóan azt a lakóövezeti jelleget válassza ki, amelyik épüle csoportból a területen több található. Külterületen a körzet egészére kell a címek többségére jellemző lakóövezeti kódot megadni.”

Az elmúlt évtizedekben ugyan folyamatosan gyarapodott a lakások száma, az 1960-as és 1970-es évtizedek 10 százalék feletti növekedését már nem lehetett megismételni.

Az újonnan épített lakások korszerűsége, magasabb szintű felszereltsége következtében napjainkban a lakásállomány egyre nagyobb hányada komfortosabb, több szobával rendelkezik, jobban felszerelt.

A száz lakásra jutó fürdőszoba, mosdófülke aránya az 1980. évi 60-ról 105-re nőtt, mely azt is jelenti, hogy egyre nagyobb az egynél több fürdőszobával rendelkező lakások száma. A szobaszám is folyamatosan emelkedik, 1990-ben a négyszobás lakások aránya 11, 2011-ben már közel 20 százalék volt. A közműellátottság az 1990-es évek eleje óta ugrásszerűen megnőtt. A vízvezetékkel ellátott lakások aránya 2011-re már 97 százalékot tett ki, míg 1990-ben még csak 83 százalék volt. A meleg folyó vízzel ellátott lakások aránya 2011-re elérte a 93 százalékot. A fűtés módjában is alapvető változások történtek, 1990-ben a lakott lakások 42 százaléka rendelkezett központos fűtéssel, 2011-re ez az arány 62 százalékra nőtt. Környezetvédelmi szempontból szintén igen nagy jelentősége van annak a ténynek, hogy a közüzemi szennyvízesatornával rendelkező lakott lakások aránya az 1990. évi 44-ről 77 százalékra emelkedett. Ezzel párhuzamosan csökkent, bár még mindig elég magas, a házi szennyvízesatornával ellátottak hányada. A 2011. évi népszámlálás adatai szerint a lakások egyötöde a közcsatorna-hálózat hiánya miatt továbbra is a szennyvízelvezetés kevésbé korszerű módjait kénytelen használni. A lakások felszereltsége és annak komplex mutatója, a komfortosság ugyancsak arra utal, hogy emelkedett az összkomfortos és a komfortos lakások aránya, az 1990. évi 71 százalékról, 2011-re 92 százalékra.

A lakásokat egyre kevesebben lakják, 2011-ben a száz lakott lakásra jutó lakók száma 248 fő volt, szemben a 2001. évi 269 fővel. E tendencia mögött megtalálhatjuk a népességfogyás tényét, a lakásállomány gyarapodását és az egyedül élők számának ugrásszerű emelkedését.

Az előbb bemutatott kedvező jelenségek azonban jelentős különbségeket takarnak. Az adatok földrajzi területenkénti – régió, megye, járás, statisztikai kistérség és nem utolsósorban, települések szerinti – vizsgálatok nagy eltéréseket tapasztalunk. Szinte mindenhol találunk korszerűtlen, nem felújított lakásokat, de ezek aránya a hátrányos helyzetű térségekben különösen magas. A kedvező tendenciák ellenére még mindig jelentős azoknak a lakásoknak a száma, melyek a legelemibb minőségi követelményeknek sem felelnek meg. A 2011. évi népszámlálás adatai szerint 157 ezer lakott lakás vályogból, sárból, alapozás nélkül épült, és 219 ezer lakásban nincs vízöblítéses WC. Ilyen kedvezőtlen adottságú lakások az ország szinte minden területén megtalálhatók, a nagyvárosokban éppúgy, mint az elnéptelenedő falvakban. Megjegyezzük, a népszámlálások egyik legnagyobb előnye, hogy a legkisebb területre, településre, településrészre is elvégezhetők ezek a vizs-

gálatok, melynek segítségével behatárolhatók a kedvezőtlen adottságú lakások és lakók.

A lakások minőségi javulása ugyanakkor viszonylag új keletű problémát jelent azzal, hogy a komfortosabbak fenntartása ma már igen megterheli az alacsonyabb jövedelmű családokat, és ezért igény jelentkezik a rosszabb minőségű, de kisebb fenntartási költségű lakások iránt.

A 2011. évi népszámlálás adataiból ismert az egyes lakások komfortossága, de arról nincs információnk, hogy azoknak milyen mértékű felújításra lenne szüksége, illetve történt-e bennük vagy az épületekben korszerűsítés. Márpedig a tömeges lakásmagánosítás során sok esetben a lakóközösségekre hárult az elmaradt karbantartások pótlása, az épületek modernizálása. Elsősorban a több százezer lakótelepi lakásról van szó, de a felújítások hiánya a néhány lakásos társasházakat és a családi házakat is érinti. Ezért az elkövetkezendő évek feladata, hogy a már (például a 2000-es évek panelprogramja keretében) megkezdett korszerűsítési, energiatakarékosági munkák elvégzése kellő intenzitással tovább folytatódjon.

2. A lakások jellemzői a különféle lakóövezetekben

A 2011. évi népszámlálás adatai szerint a lakott lakások több mint fele, 56 százaléka családi házas, falusias környezetben található. Közel egyötöd-egyötöd a városias (hagyományos) környezetben, illetve a lakótelepeken levő lakások aránya. (Lásd az 1. táblázatot.) Villanegyedekben, lakóparkokban, üdülő- és zártkerti területeken, külterületeken, valamint ipari, üzemi övezetekben van a lakott lakások több mint 6 százaléka. 2001 óta ezek az adatok annyiban változtak, hogy csökkent a családi házas, falusias környezetben levő, és nőtt a városias (hagyományos) lakóövezeti lakások aránya.

A lakott lakások lakóövezeti jellegét jelentősen befolyásolja az a tény, hogy melyik településtípushoz tartoznak. Érthető módon, ahogyan a településhierarchiában felfelé haladunk, nő a városias lakóövezetben épült és a lakótelepi lakások aránya. 2011-ben Budapesten a lakott lakások döntő többségét városias (hagyományos) környezetben és lakótelepeken találhattuk. A fővárosban a villanegyedekben és a lakóparkokban levő lakások aránya volt a legmagasabb. 2001 óta annyi változás történt, hogy csökkent a lakótelepi és a családi házas környezetben található lakások hányada, és nőtt a városias (hagyományos) lakóövezetieké. A 2011. évi népszámlálás új lakóövezeti jellegként szerepeltette a lakóparkokat, melyeket a 2001-es népszámlálási felvétel még nem tartalmazott. Ha ezeket is a villanegyedekhez soroljuk, akkor megállapítható, hogy az oda tartozó lakások aránya Budapesten lényegében nem változott.

1. táblázat

A lakott lakások megoszlása a környezet lakóvezeti jellege és a településtípus szerint

Településtípus	Városias (hagyományos)	Lakótelepi	Lakóparki	Villanegyedi	Családi házias, falusias jellegű	Üdülő-, zártkerti területi	Kültérület	Egyéb	Lakott lakások száma összesen (ezer darab)
	lakóövezetben levő lakás az összes lakott lakás százalékában								
	2001								
Főváros	35,2	35,0	.	6,7	22,4	0,1	0,1	0,4	737
Megyei jogú városok	20,1	42,4	.	2,2	32,5	0,3	1,7	0,7	764
Többi város	11,6	15,3	.	0,7	68,5	0,7	2,7	0,4	1 120
Községek, nagyközségek	0,1	1,1	.	0,1	94,7	0,6	3,1	0,3	1 071
Ország összesen	14,8	20,8	.	2,0	59,4	0,5	2,1	0,4	3 691
	2011								
Főváros	42,3	31,2	3,8	2,3	19,8	0,2	0,1	0,2	787
Megyei jogú városok	23,3	39,4	2,2	0,6	30,8	0,9	2,1	0,7	829
Többi város	15,4	15,5	1,4	0,2	63,0	1,4	2,5	0,6	1 195
Községek, nagyközségek	0,1	0,9	0,4	0,0	93,3	1,1	3,6	0,5	1 100
Ország összesen	18,2	19,6	1,8	0,7	56,0	1,0	2,3	0,5	3 912

Az 1970-es és 1980-as években a nagy lakótelep-építkezések főleg a fővárosban és a megyei jogú városokban, valamint néhány kiemelt iparvárosban (Dunaújvárosban, Tatabányán) voltak jellemzők. A falvakból a nagyobb városokba való költözés következtében előállt lakáshiányt ezek orvosolták. Így alakult ki a megyei jogú városokban az, hogy még ma is a lakott lakások közel kétötöde lakótelepeken található. Ez az adat alig alacsonyabb a 2001-ben mért 42 százaléknál.

A kisebb városokban már jóval alacsonyabb a városias jellegű és a lakótelepi lakókörnyezetben épült lakások aránya, bár az előbbi kategóriába tartozó lakások hányada 2001 óta emelkedett köszönhetően többek között az 1990-es években felerősödő városközponti rehabilitációs építkezéseknek.

A falvakban épült lakások, a településtípus jellegének megfelelően, szinte teljes egészében családi házas falusias környezetben találhatók, és a külterületi lakások aránya is itt a legnagyobb.

Magyarországon a lakások 96 százaléka volt 2011-ben magánszemélyek tulajdonában, ami Európa országai között az egyik legmagasabb érték. Az 1980-as évtized második felében kezdődött, majd tömegessé vált az önkormányzati tulajdonú lakások eladása a bennlakó bérlőknek. Ennek következményeként alakult ki a jelenlegi tulajdonosi szerkezet, melyben a kívánatosnál jóval alacsonyabb (2011-ben kevesebb mint 3 százalékos volt) az önkormányzati tulajdonban levő lakások aránya.

A lakások tulajdonosi szerkezete lakóövezetenként is változatos képet mutat. A városias környezetben 2011-ben az önkormányzati tulajdonú lakások aránya 6, a villanegyedekben 1, a lakóparkokban 2 százalék volt. A főleg alacsony státusú, rendkívül rossz adottságú egyéb lakóövezetben kaptuk a legnagyobb értéket, 14 százalékot e mutatóra.

A lakások használati jogcímét vizsgálva megállapítható, hogy az valamennyire oldja a tulajdonosi szerkezet merevségéből, az önkormányzati bérlakások nagyon alacsony részesedéséből adódó problémákat. 2011-ben a lakott lakások 7 százalékát bérelték, ez az arány azonban lakóövezetenként, településtípusonként jelentősen eltérő volt. A városias lakóövezetekben 15, a lakótelepeken 11 százalékot tett ki. Az alacsony státusú egyéb övezetben, az önkormányzati bérlakások magas részesedéséből is következően, a lakott lakások 23 százalékában éltek a lakóik bérlőként. Budapesten és a megyei jogú városokban a legmagasabb a lakást bérlők aránya, összefüggésben azzal a ténnyel, hogy a munka- és tanulási lehetőségek miatt ezeken a településeken a legjellemzőbb az ideiglenesen ott lakó lakást bérlők száma.

Az ország lakott lakásainak közel egyharmada 1960 előtt épült. (Lásd a 2. táblázatot.) Ettől jelentősen eltér a lakótelepi és a lakóparki lakások építési év szerinti megoszlása. Az előbbieket döntő többségét, 72 százalékát ugyanis 1970 és 1990 között (különösen az 1970-es és az 1980-as évek intenzív lakótelepi lakásépítési programjának keretében) építették, míg az utóbbiak több mint kétharmadát az ezredforduló után. A lakótelepi építkezések megszűnte következtében, a 2000. évet követően a lakások döntő többsége, több mint 75 százaléka városias, illetve családi házas környezetben épült.

2. táblázat

A lakott lakások megoszlása a környezet lakóvezetési jellege és az építési év szerint, 2011
(százalék)

Megnevezés	Városias (hagyományos)	Lakótelepi	Lakóparki	Villanegyedi	Családi házas, falusias jellegű	Úttiló-, zártkerti területi	Kültérlet	Egyéb	Összes
lakóvezetben lévő lakás									
Építési év									
1946 előtt	36,7	1,9	2,6	18,0	18,7	6,1	33,4	32,0	18,7
1946–1960	10,5	5,2	3,5	5,7	14,5	4,8	17,8	17,1	11,7
1961–1970	14,2	16,5	4,3	15,0	15,6	9,0	10,1	12,4	15,1
1971–1980	13,8	45,8	5,6	20,1	18,2	18,1	9,9	13,7	22,4
1981–1990	9,7	25,9	7,1	16,4	15,6	22,2	9,7	9,7	16,3
1991–2000	4,6	1,9	9,2	12,3	8,4	18,2	9,3	8,1	6,6
2001–2005	6,1	1,8	33,4	7,5	5,3	12,2	5,6	4,3	5,4
2006–2011	4,4	0,9	34,3	4,9	3,8	9,3	4,2	2,8	3,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
A lakott lakások száma összesen (ezer darab)	711	769	69	26	2 192	38	88	20	3 912
A 2001 és 2011 között épült lakások aránya a lakott lakásokon belül lakóvezetként a településtípusokban, 2011									
Főváros	11,1	2,6	68,8	8,6	11,2	24,2	11,7	2,4	10,6
Megyei jogú városok	11,4	2,3	69,5	20,2	13,3	22,6	18,2	5,9	10,0
Többi város	8,5	3,6	64,9	23,1	9,5	20,9	8,7	8,7	9,4
Községek, nagyközségek	10,1	4,1	62,1	51,0	7,3	21,4	7,1	8,1	7,7
Ország összesen	10,5	2,7	67,7	12,4	9,1	21,5	9,9	7,1	9,3

A lakott lakások építési év szerinti megoszlása településtípusonként különböző. A főváros városias lakóövezetében levő lakások 57 százaléka épült 1946 előtt, míg a másik két városi településtípusnál ez a mutató csak 18-19 százalékot tett ki 2011-ben. A budapesti villanegyedekben is magasabb volt a második világháború befejezését megelőzően épült lakások aránya (23%), mint a megyei jogú, illetve a többi városokban (7%).

A városias övezet és a lakótelepek lakásai között magasabb az 50 m²-nél kisebb lakások aránya, mint a családi házas, falusias környezetben levőknél. A lakótelepi lakások sokkal nagyobb hányada, 44 százaléka tartozott az átlagos nagyságot jelentő 50–59 m² alapterületű kategóriába, mint a többi lakóövezetben találhatóknak. (Lásd a 3. táblázatot.) E kategória magas arányából következik, hogy az egy lakásra jutó alapterület a lakótelepeken kisebb, mint másutt, vagyis a lakótelepi lakások alapterület szerint sokkal kevésbé szóródnak. A városias (hagyományos) lakóövezetekben az 50 m² alatti lakások aránya még a lakótelepi lakásokénál is magasabb, viszont ezekben találhatók nagy, 80 m² alapterület feletti lakások is. A jellemzően a társadalom előnyösebb helyzetű rétegei által lakott társasházi és villanegyedi lakások között a legkiegyensúlyozottabb a nagyobb, illetve a kisebb méretű lakások aránya. Az új építésű lakóparki lakások alapterület szerinti megoszlásában a villanegyedek lakásaihoz képest kisebb a nagyméretű, 80 m²-t meghaladók, és nagyobb a 60–79 m² alapterületűek aránya. A családi házas, falusias jellegű lakóövezetek lakásainak több mint 65 százaléka 80 m²-nél nagyobb alapterületű volt 2011-ben.

A lakások szobaszám szerinti összetétele alátámasztja az alapterülettel kapcsolatos megállapításokat. (Lásd a 4. táblázatot.) Az utolsó népszámlálás adatai szerint a lakótelepeken kiugróan magas, 50 százalék feletti az átlagosnak tekinthető kétszobás lakások aránya, a villanegyedekben viszont a négy- és annál magasabb szobaszámú lakások jellemzők, arányuk kiemelkedő, 42 százalék.

Településtípusonként is eltérők a különféle lakóövezetben található lakásokra jellemző alapterület- és szobaszámmértékek. Legnagyobb mértékben a budapesti lakóövezetek lakásainak alapterülete és szobaszáma tér el a többi településtípus megfelelő lakóövezeteiben levőktől. 2011-ben a főváros városias övezetében a 40 m²-nél kisebb lakások aránya 24, az egyszobásoké 27 százalék, míg ugyanezek a mutatók a megyei jogú városok esetében 12 és 14, a többi városokban 6 és 9 százalék voltak. Hasonló eltérések tapasztalhatók a lakótelepi övezetekben is. Ez érthető, hiszen az 1960-as és az 1970-es években különösen a fővárosban volt erőteljes a lakáshiány, melynek enyhítésére jelentős számú, de az átlagosnál kisebb lakás épült.

A 2011. évi népszámlálás adatai szerint a lakott lakások 61 százaléka összkomfortos és 31 százaléka komfortos. A két kategória között a fűtés módjában van eltérés, az előbbi központos, az utóbbi helyiségenkénti fűtést feltételez. (A technikai fejlődésnek köszönhetően – kényelmi és egyéb szempontból – az egyedi fűtésű lakások is korszerűnek tekinthetők, így ha a két csoportot együtt nézzük, akkor az egyes lakóövezetekben kisebbek a különbségek, mintha az összkomfortos és a komfortos lakásokat külön vizsgálnánk.)

3. táblázat

A lakott lakások megoszlása a környezet lakóvezetési jellege és az alapterület szerint, 2011
(százalek)

Megnevezés	Városias (nagyvárosos)	Lakótelepi	Lakóparki	Villanegyedi	Családi házas, faházias jellegű	Üdülő-, zártkerti területi	Kültérület	Egyéb	Összes
Lakóvezetékben levő lakás									
Lakás-alapterület (m ²)									
–29	4,8	2,1	1,6	0,8	0,6	5,6	3,4	5,2	1,8
30–39	11,3	10,5	7,7	3,3	1,7	12,2	6,8	12,7	5,6
40–49	14,0	16,5	15,2	6,7	3,6	12,3	9,7	14,1	8,5
50–59	22,0	43,9	18,7	12,3	6,9	11,6	13,1	15,1	17,4
60–79	22,3	23,6	25,3	20,9	21,3	20,2	27,7	23,5	22,1
80–99	12,9	2,2	13,2	17,8	29,5	16,6	20,7	16,0	20,4
100–	12,9	1,3	18,2	38,1	36,4	21,6	18,6	13,4	24,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
A lakott lakások száma összesen (ezer darab)	711	769	69	26	2 192	38	88	20	3 912
A 80 m ² -es és nagyobb lakások aránya a lakott lakásokon belül lakóvezetékent a településtípusokban, 2011									
Főváros	19,9	2,9	21,7	48,0	54,2	35,9	26,5	12,2	22,1
Megyei jogú városok	23,4	2,5	32,4	73,3	65,0	23,9	39,1	16,9	28,7
Többi város	38,7	5,6	40,6	78,9	65,6	43,0	36,4	37,6	50,6
Községek, nagyközségek	39,3	13,4	63,0	87,2	68,1	40,8	41,9	39,0	66,2
Ország összesen	25,7	3,5	31,5	56,0	65,9	38,2	39,3	29,4	44,6

4. táblázat

A lakott lakások megoszlása a környezet lakóvezeti jellege és a főbb lakásmérvékek szerint, 2011
(százalék)

Megnevezés	Városias (hagyományos)	Lakótelepi	Lakóparki	Villanegyedi	Családi házas, falusias jellegű	Údülő-, zártkerti területi	Külföldi	Egyéb	Összes
	lakóövezetben levő lakás								
Szobaszám									
1	18,5	8,8	9,0	4,8	5,6	16,0	19,9	24,7	9,1
2	41,4	54,4	33,0	24,1	30,1	29,4	43,6	42,3	37,3
3	25,8	30,6	31,1	29,2	36,1	26,4	24,2	23,4	32,6
4–	14,3	6,2	26,9	41,9	28,1	28,1	12,2	9,6	20,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Konfortosság									
Összkonfortos	59,2	78,8	89,0	81,4	56,6	54,2	31,4	29,9	61,4
Konfortos	36,4	20,1	9,4	17,2	33,6	34,8	34,8	34,7	31,0
Félkonfortos	2,1	0,5	0,6	0,6	3,4	3,6	8,9	8,7	2,7
Konfort nélküli	1,6	0,3	0,4	0,3	6,0	6,1	23,4	25,1	4,4
Szükség- és egyéb lakás	0,7	0,3	0,5	0,4	0,4	1,3	1,4	1,7	0,5
A lakott lakások száma összesen (ezer darab)	711	769	69	26	2 192	38	88	20	3 912
A fél- és alacsonyabb komfortfokozatú lakások aránya a lakott lakásokon belül lakóövezetenként a településtípusokban, 2011									
Főváros	5,1	1,3	1,5	1,4	3,2	5,1	15,8	14,9	3,4
Megyei jogú városok	2,9	0,8	1,1	1,0	5,0	17,7	23,6	41,2	3,5
Többi város	4,6	1,2	1,7	1,3	8,6	10,0	36,8	33,4	7,6
Községek, nagyközségek	3,8	2,9	4,0	5,4	12,8	9,1	36,3	39,4	13,6
Ország összesen	4,4	1,1	1,6	1,4	9,8	11,1	33,8	35,5	7,6

A lakott lakások 38 százalékát helyiségenként, 47 százalékát egy vagy több lakást fűtő kazánal, 16 százalékát távfűtéssel fűtötték 2011-ben.

Az összkomfortos lakások aránya a lakóparkokban, a villanegyedekben és a lakótelepeken a legnagyobb. Komfortosság tekintetében a leghátrányosabb helyzetben a külterületi és az alacsony státusú egyéb lakóövezetben található lakások vannak. E két lakóövezetben a félkomfortos és a komfort nélküli lakások az összeshez képest 2011-ben több mint 30 százalékot tettek ki, szemben az országos 7 százalékos átlaggal.

Szinte mindegyik lakóövezet esetében minél nagyobb népességű településtípust vizsgálunk, annál magasabb az összkomfortos és a komfortos lakások aránya. A településtípusok mindegyikében jelentős számú lakással bíró családi házas övezetben Budapesten 97, a községekben csak 87 százalék volt az aránya az ebbe a két komfortfokozatba tartozó lakásoknak. Ha csak az összkomfortos lakásokat nézzük, az eltérés még jelentősebb.

A lakott lakások 64 százaléka téglá, 13 százaléka panel, 15 százaléka vályog alapanyagú. A lakóövezetek közül a lakótelepen található lakások falazata tér el legnagyobb mértékben az átlagostól, ugyanis közel 60 százalékuk üzemi (házgyári) előgyártással, vasbeton anyagú falszerkezetből, ún. panelből készült. Ezek azok a lakótelepi lakások, amelyek többnyire középmagas, inkább magas lakóházakban találhatók, és amelyek többsége 1970 és 1990 között épült. (Valójában idetartoznak azok a lakótelepi lakások is, amelyek közép- vagy nagyblokk, öntött betonból épültek; arányuk 15 százalék.) Miután a lakosság egyre kevésbé igényelte az egy helyre koncentrált, magas épületekben levő lakótelepi lakásokat, ezért azok alacsonyabb épületekben, elszórtabb területen, inkább téglából, kőből és kézi falazóelemből készültek (az utóbbiak az összes lakótelepi lakás 20 százalékát jelentik). Azt is meg kell jegyezni, hogy az 1970 előtt emelt lakóházak is inkább téglából épültek, és alacsonyabb magasságúak. A villanegyedekben és a lakóparkokban döntő részt téglafalú lakások vannak, csakúgy, mint a családi házas, falusias környezetben, azzal a különbséggel, hogy az utóbbi lakóövezetben a vályogból, alapozással vagy alapozás nélkül épültek aránya is magas, 2011-ben 23 százalék volt.

Ha a falazattal kapcsolatos adatokat településtípusonként vizsgáljuk, megállapítható, hogy a településhierarchiában lefelé haladva, a lakótelepek esetében a téglából épült, a családi házas lakóövezetben a vályog alapanyagú lakások aránya nő.

A 2001 óta bekövetkezett lakásminőségi javulás a lakóövezetek többségére egyaránt igaz. Ez több tényezővel is összefügg, például azzal, hogy milyen arányban épültek új lakások, és főleg azzal (amiről nincs információnk), hogy a lakásfelújítások milyen ütemben történtek. Néhány példa a változásokra. A városközpontok belső rehabilitációja is befolyásolhatja, hogy a városias (hagyományos) lakóövezetben a félkomfortos, a komfort nélküli és a szükséglakások 2001. évi 11 százalékos aránya 2011-re 4 százalékra csökkent. A külterületi lakásoknál is hasonló változás történt, a komfort nélküli lakások aránya 45 százalékról közel felére, 23 százalékra esett vissza, ezzel párhuzamosan az összkomfortos lakások hányada 15-ről 31 százalékra nőtt, ami összefüggésbe hozható a tanyavilág kisebb részének modernizációjával.

5. táblázat

A nem lakott lakások megoszlása a környezeti lakóövezeti jellege és a településtípus szerint, 2011
(százalek)

Megnevezés	Városias (hagyományos)	Lakótelepi	Lakóparki	Villanegyveti	Családi házas, falusias jellegű	Úttiló-, zártkerti területi	Kültérterület	Egyéb	Összes
lakóövezetben lévő lakás az összes lakott lakás százalékában									
Településtípus									
Főváros	60,2	17,5	5,2	2,9	13,7	0,3	0,1	0,2	100,0
Megyei jogú városok	38,0	24,7	3,4	0,9	27,1	1,8	3,2	0,9	100,0
Többi város	18,0	10,9	2,1	0,3	55,4	4,7	7,9	0,8	100,0
Községek, nagyközségek	0,1	0,8	0,3	0,0	85,8	1,7	10,6	0,5	100,0
Ország összesen	26,1	11,7	2,5	0,9	50,0	2,2	6,0	0,6	100,0
Településtípus									
Főváros	57,0	37,0	51,1	75,3	6,7	3,1	0,3	7,3	24,7
Megyei jogú városok	25,2	36,7	22,9	15,6	9,4	14,6	9,3	28,6	17,3
Többi város	17,7	24,0	21,6	8,5	28,5	56,3	33,6	34,4	25,7
Községek, nagyközségek	0,2	2,3	4,3	0,6	55,3	26,1	56,8	29,6	32,3
Ország összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nem lakott lakások száma (ezer darab)	125	56	12	5	239	10	29	3	478

A lakáshelyzet értékelésénél már szó volt a nem lakott lakások jelentős számáról és arányáról. Ezért érdemes áttekinteni az adatokat a lakóövezetek szempontjából is. (Lásd az 5. táblázatot.) 2011-ben a nem lakott lakások lakóövezetek szerinti elhelyezkedése eltért a lakottakétól. Az előbbieket 26 százalékat városias lakóövezetben találtuk, míg a lakott lakásoknak csak 18 százalékat. Ugyancsak magasabb volt az arány külterületen, ahol a nem lakott lakások 6, a lakottak 2 százaléka helyezkedett el. A nem lakott lakások lakótelepeken található 12 százaléka, illetve a családi házas, falusias övezetben levő 50 százaléka viszont alacsonyabb értékek, mint a lakott lakások megfelelő arányszámai.

A lakások és lakóik lakóövezet és lakásismérvek szerinti megoszlását összehasonlítva lényegi eltérés nem tapasztalható. Különbség csak a lakóövezetek eltérő lakossűrűségében nyilvánul meg, ezért a lakásban lakók lakásismérvek szerinti jellemzőit külön nem mutatjuk be.

3. A lakóövezetek lakásaiban lakók demográfiai összetétele

A lakásban lakók öregedése mindenhol megfigyelhető, azonban e tendencia az egyes lakóövezetekben az új építésű lakások számától és arányától függően különbözőképpen alakult, ugyanis azokba inkább a fiatalabb generáció költözik. (Lásd a 6. táblázatot.) Ezt mutatja például a lakóparkok lakóinak korösszetétele, ahol a gyermekkorúak, a 0–14 évesek aránya 2011-ben 22 százalék volt, szemben a 15 százalékos országos átlaggal. Korábban, az 1980-as években a lakótelepekre volt jellemző az ott lakók országos átlaghoz képest rendkívül fiatal korstruktúrája, ami mára alapvetően megváltozott. A fiatalon lakótelepre költözők napjainkban az idősebb korosztályhoz tartoznak. 2001-ben a lakótelepen élők között a 60 éves és idősebb emberek még csak 16 százalékot tettek ki, 2011-ben viszont már 23 százalékot, ami az országos átlaggal megegyező.

A külterületi lakások lakóinak idősödése nem volt olyan gyors ütemű, mint a lakótelepeken élőké, a 60 évesek és idősebbek aránya egy évtized alatt kevesebb mint egy százalékkal lett több. A hátrányos helyzetű térségeknek tekinthető egyéb lakóövezetekben a lakók korösszetétele még ennyit sem változott, aminek következtében ezeken a területeken a legnagyobb a gyermekkorúak aránya, minden negyedik lakos gyermekkorú. A külterületi lakóövezettel ellentétben a lakott üdülők és a zártkerti övezetben levő lakások lakói között egyre nagyobb részt képviselnek a 60 évesek és idősebbek, 2011-ben már több mint 23 százalékot. Ennek oka az a napjainkra is jellemző tendencia, hogy számos nyugdíjas adja fel városi lakását, és költözik ki ezekre a területekre.

6. táblázat

A lakott lakások lakóinak megoszlása a környezet lakóövezeti jellege és a lakók korcsoportja szerint, 2011
(százalék)

Megnevezés	Városias (hagyományos)	Lakótelepi	Lakóparki	Villanegyedi	Családi házas, falusias jellegű	Üdülő-, zártkerti területi	Kultúrterület	Egyéb	Összes
	lakóövezetben levő lakás								
Korcsoport (év)									
0–14	12,2	12,6	21,8	15,9	15,6	16,6	16,9	25,5	14,8
15–19	4,5	4,8	4,6	4,8	6,0	4,8	6,0	8,3	5,5
20–29	13,6	13,5	12,0	10,0	11,5	9,3	11,0	14,3	12,1
30–39	17,4	18,7	26,9	15,3	14,8	17,5	15,4	14,3	16,1
40–49	12,4	12,7	13,7	12,9	13,8	13,8	14,6	11,9	13,4
50–59	13,8	14,5	8,6	13,3	15,1	14,7	15,5	12,1	14,7
60–69	12,4	12,4	7,1	14,3	11,9	14,0	11,6	7,5	12,0
70–	13,7	10,7	5,1	13,5	11,4	9,4	9,1	6,1	11,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
A lakásban lakó száma összesen (ezer fő)	1 483	1 656	167	62	5 943	89	224	62	9 688
A 60 éves és idősebb lakók aránya az összes lakó százalékában lakóövezetenként a településtípusokban, 2011									
Főváros	26,1	25,4	14,2	30,8	26,2	23,9	19,9	22,8	25,5
Megyei jogú városok	26,9	22,4	11,1	23,2	24,2	18,0	18,6	13,9	23,5
Többi város	25,2	21,3	10,7	19,2	23,1	24,6	20,7	13,0	22,8
Községek, nagyközségek	23,5	20,0	11,6	14,5	22,8	25,3	21,7	11,5	22,7
Ország összesen	26,0	23,0	12,2	27,7	23,3	23,4	20,7	13,5	23,4

7. táblázat

A lakott lakások háztartásainak megoszlása a környezet lakóvezeteli jellege és a háztartás-összetétel szerinti, 2011
(százalék)

Megnevezés	Városias (nagyváros)	Lakótelepi	Lakóparki	Villanegyedi	Családi házas, falusias jellegű	Üdülő-, zártkert területi	Kültérterület	Egyéb	Összes
	lakóvezetelen levő lakás								
<i>Egy családból álló háztartás</i>									
Házaspár és életjátszó kapcsolat együtt	40,7	42,4	55,3	52,7	56,8	51,4	50,4	49,8	50,8
Egy szülő gyermekkel	12,4	15,9	10,3	10,8	12,1	10,8	12,1	16,1	12,9
<i>Egy családból álló háztartás együtt</i>	53,1	58,3	66,2	63,5	68,9	62,2	62,5	65,9	63,7
Két családból álló háztartás	0,5	0,4	0,4	0,4	1,7	0,7	1,2	2,4	1,2
Három vagy több családból álló háztartás	0,0	0,0	0,0	.	0,1	0,0	0,0	0,2	0,0
<i>Több családból álló háztartás együtt</i>	0,5	0,4	0,4	0,4	1,7	0,8	1,3	2,6	1,2
<i>Családaháztartás összesen</i>	53,5	58,7	66,6	64,0	70,6	62,9	63,8	68,5	64,9
Egyszemélyes háztartás	42,7	38,1	31,3	33,6	26,6	34,5	32,9	28,5	32,0
Egyéb összetételű háztartás	3,8	3,2	2,1	2,4	2,8	2,6	3,3	3,0	3,1
<i>Nem családaháztartás összesen</i>	46,5	41,3	33,4	36,0	29,4	37,1	36,2	31,5	35,1
<i>Összesen</i>	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Háztartások száma összesen (ezer darab)	738	792	70	27	2 320	39	92	22	4 100
Az egyszemélyes háztartások aránya az összes háztartás százalékában lakóvezetelenként a településtípusokban, 2011									
Főváros	48,6	40,1	37,6	37,8	29,5	39,3	30,5	38,4	41,4
Megyei jogú városok	41,6	38,1	29,3	25,5	25,0	31,9	29,5	33,9	34,3
Többi város	33,2	35,7	24,9	20,5	26,0	34,0	33,7	25,4	28,8
Községek, nagyközségek	31,0	34,6	20,3	15,7	26,9	36,2	33,9	23,0	27,3
Ország összesen	42,7	38,1	31,3	33,6	26,6	34,5	32,9	28,5	32,0

A lakóövezetek lakóinak településtípusonkénti korösszetétele eltér abból adódóan is, hogy az adott településtípusban élőknek milyen az átlagos korösszetétele. Például Budapest és a községek korstruktúrájában jelentős arányt képviselnek az időskorúak, míg a megyei jogú, illetve a kisebb városokban alacsonyabbat, a gyermekkorúak, a középkorúak viszont magasabbat.

Ezek a különbségek még olyan viszonylag egységes építésű területeken is, mint a lakótelepek, tetten érhetők. Például 2011-ben a budapesti lakótelepeken az időskorúak aránya 25, a megyei jogú városokban 22, a többi városban 21 százalék volt.

Budapestre még az is jellemző, hogy villanegyedeinek lakói között feltűnően nagy, 31 százalékot tettek ki 2011-ben az időskorúak. Jól érzékelteti a lehatárolt lakóövezetek közötti különbségeket, hogy ezzel szemben a főváros lakóparkjaiban lakók között e korosztály aránya mindössze 14 százalék volt.

2001 óta igen jelentős változások történtek a háztartások összetételében. (Lásd a 7. táblázatot.) 2011-re nagymértékben megnőtt az egyszemélyes, valamint az egy családból álló háztartásokon belül az egy szülő gyermekes háztartások aránya. A 2011-re kialakuló háztartás-összetételbeli különbségek az egyes lakóövezetekben is jelentkeztek. Természetesen ez nem független a lakások lakóinak korösszetételétől: minél idősebb korúak a lakók, annál magasabb az egyszemélyes háztartások aránya. Ugyanakkor az egyedül élő fiatal felnőttek számának elmúlt tíz évben tapasztalható, jelentős mértékű növekedése következtében e korosztály is egyre nagyobb részt képvisel az egyszemélyes háztartások körében.

A lakótelepekre mindig jellemző volt az egy szülő gyermekkel típusú háztartások magas aránya. 2011-ben is ebben a lakóövezetben volt a legnagyobb, 15 százalék. Ha ehhez még hozzászámítjuk, hogy az egyszemélyes háztartások aránya a városias lakóövezetek után (az utolsó népszámlálás adatai alapján 43 százalék) a lakótelepeken a legmagasabb (38 százalék), akkor érzékelhetővé válik a lakótelepeken élők egészségügyi-szociális problémáinak jelentős mértéke, illetve e feszültségek oldásának kívánalma.

A háztartásösszetétel-adatok szerint a két és több családból álló háztartások érzékelhető, 1-3 százalékot elérő előfordulása csak a családi házas, falusias térségekre, a külterületi lakásokra és a szociálisan hátrányos egyéb lakóövezetekre jellemző.

Budapest háztartásainak összetétele jelentősen eltér a többi településtípusra jellemzőtől. A fővárosban a háztartások kétötöde volt egyszemélyes háztartás 2011-ben, a falvakban csak 27 százalékuk. A budapesti lakosság idősödése következményeként a városias övezetekben igen magas, 49 százalékot tett ki az egyszemélyes háztartások aránya. A budapesti lakóparkokban ezek szintén nagy részt, 38 százalékot képviseltek, ami az egyedül élő, fiatalabb korosztályok jelenlétének is a következménye. Az egy szülő gyermekes háztartások arányában nem volt számottevő különbség a településtípusok között. A településhierarchiában lefelé haladva, a több családos háztartások aránya némileg növekszik, a községekben 2011-ben a 2 százalékot is elérte. Ezeken kívül a lakosság a városok családi házas övezeteiben élt nagy számban több családos háztartásokban, de arányuk nem érte el a községekbeliekét.

8. táblázat

A lakott lakások 15 éves és idősebb lakóinak megoszlása a környezet lakóvezetési jellege és az iskolai végzettség szerint, 2011
(százalék)

Megnevezés	Városias (hagyományos)	Lakótelepi	Lakóparki	Villanegyedi	Családi házas, falusias jellegű	Üdülő-, zártkert területi	Kültérület	Egyéb	Összes
	lakóvezetben levő lakás								
Iskolai végzettség									
8 általános évfolyamnál alacsonyabb	2,4	1,9	1,0	0,9	5,8	2,7	7,5	15,4	4,6
8 általános évfolyam	19,2	20,7	11,7	10,5	30,0	23,4	40,0	44,1	26,5
Középiskola érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	14,9	20,4	12,2	5,3	24,0	21,6	26,9	18,7	21,6
Érettségi	34,2	37,6	35,7	31,5	27,2	31,8	18,9	16,0	30,1
Egyetem, főiskola stb.	29,3	19,5	39,5	51,8	13,0	20,5	6,8	5,7	17,3
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
A 15 éves és idősebb lakásban lakók száma összesen (ezer fő)	1 303	1 447	131	52	5 018	75	186	46	8 258
Egyetemi, főiskolai végzettségű lakók aránya a 15 éves és idősebb lakók százalékában lakóvezetemenként a településtípusokban, 2011									
Főváros	37,8	23,3	46,6	56,7	27,0	43,1	8,7	14,3	31,4
Megyei jogú városok	27,9	18,9	36,0	44,6	22,2	13,6	10,3	6,6	22,2
Többi város	17,6	16,1	32,9	36,1	13,0	22,7	5,6	5,3	14,3
Községek, nagyközségek	14,6	11,4	34,6	43,7	8,7	19,5	6,1	3,0	8,8
Ország összesen	29,3	19,5	39,5	51,8	13,0	20,5	6,8	5,7	17,3

A lakosság iskolázottsági szintje több évtizeden keresztül folyamatosan emelkedett, és ez a tendencia 2001 és 2011 között is tovább folytatódott: a lakások 15 éves és idősebb lakói közül az egyetemet, főiskolát végzettek aránya 11-ről 17 százalékra, az érettségizetteké 25-ről 30 százalékra nőtt. (Lásd a 8. táblázatot.) Az iskolázottsági szint javulása minden lakóövezetre jellemző, de az emelkedés mértéke eltérő. A lakótelepeken, családi házas, falusias övezetekben az átlagosnál kevésbé, a városias lakóövezetekben viszont annál jóval nagyobb mértékben nőtt az egyetemet, főiskolát végzettek aránya.

2011-ben a legkedvezőbb iskolázottsági mutatókkal a villanegyedekben, lakóparkokban élők rendelkeztek, a legkedvezőtlenebb helyzetben a külterületen és a szociálisan hátrányos helyzetű egyéb övezetben lakók voltak. Ez utóbbi két lakóövezetben jóval átlag feletti, 47, illetve 60 százalékot tettek ki a nyolc általános vagy annál kevesebb osztályt végzettek.

A lakótelepen élőkre mindig is jellemző volt a középfokú végzettségük (például szakmunkás- vagy szakiskolai bizonyítvánnyal, gimnáziumi érettségivel rendelkezők) magas aránya a többi lakóövezetben élőkhez képest. Ez 2011-ben 58 százalék, az országos átlagnál hat százalékkal magasabb volt. Ebből jól érzékelhető, hogy a lakótelepeken a középfokú végzettségük jelenléte továbbra is meghatározó.

A településhierarchiában lefelé haladva csökken a felső- és középfokú végzettségük aránya minden lakóövezetben.

2011-ben a felsőfokú végzettségük a budapesti lakótelepek lakosságán belül 23, a villanegyedekében 57, a lakóparkokéban 47 százalékot tettek ki. A kisebb városokban ezek az arányok 16, 36 és 33 százalék voltak. Ugyanebben a két településtípusban az érettségizetteket tekintve már nincs ekkora különbség, a nem érettségizett középfokú végzettségük esetén viszont jelentős eltéréseket tapasztalunk. Budapesten a nem érettségizett középfokú végzettségük aránya 10, a kisebb városokban 22 százalék volt a városias lakóövezetekben.

A gazdasági aktivitás mértéke is számottevő eltéréseket mutat a különböző lakóövezetben lakók között azok korösszetételétől, iskolázottságuk szintjétől és az elmúlt évtizedek gazdasági változásaitól függően. (Lásd a 9. táblázatot.)

A hátrányos térségnek tekinthető egyéb lakóövezetben lakók fiatalabb kora ellenére viszonylag alacsony a gazdaságilag aktívak hányada, így az az összefüggés, hogy ha a lakosságnak fiatalabb a korösszetétele, akkor a gazdaságilag aktívak aránya magasabb, csak részben igaz.

Az elmúlt évtizedbeli változások részletes elemzésétől eltekintve, csak jelezzük, hogy 2001 és 2011 között növekedett a gazdaságilag aktívak, vagyis a foglalkoztatottak és a munkanélküliek száma, illetve aránya (41-ről 46 százalékra). Csökkent ugyanakkor a nyugdíjasok, a gyermekellátási támogatásban részesülők, továbbá az eltartott népesség hányada. E változások mögött főleg demográfiai okok (például a népesség idősödése) állnak, de nem elhanyagolható az olyan adminisztratív intézkedések hatása sem, mint a nyugdíjkorhatár emelése vagy a karkedvezményes nyugdíjazás korlátozása.

9. táblázat

A lakott lakások lakóinak megoszlása a környezet lakóvezetett jellege és a gazdasági aktivitás szerint, 2011
(százalék)

Megnevezés	Városias (hagyományos)	Lakótelepi	Lakóparki	Villanegyedi	Családi házas, falusias jellegű	Údülő-, zártkerti területen	Kultúrtér	Egyéb	Összes
lakóövezetben levő lakás									
Gazdaságilag aktív									
Foglalkoztatott	44,1	45,3	49,3	43,7	38,2	38,2	35,2	24,9	40,4
Munkanélküli	5,2	5,7	3,7	3,0	5,9	6,8	7,7	9,4	5,8
Gazdaságilag aktív együtt	49,3	51,0	52,9	46,7	44,2	45,0	42,9	34,2	46,2
Gazdaságilag nem aktív									
Gyermekek gondozási ellátást kap	2,2	2,2	4,2	2,6	2,6	3,1	3,0	5,3	2,5
Nyugdíjas, járadékos	26,1	24,8	12,1	23,6	25,8	24,6	23,3	16,5	25,3
Egyéb inaktív kereső	0,9	0,8	0,5	0,6	2,0	1,8	3,0	5,2	1,6
Inaktív kereső együtt	29,2	27,7	16,7	26,9	30,4	29,4	29,3	27,0	29,4
Nappali tagozatos tanuló	13,2	13,3	16,1	16,3	15,9	14,3	15,9	20,7	15,1
Egyéb eltartható	8,2	8,1	14,3	10,2	9,5	11,4	11,9	18,0	9,3
Eltartható együtt	21,4	21,3	30,3	26,5	25,5	25,6	27,8	38,7	24,4
Gazdaságilag nem aktív együtt	50,7	49,0	47,1	53,3	55,8	55,0	57,1	65,8	53,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
A lakásban lakók száma összesen (ezer fő)	1483	1656	167	62	5943	89	224	62	9688
A foglalkoztatottak aránya az összes lakó százalékában lakóövezetenként a településtípusokban, 2011									
Főváros	46,9	46,3	51,8	43,0	42,4	44,5	38,8	41,4	45,7
Megyei jogú városok	42,6	44,5	48,5	45,4	41,3	37,3	37,7	24,9	42,7
Többi város	41,2	45,3	47,6	44,9	38,7	38,4	34,4	25,1	39,9
Községek, nagyközségek	43,1	43,4	43,9	41,9	36,5	37,8	34,5	20,6	36,4
Ország összesen	44,1	45,3	49,3	43,7	38,2	38,2	35,2	24,9	40,4

A gazdaságilag aktív népesség arányának általános emelkedése mellett a növekedés mértéke az egyes lakóövezetekben eltérő. A lakótelepeken élők megváltozott pozícióját jelzi, hogy 2001-ben még ebben az övezetben volt a legnagyobb a gazdaságilag aktív népesség aránya, 2011-re azonban csökkent, sőt, a lakóparkokban meghaladta azt. A gazdaságilag aktív népesség 2001-ben a városias övezetek lakóinak 43, a lakótelepeken élők 49 százalékát tette ki; ezek a mutatók 2011-re 50 és 51 százalékra módosultak. Még látványosabb a változás a nyugdíjasok, járadékosok tekintetében. Mindegyik lakóövezetben csökkent e réteg aránya, kivéve a lakótelepeken élőket. E változások ellenére a lakótelepeken élők gazdasági aktivitási összetétele a legtöbb lakóövezethez képest kedvezőnek mondható. 2011-ben a lakóparkokban voltak a legjobbak a foglalkoztatottsági mutatók, és a legalacsonyabb a munkanélküliek aránya. A kedvezőtlen helyzetben levő külterületi és alacsony státusú egyéb lakóövezetekben viszont a foglalkoztatottak legalacsonyabb és a munkanélküliek legmagasabb hányadát kaptuk.

A gazdasági aktivitást településtípusonként vizsgálva megállapítható, hogy mindegyik településtípusnál jelentkeznek azok a jellemzők, amelyeket országos szinten tapasztalunk. A főváros, a megyei jogú városok és a kisebb városok lakótelepein a gazdaságilag aktív népesség aránya alig különbözik egymástól, eltérések a városias övezetekben vannak. Budapesten a gazdaságilag aktív lakosság aránya 2011-ben 52, a kisebb városokban csak 47 százalékot tett ki a városias lakóövezetekben.

4. Budapest és a megyei jogú városok lakóövezeteiben található lakások és lakóik főbb jellemzői

A népszámlálások nagy előnye, hogy e felvételek teljes körűek, kiterjednek az ország egész lakásállományára és lakosságára. Ebből következik, hogy a népszámlálások településszintű, sőt ennél is részletesebb adatokkal tudnak szolgálni.

Az általunk elemzett településtípusok közül elsősorban a fővárosban és a megyei jogú városokban található a legváltozatosabb lakóövezetek. Az ország lakásállományának 41 százaléka épült ezeken a településeken, de 2011-ben a városias lakóövezetek lakásainak 74, a lakótelepi lakások 75, a lakóparkok 70, a villanegyedek 89 százalékát e két településtípus városaiiban találhattuk.

Magyarország egyetlen igazi nagyvárosa Budapest, melynek kiterjedt földrajzi területén változatos a lakóövezetek elhelyezkedése. (Lásd a 10. táblázatot.) Ha kerületcsoportonként nézzük az adatokat, látható, hogy a főváros központi térségében, a városmag kerületeiben a városias lakóövezetek aránya természetesen magas, 92 százalék volt, de a lakótelepi lakások hányada még ezen a területen is elérte a 7 százalékot.

10. táblázat

A lakott lakások megoszlása a környezet lakókövetési jellege és Budapest kerületei szerint, 2011

Megnevezés	Városias (hagyományos)	Lakótelepi	Lakóparki	Villanegyedi	Családi házas, falusias jellegű	Üdülő-, zártkerti területi	Kultúrtület	Egyéb	Lakott lakások összesen (ezer darab)	
	lakókövetésben levő lakás az összes lakott lakás százalékában (százalék)									
Észak-budai kerületek										
	I.	98,7	.	.	1,3	.	.	.	13	
	II.	65,2	1,4	2,1	16,4	14,7		0,1	0,1	41
	III.	14,6	63,4	3,4	1,2	16,6	0,7	0,0	0,0	56
	XII.	61,0	3,1	2,1	23,9	7,9	1,9	.	.	28
Együtt	46,9	27,0	2,5	10,3	12,7	0,7	0,0	0,0	137	
Dél-budai kerületek										
	XI.	48,9	34,6	7,4	3,3	5,0	0,4	0,0	0,5	67
	XXII.	1,9	30,0	3,9	1,1	62,6	0,1	.	0,4	21
	Együtt	37,8	33,5	6,5	2,8	18,6	0,3	0,0	0,4	88
	Buda együtt	43,3	29,5	4,1	7,3	15,0	0,5	0,0	0,2	226
Észak-pesti kerületek										
	IV.	20,0	61,0	7,1	0,6	10,9	.	0,0	0,4	43
	XIII.	70,9	25,6	2,1	.	1,3	.	.	0,2	62
	Együtt	50,1	40,1	4,1	0,3	5,2	.	0,0	0,3	105
	Belső-pesti kerületek									
V.	100,0	.	.	.	.	.	.	.	14	
VI.	100,0	.	.	.	.	.	.	.	21	
VII.	100,0	.	.	.	.	.	.	.	30	
VIII.	90,4	7,2	0,9	.	1,5	.	.	.	38	
Együtt	96,5	2,7	0,3	.	0,5	.	.	.	102	

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

Megnevezés	Városias (hagyományos)	Lakótelepi	Lakóparki	Villanegyedi	Családi házas, falusias jellegű	Üdülő-, zártkerti területi	Kültérület	Egyéb	Lakott lakások száma összesen (ezer darab)
	lakóövezetben lévő lakás az összes lakott lakás százalékában (százalék)								
Kelet-pesti belső kerületek									
X.	23,9	58,8	6,7	.	9,3	.	.	1,3	35
XIV.	53,7	31,0	5,2	1,1	8,8	.	.	0,2	63
Együtt	43,1	40,9	5,7	0,7	9,0	.	.	0,6	98
Kelet-pesti külső kerületek									
XV.	6,4	56,2	0,9	.	36,4	.	0,0	0,0	34
XVI.	1,5	24,7	4,4	0,5	68,6	0,0	.	0,1	28
XVII.	7,4	22,3	7,5	0,5	61,0	0,0	1,2	0,0	31
XVIII.	6,4	30,9	10,6	1,4	49,9	.	0,1	0,7	40
XIX.	11,8	47,4	1,0	0,2	39,6	.	.	0,0	25
Együtt	6,6	36,2	5,3	0,6	50,8	0,0	0,3	0,2	158
Dél-pesti kerületek									
IX.	75,7	23,8	0,1	.	0,2	.	.	0,2	32
XX.	11,9	35,7	5,4	.	46,7	.	.	0,3	28
XXI.	10,0	60,2	1,8	.	26,2	0,0	1,5	0,3	31
XXIII.	8,7	11,0	1,6	.	74,8	1,8	1,5	0,6	8
Együtt	31,8	37,5	2,2	.	27,4	0,2	0,6	0,3	99
Pest együtt	41,8	31,9	3,7	0,3	21,8	0,0	0,2	0,3	562
Főváros összesen	42,3	31,2	3,8	2,3	19,8	0,2	0,1	0,2	787
Ebből:									
Városmag (I. V. VI. VII. VIII. IX.)	92,1	7,0	0,3	0,1	0,4	.	.	0,0	147
Egyéb (II. III. X. XI. XII. XIII. XIV.)	48,5	33,0	4,3	4,8	8,7	0,3	0,0	0,3	351
Kis-Budapest együtt	61,4	25,4	3,1	3,4	6,2	0,2	0,0	0,2	499
Peremkerületek (IV. XV.-XXIII.)	9,2	41,3	5,0	0,5	43,4	0,1	0,3	0,3	289

Folytatás

11. táblázat

A lakott lakások megoszlása a környezet lakóvezetési jellege, a megyei jogú városok és a településtípusok szerinti, 2011

Megnevezés	Városias (hagyományos)	Lakótelepi	Lakóparki	Villanegyedi	Családi házas, falusias jellegű	Üdülő-, zártkerti területi	Kültérterület	Egyéb	Lakott lakások összesen (ezer darab)
	lakóövezetben levő lakás az összes lakott lakás százalékában (százalék)								
Megyeszékhelyek									
Békéscsaba	19,7	31,4	1,1	.	43,3	0,2	4,0	0,4	27
Debrecen	10,7	41,2	2,5	1,1	38,9	4,3	1,1	0,1	85
Eger	30,4	37,0	6,2	0,7	24,9	0,2	0,3	0,4	23
Győr	29,9	35,7	4,1	0,2	29,6	0,4	0,0	0,2	53
Kaposvár	25,0	30,8	0,9	.	38,5	0,2	4,1	0,4	27
Kecskemét	23,4	33,7	1,6	1,9	23,4	0,2	13,9	1,9	45
Miskolc	10,4	57,9	0,9	1,1	26,9	0,6	0,5	1,7	69
Nyíregyháza	28,7	26,6	2,0	0,3	34,8	0,3	6,6	0,8	46
Pécs	23,3	46,6	1,1	0,7	26,5	0,7	0,6	0,5	65
Salgótarján	31,0	31,7	0,2	.	32,5	0,6	0,3	3,8	16
Szeged	30,1	37,2	3,2	0,2	26,7	1,7	0,6	0,3	71
Székesfehérvár	12,1	53,0	1,3	0,3	32,7	0,4	0,1	0,1	41
Széksárd	19,1	50,0	.	0,4	27,9	.	1,7	0,9	14
Szolnok	34,6	35,8	1,2	.	25,9	1,3	0,6	0,7	31
Szombathely	25,5	42,0	2,9	0,7	28,2	.	0,0	0,5	32
Tatabánya	25,3	49,6	1,4	.	19,9	1,2	0,4	2,2	29
Veszprém	9,9	54,4	6,9	0,4	27,7	.	0,2	0,5	25
Zalaegerszeg	46,3	27,2	1,3	0,4	21,4	0,2	2,9	0,3	24
Együtt	22,7	41,0	2,2	0,6	29,8	1,0	2,1	0,7	723

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Megnevezés	Városias (hagyományos)	Lakótelepi	Lakóparki	Villanegyedi	Családi házas, falusias jellegű	Üdülő-, zártkerti területi	Kultúrterület	Egyéb	Lakott lakások száma összesen (ezer darab)
	lakóövezetben levő lakás az összes lakott lakás százalékában								
Többi megyei jogú város									
Dunajváros	42,4	45,4	1,4	0,7	8,6	0,4	1,1	0,1	21
Érd	3,6	4,4	1,2	.	90,4	.	0,4	0,0	22
Hódmezővásárhely	19,6	21,7	1,0	0,3	50,3	0,0	7,2	0,0	18
Nagykanizsa	23,0	47,4	0,3	.	27,9	.	1,3	0,2	21
Sopron	47,1	26,6	7,4	1,8	14,1	0,7	0,6	1,7	24
Együtt	27,8	29,0	2,4	0,6	37,6	0,2	1,9	0,4	106
Megyei jogú városok összesen	23,3	39,4	2,2	0,6	30,8	0,9	2,1	0,7	829
Főváros	42,3	31,2	3,8	2,3	19,8	0,2	0,1	0,2	787
Többi város	15,4	15,5	1,4	0,2	63,0	1,4	2,5	0,6	1 195
Községek, nagyközségek	0,1	0,9	0,4	0,0	93,3	1,1	3,6	0,5	1 100
Ország összesen	18,2	19,6	1,8	0,7	56,0	1,0	2,3	0,5	3 912

Kis-Budapest egyéb átmeneti kerületeiben már jóval kiegyensúlyozottabb a lakóövezetek jelenléte. Ebben a kerületcsoportban a lakott lakások közel felét a városias lakóövezetben találhattuk, egyharmada lakótelepi lakás volt. Itt képviselték a villanegyedekben levő lakások a legnagyobb arányt, 5 százalékot. Ha részletesebben, kerületenként vizsgáljuk az adatokat, az eltérések jelentősek. A budai III. kerületben 63 százalékot tettek ki az összes lakáshoz képest a lakótelepiek, a pesti X. kerületben 60 százalékot; ugyanakkor a budai II. és XII. kerületekben alig épültek ilyenek. E kerületcsoportban, főleg a II. és a XII. kerületben volt a legnagyobb a villanegyedekben épült lakások aránya. A lakóparkban levő lakások nagyszámban találhatók a budai XI. és a pesti XIV. kerületekben.

Az 1950-ben Budapesthez csatolt, ún. peremkerületek térségi szerkezete teljesen eltér a kis-budapesti településszerkezettől. Ezekben a legnagyobb a családi házas övezetben épült lakások részesedése (2011-ben 43 százalék volt), és hasonlóan magas a lakótelepi lakások hányada is (41%). E kerületcsoport különlegességét az adja, hogy kevés a városias jellegű lakóövezet, családi házas övezetek váltakoznak a többnyire magas épületekkel bíró lakótelepekkel; jelentősek a kerületenkénti különbségek is. A XXI. kerületben 60, a XV. kerületben 56 százalék volt 2011-ben a lakótelepi lakások aránya, viszont a XVI. és XVII. kerületekben csak 25, illetve 22 százalékot tett ki. Néhány peremkerületben a rendszerváltozás után megkezdődött a lakóparkok építése, ezért például a XVIII. kerületben a lakott lakások 11 százaléka volt 2011-ben ilyen lakóparki lakóövezetben.

A következőkben a 2011. évi népszámlálás változatos tematikájú anyagából – terjedelmi korlátok miatt – csak néhány lakás és demográfiai ismérv szerint elemezzük a budapesti adatokat, felvillantva, hogy milyen lehetőséget nyújt a népszámlálás településszintű adatainak vizsgálata.

Már a településtípusonkénti adatok elemzésénél láttuk, hogy lakóövezetenként milyen eltérő a négy és több szobával rendelkező lakások aránya. Budapesten belül még a legegységesebben épült lakótelepi lakóövezetekben is jelentősek a különbségek e tekintetben. A nagyszámú lakótelepi lakással bíró III. kerületben a négy- és többszobás lakások hányada 2011-ben 7, a IV. kerületben 12, a XIII. kerületben 10 százalék volt. Budapest városias lakóövezeteiben még nagyobb eltéréseket tapasztalhattunk. Az összes lakáshoz viszonyítva a dél-budai kerületekben a négy- és többszobás lakások aránya 15, a belső-pesti kerületekben csak 8 százalékot tett ki.

Ha a demográfiai adatok közül kiemeljük az időskorúak (a 60 éves és idősebb népesség) arányát, akkor azt tapasztaljuk, hogy Budapest városias lakóövezeteit tekintve az a budai kerületekben 32, a belső pesti kerületekben 24 százalék volt, kivéve az V. kerületet, ahol még a Budára jellemző magas átlagot is meghaladta (33%). A lakótelepeken nem tapasztalhattunk ilyen nagy eltéréseket, a 60 éves és idősebb népesség aránya például a III. kerületben 27, a IV. kerületben 21, a XXI. kerületben 22 százalékot tett ki.

A településtípusok közül Budapesten volt a legnagyobb a gazdaságilag aktív népesség aránya (51%). Ez az arány lakóövezetenként és kerületenként eltérő. Jellemzőül két erre vonatkozó szélsőérték: a XI. kerület lakóparkjaiban 58, a XVI. kerület családi házas övezeteiben 47 százalék volt ez az adat 2011-ben. A különböző kerületek lakótelepein élők közül a XI. kerületben 50, a IV. kerületben 55, a XXI. kerületben 53 százalékot tett ki a gazdaságilag aktív népesség aránya. A városias lakóövezetekben ennél nagyobbak voltak a különbségek: a XIII. kerületben 56, az V. kerületben 50, a XXI. kerületben 47 százalék.

A 2011. évi népszámlálás egyik fontos témájának tekinthető a nemzetiséghez tartozás vizsgálata. A magukat valamilyen nemzetiséghez tartozónak vallók közül a legnagyobb számban választott nemzetiségek a cigány, a német, a szlovák, a román és a horvát voltak. Anélkül, hogy részletekbe mennénk, csak Magyarország legnépesebb nemzetiségével, a cigánysággal kapcsolatban idézünk fel néhány adatot. 2011-ben az ország lakásaiban 304 ezer olyan lakó élt, aki cigány nemzetiségűnek vallotta magát. E létszám 6 százaléka, 18 ezer fő Budapesten lakott, városias lakóövezetben 54, lakótelepeken 20, családi házas övezetben 22 százalékuk. A lakosok 9 százaléka Budán, 91 százaléka Pesten élt. Kerületcsoport szerinti megoszlásuk a következő: Kis-Budapest 58, peremkerületek 42 százalék. A városias lakóövezeten belül az észak-pesti kerületekben 25, a dél-pesti kerületekben 10 a belső pesti kerületekben 9 százaléka lakott a cigány nemzetiségűeknek. A lakótelepeket tekintve kerületek szerint kevésbé koncentráltak, az ilyen lakóövezetben élő cigány nemzetiségűek jelentős hányada (2011-ben 6 százaléka) a kelet-pesti külső kerületekben lakott. Ugyancsak e kerületcsoportban éltek a legnagyobb arányban cigány nemzetiségűek a családi házas övezetekben is.

A következőkben néhány lakás- és demográfiai jellemző bemutatásával jellemezzük a nagyobb városok lakóövezeteinek eltérő viszonyait. A 2011. évi népszámlálás adatai szerint a megyei jogú városok közül Miskolcon, Székesfehérváron, Szekszárdon, Veszprémben, Pécsen, Tatabányán a lakott lakások több mint 45 százaléka a lakótelepeken épült. (Lásd a 11. táblázatot.) Békéscsabán, Kaposváron, Kecskeméten, Nyíregyházán, Salgótarjánban, Zalaegerszegen, Érden, Hódmezővásárhelyen és Sopronban viszont kevesebb mint 35 százaléka. Az adott város történeti fejlődésétől, földrajzi elhelyezkedésétől is függ, hogy településszerkezetében milyen arányban találhatók városias jellegű és családi házas övezetek. Sopronban, Zalaegerszegen a lakott lakások 46-47 százaléka tartozott városias lakóövezetbe, Debrecenben, Miskolcon, Székesfehérváron és Veszprémben 10 százaléka; Békéscsabán, Debrecenben, Kaposváron a lakások körülbelül 40, Hódmezővásárhelyen 50, Érden 90 százaléka épült családi házas övezetben. Néhány megyei jogú városban számottevőnek mondható a hátrányos helyzetű egyéb térségekben található lakások aránya (2011-ben Salgótarjánban 4, Tatabányán 2 százalék volt). A jómódúak által lakott lakóparkokban épült lakások aránya viszonylag magas volt Egerben (6%), illetve Veszprémben és

Sopronban (7%). Az Alföldön levő megyei jogú városok egy részében a külterületi lakások hányada jelentősnek tekinthető, Kecskeméten 14, Nyíregyházán és Hódmezővásárhely körülbelül 7 százalék volt 2011-ben. Az előbbi lakóövezeti adatok alapján talán sikerült érzékeltetnünk, hogy a nagyobb városainkban lakók milyen eltérő lakókörnyezetben élik életüket.

A megyei jogú városok lakótelepein épült lakások 5 százaléka volt 2011-ben négy- és többszobás. Ehhez képest a jelentős számú lakótelepi lakással bíró Miskolcon ez az adat 2, Salgótarjánban 3, Szegeden több mint 8, Szekszárdon 10, Veszprémben 16 százalék volt. Jelentős eltéréseket tapasztalhattunk a családi házas övezetben is: míg Salgótarjánban és Békéscsabán 27, illetve 30 százalékot tett ki a négy- vagy többszobás lakások aránya, addig Székesfehérváron 45, Egerben és Szombathelyen 43 százalékot.

Békéscsaba, Eger, Miskolc, Pécs, Szekszárd, Szombathely lakótelepein élők 24-25 százaléka tartozott a 60 éves és idősebb korosztályhoz, ugyanakkor Kecskeméten, Nyíregyházán, Hódmezővásárhelyen ez a mutató a 21 százalékot sem érte el. A családi házas övezetekben még nagyobbak voltak az eltérések. Magas értéket mutatott Dunaujváros és Kaposvár, ahol az időskorúak aránya 28 százalék volt, és alacsony, 20 százalék körülit Érd és Nyíregyháza.

A gazdasági aktivitás vonatkozásában is jelentősek az eltérések. A lakótelepeken élők közül a gazdaságilag aktívak aránya a pécsi 47 százaléktól a zalaegerszegi 54 százalékgig terjedt. A szélsőértékek a városias lakóövezetben 44 (Pécs, Salgótarján) és 51 százalék (Zalaegerszeg), a családi házas lakóövezetben 43 (Miskolc) és 50 százalék (Zalaegerszeg, Veszprém) közé estek.

A magyarországi cigányság 9 százaléka, 26 ezer fő élt 2011-ben megyei jogú városokban. Legnagyobb számban és arányban Miskolcon (20%), Pécsen (10%), Nyíregyházán (8%) és Salgótarjánban (7%). A megyei jogú városok lakásaiban élő cigány nemzetiség több mint 42 százaléka az előbb felsorolt négy nagyvárosban lakott. Nagy többségük családi házas lakóövezetben, de a legnagyobb cigány nemzetiségű lakossággal rendelkező Miskolcon 29 százalékuk lakótelepeken, 25 százalékuk pedig a hátrányos helyzetű egyéb lakóövezetben élt. Salgótarján cigány nemzetiségű lakossága is némileg hasonló értéket mutatott (28, illetve 21 százalékot).

Irodalom

KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [1982]: *A lakótelepek főbb adatai*. 1980. évi népszámlálás. 35. köt. Budapest.

KSH [1998]: *Mikrocenzus 1996. A lakótelepi lakások és lakóik főbb jellemzői*. Budapest.

KSH [2004]: *A lakótelepi lakások és lakóik főbb jellemzői*. Népszámlálás 2001. 23. köt. Budapest.

KSH [2013]: *A lakások és lakóik*. 2011. évi népszámlálás. 6. köt. Budapest.

KSH [2013]: *Országos adatok*. 2011. évi népszámlálás. 3. köt. Budapest.

LAKATOS M. [1986]: A budapesti lakótelepek lakóinak demográfiai és foglalkozási jellemzői. *Szociológia*. 3–4. sz. 401–432. old.

LAKATOS M. [1992]: A városok és nagyvárosok lakótelepi lakásai és lakói. *Területi Statisztika*. 39. évf. 2. sz. 148–169. old.

LAKATOS M. [2006]: A budapesti lakótelepi lakások és lakóik fő jellemzői a 2001. évi népszámlálás alapján. *Területi Statisztika*. 46. évf. 1. sz. 25–46. old.

Summary

Based on data from the 2011 Census, the study first gives a general description of the Hungarian housing conditions then analyzes the main characteristics on dwellings and their occupants. It explores the parameters by means of aspects such as type of settlement, districts of Budapest, city with county authority. With regard to housing characteristics, it provides statistics on the year of construction, floor space, and number of rooms. The study also addresses demographic data: age, education level, economic activity, and minority affiliation. On this basis, it examines the housing conditions and population composition of the various housing estate zones as well as the most important changes of the last decade.

A magyarországi nemzetiségek létszámváltozása 2001 és 2011 között

Tóth Ágnes,

az MTA Társadalomtudományi
Kutatóközpont Kisebbségkutató
Intézetének tudományos fő-
munkatársa

E-mail: toth.agnes@tk.mta.hu

Vékás János,

az MTA Társadalomtudományi
Kutatóközpont Kisebbségkutató
Intézetének munkatársa

E-mail: vekas.janos@tk.mta.hu

A 2001. évi népszámlálás eredményeivel összehasonlítva a 2011. évi népszámlálás során másfélszeresére (146%) nőtt azoknak a bevallásoknak a száma, amelyek esetében a megkérdezettek a nemzeti-etnikai identitásra vonatkozó népszámlálási kérdések legalább egyikére a nemzetiségi törvényben nevesített 13 kisebbség valamelyikéhez való kötődésüket jelezték. A növekedés a nemzetiség kérdésre adott válaszok esetében volt a legnagyobb arányú (177%), a családi, baráti közösségben beszélt nyelv tudakolásánál valamivel mérsékeltebb (138%), de az adott kisebbség nyelvét anyanyelvüknek vallók száma is valamelyest gyarapodott (109%).

A szerzők azt vizsgálják, hogy a létszámváltozás lehetséges forrásai (termékenység, migráció, asszimiláció-disszimiláció) közül kisebbségenként melyik, milyen mértékben és módon befolyásolta ezeket a folyamatokat.

TÁRGYSZÓ:
Népszámlálás.
Nemzetiség.
Identitás.

Köztudott, hogy egy terület össznépességének két forrása van: a természetes szaporulat (a születések és halálozások különbsége) és a vándorlás (a bevándorlók és kivándorlók számának különbözete). Egy nemzeti-etnikai közösség létszáma esetében azonban van még egy harmadik is: az asszimiláció és disszimiláció különbözete. Az identitás, és annak nemzeti-etnikai összetevője is dinamikus kategória. A személyes okok mellett számos társadalmi körülmény is meghatározza egyrészt azt, hogy az egyén nemzeti-etnikai kötődéseinek tekintetében minek érzi magát, másrészt főként azt, hogy minek vallja magát a népszámlálás során.

Magyarország össznépessége a két legutóbbi népszámlálás közötti időszakban csökkent. Kisebb volt a természetes szaporulat, és a bevándorlás is lelassult az ezredforduló előtti, a rendszerváltást követő évtizedhez viszonyítva. Ugyanakkor a magyarországi nemzetiségek (a nemzetiségi törvényben megnevezett tizenhárom nemzeti-etnikai kisebbség) összlétszáma másfélszeresére nőtt. Mi lehet ennek a gyarapodásnak a forrása? Mint azt már korábban kimutattuk, a termékenység vonatkozásában (a cigányságot kivéve) a nemzetiségek mutatói nem térnek el lényegesen az össznépesség átlagától (Tóth-Vékás [2006], [2008]). A bevándorlás befolyásának mértékével is már több elemzésünkben foglalkoztunk (Tóth-Vékás [2004], [2005], [2009]), ezért itt csak egy rövid összehasonlítással frissítjük az adatokat.

1. Módszertani tapasztalatok – Pilisvörösvár példája

Arra teszünk módszertani kísérletet, hogy a statisztikai makro elemzés számára elfogadható megbízhatósággal mérjük az asszimilációnak és disszimilációnak az adott közösség létszámára gyakorolt hatását. A kérdés tehát ez: hogyan határolhatnánk be azon személyek körét és létszámát, akik a két népszámlálás közötti időszakban módosították nemzetiségi hovatartozásukat: például a 2001. évi népszámlálás során a nemzeti-etnikai identitásra vonatkozó minden népszámlálási kérdés esetében még kizárólag magyarnak vallották magukat, viszont 2011-ben e kérdések valamelyike, (vagy mindegyike) esetében németként nyilatkoztak. A vizsgálat céljából az adott nemzeti-etnikai közösség tagjait vándorlási jellemzőik alapján három kategóriába soroltuk: 1. a külföldön születettek, 2. a belső vándorlók és 3. azok kategóriája, akik születésük óta az összeírás időpontjáig ugyanazon a településen éltek. Jelen vizsgálatunk e harmadik kategóriába tartozókra terjed ki. A módszertan bemutatására

példaként a Pest megyei Pilisvörösvár esetét használjuk, ahol 2001-ben a lakónépesség 23,5 százaléka, 2011-ben pedig már 27,8 százaléka a mondta magát német kötődésűnek. A város össznépessége is nőtt ebben az időszakban (8,6 százalékkal), de sokkal kisebb arányban, mint a németek létszáma (28,5 százalékkal). A település össznépessége már hosszabb ideje egyenletesen mérsékelt ütemben növekszik (1991-ben 11 183 fő; 1995-ben: 11 748 fő volt).

1. táblázat

*A születésük óta Pilisvörösváron élő német kötődésűek száma és aránya korcsoportonként
2001-ben és 2011-ben*

Korcsoport (éves)	Német kötődésű összesen		Változás 2011/2011 (százalék)	Születése óta Pilisvörös- váron lakik		Változás 2011/2001 (százalék)	A születésük óta Pilisvör- söváron lakók az összes német kötődésű százalékában	
	2001.	2011.		2001.	2011.		2001.	2011.
	évben (fő)			évben (fő)			évben (százalék)	
0–4	55	133	241,8	42	117	278,6	76,4	88,0
5–9	107	175	163,6	72	132	183,3	67,3	75,4
10–14	129	186	144,2	89	129	144,9	69,0	69,4
15–19	129	222	172,1	89	141	158,4	69,0	63,5
20–24	177	210	118,6	112	146	130,4	63,3	69,5
25–29	205	193	94,1	93	108	116,1	45,4	56,0
30–34	181	243	134,3	52	92	176,9	28,7	37,9
35–39	178	284	159,6	45	99	220,0	25,3	34,9
40–44	213	267	125,4	51	70	137,3	23,9	26,2
45–49	298	227	76,2	57	53	93,0	19,1	23,3
50–54	257	269	104,7	58	59	101,7	22,6	21,9
55–59	198	328	165,7	51	72	141,2	25,8	22,0
60–64	194	313	161,3	52	58	111,5	26,8	18,5
65–69	201	194	96,5	59	31	52,5	29,4	16,0
70–74	182	201	110,4	42	47	111,9	23,1	23,4
75–79	151	181	119,9	44	39	88,6	29,1	21,5
80–84	67	119	177,6	15	20	133,3	22,4	16,8
85 és idősebb	39	59	151,3	8	8	100,0	20,5	13,6
Összesen	2 961	3 804	128,5	1031	1421	137,8	34,8	37,4

Ha magyarázatot kívánunk adni arra, hogy miképpen nőtt mégis a német kötődésűek létszáma 2001 és 2011 között országosan 54 százalékkal, Pilisvörösváron pedig 28,5 százalékkal, akkor a termékenységi és a vándorlási forrás mellett az asszimilá-

ció és disszimiláció közötti arányt is számba kell venni. Az intergenerációs disszimilációval (tehát a szülők és gyermekeik identitásdeklarációja közötti különbségekkel) kapcsolatos kutatási tapasztalatainkat már korábban kifejtettük (Tóth–Vékás [2006], [2008]). Az adott nemzedéken belüli disszimiláció feltételezhető mértékének megálapítása céljából viszont most azokra a személyekre összpontosítunk, akik születésük óta lakóhelyükön éltek, hogy kizárjuk mind a termékenység, mind a bevándorlás hatását. Ezáltal az adott kisebbséghez kötődők összlétszámának csak egy kisebb (kisebbségenként 2001-ben 6,1 és 24,8 százalék közötti, 2011-ben pedig 5,2 és 23,8 százalék közötti, a módszertan bemutatására kiválasztott Pilisvörösvár esetében 34,8–37,4 százalékos) részét vizsgáljuk, a másik két kategória (a belső, illetve a külső vándorlás által érintettek) disszimilációs jellemzőinek vizsgálata további elemzések tárgya lesz.

Azt kell áttekintenünk, hogy például a 2001. évi népszámlálás során összeírt 0–4 éves korúak száma hogy viszonyul a 2011-ben összeírt 10–14 éves korúak számához, és így tovább. Pilisvörösváron a születésük óta a településen lakó német kötődésűek száma a 2001. évi 1031-ről 2011-ben 1421-re nőtt. Az odavándorlás kizárása folytán tehát a megfelelő korcsoportok létszáma a 2011. évi összeírás során semmiképp sem lehet nagyobb, mint amennyi 2001-ben a tíz évvel fiatalabb korcsoportok létszáma volt, hanem csakis kisebb az elvándorlás vagy halálozás miatt (olyan adatunk azonban nincs ezekről a tényekről, melyek a népszámlálási identitásdeklarációkkal összevethetők). A népszámlálási eredmények azonban, amint azt a 2. táblázat bizonyítja, mást mutatnak.

A két egymást követő népszámlálás korcsoportos adatainak tízéves elmozdításával látjuk, hogy a 2001. évi népszámlálás során Pilisvörösváron 42 olyan 0–4 éves német kötődésű személyt írtak össze, akik születésük óta a településen laktak. A tíz évvel későbbi népszámlálás során elvben legfeljebb ők képezhették volna e kategória 10–14 éves korcsoportját, viszont 2011-ben a településen már háromszor annyi (129 fő) 10–14 éves korú olyan német kötődésű személyt írtak össze, aki születésétől a településen lakott. A különbség forrása csak az lehet, hogy ez alkalommal olyan személyek is németnek vallották magukat, akik (illetve példákra vonatkoztatva: akiknek a szülei) 2001-ben még nem így nyilatkoztak. Azaz ennyivel volt nagyobb a disszimilánsok száma az asszimilánsokénál.

A 2011-ben 15–19 évesek száma is csaknem kétszerese a 2001-ben 5–9 évesként összeírtaknak, majd a korcsoportok létszáma közötti különbség fokozatosan csökkent, elsősorban az elvándorlás és a halálozás okán, ez azonban már csak a 60 évnél idősebbek esetében tudta ellensúlyozni a disszimiláció hatását. Ha a 2. táblázat utolsó oszlopában összeadjuk a pozitív értékeket, megkapjuk, hogy Pilisvörösváron 2011-ben biztosan volt 287 olyan német kötődésű személy, aki 2001-ben még egyetlen népszámlálási kérdés esetében sem vallotta magát a német-séghez tartozónak.

2. táblázat

A 2011-ben az adott korcsoportokhoz tartozó, születésüktől Pilisvörösváron lakó német kötődésűek száma a 2001., illetve 2011. évi népszámlálás szerint

Korcsoport (éves)	2001.	2011.	Változás 2011/2001 (százalék)	2001. és 2011. évi létszám különbsége (fő)
	évi népszámlálás (fő)			
0–4		117		
5–9		132		
10–14	42	129	307,1	87
15–19	72	141	195,8	69
20–24	89	146	164,0	57
25–29	89	108	121,3	19
30–34	112	92	82,1	–20
35–39	93	99	106,5	6
40–44	52	70	134,6	18
45–49	45	53	117,8	8
50–54	51	59	115,7	8
55–59	57	72	126,3	15
60–64	58	58	100,0	0
65–69	51	31	60,8	–20
70–74	52	47	90,4	–5
75–79	59	39	66,1	–20
80–84	42	20	47,6	–22
85 és idősebb	67	8	11,9	–59
<i>Pozitív értékek összege</i>	<i>1 031</i>	<i>1 421</i>		<i>287</i>

Elemzésünk végkövetkeztetéseként tehát megállapítjuk: a születésük óta Pilisvörösváron lakó német kötődésűek létszámnövekedésének legalább 73,6 százaléka az asszimiláció és a disszimiláció közötti különbözetből ered. A növekedés fennmaradó részét úgy kaphatnánk meg, ha 2001. és 2011. közötti születések (249 fő) számából kivonnánk az elhalálozások és az elvándorlások együttes számát. Ez a szám több esetben negatív értékű lenne, ami pedig a disszimilációnak az általunk jelzett minimumnál is nagyobb befolyását valószínűsíti.

Aki erre a számításra rátekint, azt a kérdést is felteheti, hogy ha a létszámnövekedést (390 fő) és a két népszámlálás között születettek számát (249 fő) ismerjük, a bevándorlást pedig kizárjuk, lévén a születésük óta a településen élőkrol van szó, mi másból eredhet a növekedés fennmaradt része, mint az asszimiláció és disszimiláció különbségéből. Ez a számítási mód azt mutatja, hogy a disszimilációból eredő növekedés legalább 36 százalékos. Ez is igaz, de ez az érték mindössze feleakkora, mint

amennyit a mi módszerünkkel kimutattunk. Az utóbbi ugyanis nem számol azzal, hogy a 2001-ben összeírtak meghatározott, statisztikailag nem minősíthető része elhalálozott vagy elvándorolt, és az ő számukat is a disszimilációból eredő többlet elmentételezi. A módszernek még további finomítási lehetőségei is vannak, mindenek előtt a korév helyett a születési év szerinti csoportosítás. Ezzel lehet ugyanis kiiktatni a 2011. évi népszámlálás eszmei időpontjának eltolódásából eredő torzulást. Az elemzés logikájának bemutatására azonban most ennyi is elegendő.

3. táblázat

A születésük óta Pilisvörösváron lakó német kötődésűek 2001 és 2011 közötti létszámnövekedésének disszimilációból eredő minimális mértéke

A magát németnek valló személy	Száma (fő)
születése óta a településen lakik (2011-ben)	1 421
születése óta a településen lakik (2001-ben)	1 031
Növekedés 2001 és 2011 között	390
Disszimilációból ered minimálisan*	287
A növekedés disszimilációból eredő hányada legalább (százalék)	73,6

* A 2011-ben pozitív különbözetet mutató korcsoportok többletének összege.

4. táblázat

A 15 éves és idősebb, magukat németnek valló nők megoszlása az élve született gyermekek száma szerint Pilisvörösváron 2001-ben (fő)

Összes élve született gyermekek száma	A 15 éves és idősebb nők száma 2001-ben	Gyermekek száma összesen
0	293	Nincs
1	232	232
2	608	1 216
3	217	651
4	46	184
5	21	105
6	5	30
7	2	14
8	2	16
9	1	9
<i>Összesen</i>	<i>1 427</i>	<i>2 457</i>

A termékenység tekintetében a magyarországi kisebbségek országos mutatói (a cigányság kivételével) nem különböznek lényegesen az össznépeség átlagától. A 2001. évi népszámlálás adatai szerint száz 15 éves és idősebb német kötődésű nőre országosan 150 élve született gyermek jutott, miközben az össznépeségben a 153 volt az átlag, s ezek a különbségek is elsősorban az eltérő korösszetételből származtak. Pilisvörösváron valamivel kedvezőbb volt a helyzet. 2001-ben az 1 427 megfelelő korú nő 2 457 élve született gyermeket hozott a világra, tehát 100 nőre 172 gyermek jutott, de ez sem elegendő a reprodukcióhoz.

2. Országos értékek kisebbségenként

A Pilisvörösvár példáján bemutatott módszertannal dolgozva megvizsgáltuk a születésük óta az adott településen lakó kisebbségi kötődésűek létszámváltozásának az asszimiláció és disszimiláció különbözetéből feltételezhető minimális mértéke országos mutatóját. Ezt követően elvégeztük mind a tizenhárom nevesített nemzetiségi csoportra az előbbi számításokat (lásd az internetes Mellékletet: www.ksh.hu/statszemle) és összefoglalásképpen a következőket állapíthattuk meg.

5. táblázat

A külföldön születettek száma és aránya az adott kisebbséghez kötődők létszámában 2001 és 2011 között

Kisebbség	Kisebbséghez tartozó összesen (fő)		Változás 2011/2001 (százalék)	Ebből: külföldön született (fő)		Külföldön született (százalék)		Változás 2011/2001 (százalék)
	2001	2011		2001	2011	2001	2011	
Bolgár	2 316	6 272	270,8	977	1 062	42,2	16,9	108,7
Cigány	205 720	315 583	153,4	932	1 490	0,5	0,5	159,9
Görög	6 619	4 642	70,1	1 290	1 092	19,5	23,5	84,7
Horvát	25 730	26 774	104,1	2 050	2 018	8,0	7,5	98,4
Lengyel	5 144	7 001	136,1	2 162	2 303	42,0	32,9	106,5
Német	120 344	185 696	154,3	9 756	17 500	8,1	9,4	179,4
Örmény	1 165	3 571	306,5	366	566	31,4	15,8	154,6
Román	14 781	35 641	241,1	7 286	26 821	49,3	75,3	368,1
Ruszin	2 079	3 882	186,7	1 081	1 000	52,0	25,8	92,5
Szerb	7 350	10 038	136,6	2 808	5 087	38,2	50,7	181,2
Szlovák	39 266	35 208	89,7	2 360	5 315	6,0	15,1	225,2
Szlovén	4 832	2 820	58,4	307	194	6,4	6,9	63,2
Ukrán	7 393	7 396	100,0	3 668	6 021	49,6	81,4	164,1
Összesen	442 739	644 524	145,6	35 043	70 469	7,9	10,9	201,1

A nevesített kisebbségeket együtt tekintve, körükben a külföldön születettek száma megkétszereződött, tehát valamivel nagyobb arányban nőtt, mint összlétszámuk, de ez az átlag nagy különbségeket takar. A románok majd két- és félszeres gyarapodása jórészt abból ered, hogy a külföldön született románok száma több mint három és félszeresére nőtt. Ugyanakkor például a bolgár kisebbség körében alig lett nagyobb a külföldön születettek száma, miközben maga a bolgár közösség létszáma majdnem megháromszorozódott.

Az abszolút számokat tekintve a külföldön született kisebbségi kötődésűek számának tíz év alatti megkétszereződése mintegy 35 ezer fős gyarapodást eredményezett, miközben összlétszámuk több mint 200 ezerrel lett több. Ugyanígy a 65 352 fővel gyarapodott német közösség keretében a 7 744 fővel több külföldön született a közösség létszámgyarapodásának alig 12 százalékát magyarázná.

Az ukránok esetében az adatok azért értelmezhetetlenek, mert a feltételezett látenciából eredően 2001-ben az ukrán kötődésűek 49,6 százaléka mondta magát külföldön születettnek, 2011-ben viszont már 81,4 százaléka, miközben az ukrán kötődésűek száma mindössze 3 fővel nőtt. Ez a tény még egy ok arra, hogy az ukrán kötődésűek jellemzőit külön vizsgálatnak vessük alá.

6. táblázat

*A külföldön születettek száma változásának részesedése
az összes kisebbségi kötődésű számának változásából, 2001 és 2011 között*

Kisebbség	Összlétszámuk változása	A külföldön születettek számának változása	
		(fő)	(százalék)
Bolgár	3 956	85	2,1
Cigány	109 863	558	0,5
Görög	-1 977	-198	10,0
Horvát	1 044	-32	-3,1
Lengyel	1 857	141	7,6
Német	65 352	7 744	11,8
Örmény	2 406	200	8,3
Román	20 860	19 535	93,6
Ruszin	1 803	-81	-4,5
Szerb	2 688	2 279	84,8
Szlovák	-4 058	2 955	-72,8
Szlovén	-2 012	-113	5,6
Ukrán	3	2 353	78 433,3
Összesen	201 785	35 426	17,6

Mint a 7. táblázatból látjuk, a két legutóbbi népszámlálás közötti időszakban a nemzetiségi törvényben nevesített 13 kisebbség együttes létszáma a másfélszeresére nőtt, a görög, a szlovák és a szlovén kötődésűek száma viszont csökkent. A 7. táblázatból azt is kiolvashatjuk, hogy a születésük óta a településen lakók együttes száma nagyjából ugyanolyan arányban növekedett (144%), mint a kisebbségi kötődésűek összlétszáma (145,6%). Ez elmondható a 2001. évi népszámláláskor legnagyobb létszámú négy kisebbségre (cigány, német, szlovák, horvát) is.

7. táblázat

*A Magyarországon születésük óta ugyanazon a településen lakók száma és aránya kisebbségenként
2001-ben és 2011-ben*

Kisebbség	Adott kisebbséghez kötődő összesen		Változás 2011/2001 (százalék)	Születése óta azonos településen lakik		Változás 2011/2001 (százalék)	Születésük óta azonos településen lakók az ösz- szes bolgár kisebbség százalékában	
	2001.	2011.		2001.	2011.		2001.	2011.
	évben (fő)			évben (fő)			évben	
Bolgár	2 316	6 272	270,8	213	908	426,3	9,2	14,5
Cigány	205 720	315 583	153,4	50 916	75 083	147,5	24,8	23,8
Görög	6 619	4 642	70,1	683	626	91,7	10,3	13,5
Horvát	25 730	26 774	104,1	5 564	5 347	96,1	21,6	20,0
Lengyel	5 144	7 001	136,1	469	829	176,8	9,1	11,8
Német	120 344	185 696	154,3	19 351	33 108	171,1	16,1	17,8
Örmény	1 165	3 571	306,5	90	489	543,3	7,7	13,7
Román	14 781	35 641	241,1	1 406	2 061	146,6	9,5	5,8
Ruszin	2 079	3 882	186,7	127	588	463,0	6,1	15,1
Szerb	7 350	10 038	136,6	701	1 023	145,9	9,5	10,2
Szlovák	39 266	35 208	89,7	6 712	5 329	79,4	17,1	15,1
Szlovén	4 832	2 820	58,4	939	583	62,1	19,4	20,7
Ukrán	7 393	7 396	100,0	577	385	66,7	7,8	5,2
Összesen	442 739	644 524	145,6	87 736	126 359	144,0	19,8	19,6

Más a helyzet a románok esetében, akiknek a létszáma 2011-re a 2001. évi érték szerint majd két- és félszeresére nőtt (és a harmadik legnépesebb kisebbséggé vált, megelőzve a szlovákokat és a horvátokat), a születésük óta lakóhelyükön élők viszont csak 147 százalékára, ami a két népszámlálás közötti intenzív bevándorlásról tanúskodik. 2001-ben a románok 9,5 százaléka élt születésétől a lakóhelyén, 2011-re viszont ezek aránya szinte megfeleződött (5,8%).

Ellentétes tendenciák mutatkoznak viszont a bolgárok, örmények, és különösen a ruszinok esetében, akiknél a születésük óta a településen élők 2001. évi 6,1 százalékos aránya 2011-re 15,1 százalékra nőtt. Ezen kisebbségek esetében azt feltételezhetjük, hogy a két népszámlálás között bevándorlásuk lelassult, tagjaik meggyökereszkedtek, és az itt született gyermekekkel sem vándoroltak jelentős mértékben az országon belül.

A 7. táblázatból azt is kiolvashatjuk, hogy amely kisebbségekhez kötődők összlétszáma csökkent (görög, szlovák, szlovén), azoknál a születésük óta a településen lakók száma is kevesebb lett a két népszámlálás között (fekete mezők). Ez utóbbi kategóriába tartozók létszáma emellett még azon kisebbségek esetében is csökkent, amelyeknél a hozzájuk kötődők összlétszáma stagnált, vagy csak nagyon enyhén növekedett. Ezen öt kisebbség esetében tehát módszerünk értelemszerűen nem alkalmas a disszimilációból eredő nyereség minimális mértékének megállapítására, mert nem volt demográfiai nyereség a születésük óta az adott településen lakók körében. A cigányság esetében viszont a sajátos korösszetétel (alacsony átlagéletkor, magas születésszám, korai halálozás) teszi lehetetlenné a módszer alkalmazását, holott gyarapodásuk aránya semmiképpen sem magyarázható a (rendkívül alacsony arányú) bevándorlással, de még a viszonylag magas termékenységgel sem. Marad tehát az elemzés terepének a következő hét kisebbség az alábbi mutatókkal.

8. táblázat

Születésük óta ugyanazon a településen lakó kisebbségek létszámának disszimilációból eredő minimális növekedése 2001 és 2011 között

Kisebbségek	Születésük óta ugyanazon a településen lakók százaléka a kisebbséghez kötődőkből 2011-ben	Disszimilációból eredő növekedés legalább	
		(fő)	(százalék)
Bolgár	14,5	414	59,6
Lengyel	11,8	124	34,4
Német	17,8	7756	56,4
Örmény	13,7	287	71,9
Román	5,8	45	6,9
Ruszin	15,1	336	72,9
Szerb	10,2	76	23,6

Bár a születésük óta a településen lakók az adott kisebbségnek mindössze az 5,8–17,8 százalékát képezik, és jellemzőik nyilvánvalóan sok mindenben különböznek a bevándorlókétól és a belső vándorlásban érintettektől, figyelemre méltó a disszimilációból eredő létszámnövekedésük magas aránya. Ennek bizonyára megvannak a ki-

sebbségenkénti sajátos tényezői, de olyan tényezőket is feltételezhetünk, amelyek általában a magyarországi társadalom egészének jellegéből, strukturális adottságaiból vagy folyamataiból erednek.

A mélyre ható változásokra utal az a tény is, hogy a legutóbbi két népszámlálás közötti időszakban a nemzeti-etnikai identitásra vonatkozó kérdésekre a választ 2011-ben majd háromszor annyian tagadták meg, mint 2001-ben. Közöttük bizonyára vannak olyanok, akik kisebbségi nemzeti-etnikai identitásukat rejtették el, és olyanok is, akik ezzel a magyar nemzettudat értelmezési zavaraira reagáltak, de a fenti számokat és arányokat látva azt is feltételeznünk kell, hogy a válaszmegtagadók egy részének esetében ez az első lépés volt a disszimiláció felé vezető úton. Ezek a kérdések állnak majd következő elemzéseink középpontjában.

Irodalom

- TÓTH Á. – VÉKÁS J. [2004]: Határok és identitás. In: Kovács N. – Osvát A. – Szarka L. (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 135–190. old.
- TÓTH, Á. – VÉKÁS, J. [2005]: Identität und Migration. Ergebnisse aus der ungarischen Volkszählung 2001. In: Mezger, W. – Prosser, M. – Retterath, H.-W. (eds.): *Jahrbuch für deutsche und osteuropäische Volkskunde.* 47. N. G. Elwert Verlag. Marburg. pp. 193–213.
- TÓTH Á. – VÉKÁS J. [2006]: Család és identitás: a vegyes házasság szerepe a magyarországi kisebbségi közösségek reprodukciójában. In: Bakó B. – Papp R. – Szarka L. (szerk.): *Mindennapi előítéletek: társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák.* MTA ENKI-Gondolat. Budapest. 252–309. old.
- TÓTH Á. – VÉKÁS J. [2008]: Család és identitás. A vegyes házasság szerepe a magyarországi kisebbségi közösségek reprodukciójában. *Demográfia.* LI. évf. 4. sz. 329–355. old.
- TÓTH, Á. – VÉKÁS, J. [2009]: Borders and Identity. *Hungarian Statistical Review.* Vol. 87. Special Number 13. pp. 3–30.

Summary

Compared with the 2001 Census data, Hungary's 2011 Census showed an increase of almost 150 percent (146%) in the number of respondents declaring an affiliation with one (or more) of the 13 minorities mentioned in the Minorities Law in their responses to at least one of the census questions concerning national and ethnic identity. Overall, the growth was greatest with respect to the question on ethnic identity (177%), while a more moderate increase was recorded for a minority language spoken in the family or among friends (138%), but there was even a slight rise in the number of respondents indicating a minority language as their mother tongue (109%).

In the analysis, the authors examine the potential causes of these numerical population changes (fertility, migration, assimilation, and dissimilation) and the extent to which such factors influenced

the process for each minority. It serves as preparation for a study of the possible underlying economic, political and cultural factors. In addition, employing a methodological approach, the authors seek to define the characteristic socio-economic features (gender, age, education, and economic activity) of those choosing the path of dissimilation.

A népszámlálási kérdőívek feldolgozása

Mag Kornélia,

a KSH főosztályvezetője

E-mail: Kornelia.Mag@ksh.hu

A tanulmány célja, hogy bemutassa a 2011. évi népszámlálási kérdőívek feldolgozásának legfontosabb lépéseit, az új adatgyűjtési módszerekből eredő kihívásokat, valamint a legfontosabb újításokat. A népszámlálások sorában ez volt az első alkalom, hogy az adat-szolgáltatók számára az önkitöltés lehetősége nyitva állt, mind papír alapon mind pedig internetes felületen keresztül. A különböző csatornákon beérkező adatok minőségük tekintetében eltértek egymástól, köszönhetően az internetes önkitöltő alkalmazásba beépített ellenőrzési és javítási szabályoknak. A teljes körű, duplikációktól mentes, a nemzetközi ajánlásoknak és a korábbi hazai gyakorlatnak, editálási szabályoknak megfelelő egységes népszámlálási adatállomány kialakításához szükséges feldolgozási folyamat egyes lépéseit mutatja be részletesen a tanulmány. Emellett a népszámlálási feldolgozás során először alkalmazott automatikus kódolás hatékonyságára, a kódolási folyamat ellenőrzésére vonatkozó legfontosabb eredményeket összegzi az írás.

TÁRGYSZÓ:

Népszámlálás.

Adatfeldolgozás.

Többcsatornás adatgyűjtés.

A 2011. évi népszámlálás adatgyűjtési újításai nemcsak az adatfelvétel végrehajtására, hanem a feldolgozás módszertanára is jelentős hatással voltak. A népszámlálások sorában első alkalommal vált lehetővé az önkéntes kitöltés, valamint az interneten keresztül történő adatszolgáltatás. A különböző adatgyűjtési módok egyrészt növelték a válaszadói hajlandóságot, másrészt eltérő minőségű kitöltöttséget eredményeztek. A feldolgozás során meg kellett teremteni az elektronikus és papírkérdőívek összhangját, mind a lefedettséget, mind pedig az adatminőséget illetően.

A feldolgozásnak további újdonsága volt az automatikus kódolás bevezetése. A korábbi gyakorlattal ellentétben a *legmagasabb iskolai végzettség szakjának*, a *foglalkozásnak*, valamint a *munkáltató főtevékenységének* kódolása nem papír alapon, hanem a kérdőíveken szereplő szöveges mezők rögzítését követően automatikusan, illetve számítógéppel támogatott manuális kódolás segítségével történt.

A tanulmányban röviden bemutatom a népszámlálás feldolgozásának legfontosabb lépéseit, a papíralapú kérdőívek előkészítését, rögzítését, a feldolgozás során alkalmazott editálási szabályrendszert, a lefedettség biztosítását szolgáló duplikációk kezelését, az alkalmazott pótlási eljárást, valamint a kódolás és központi feldolgozás folyamatát.

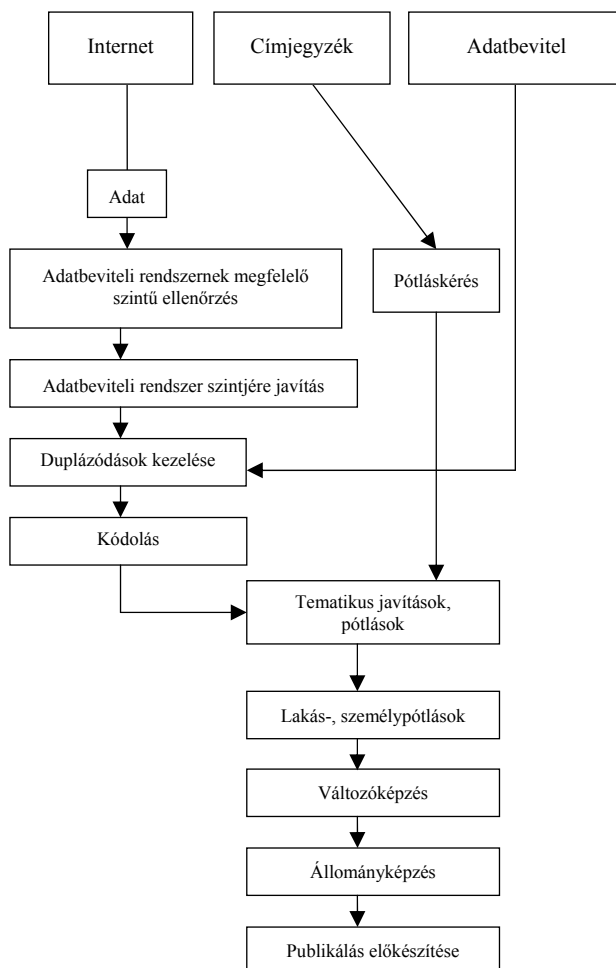
1. Feldolgozás folyamata

A több csatornán beérkező kérdőívek, a beépített editálási szabályok miatt, különböző adatminőségűek voltak. Míg az interneten keresztül érkező lakás- és személyi kérdőívek több mint háromszáz ellenőrzésen átesetek, a papírkérdőívek, különösen az önkitöltött kérdőívek esetén, kizárólag a számlálóbiztosi ellenőrzések és javítások történtek meg a terepmunka során.

A papírkérdőívek rögzítését így szükségképpen egy előfeldolgozásnak, előkészítési fázisnak kellett megelőznie. Ennek során azon mezőket – melyeknél az internetes kitöltés esetén listából lehetett választani – előzetesen kódolni kellett. Ilyen mezők voltak a különböző lakhelyekre (például születéskori lakhelyre, előző lakóhelyre) vonatkozó adathelyek, valamint a viszonylag szűk értékkészlet-tartományú, külön szakértelmet nem igénylő mezők, mint a vallás, nemzetiség, beszélt nyelvek kódolása. Az előfeldolgozás része volt a legfontosabb logikai összefüggések ellenőrzése, valamint a formai hibák javítása.

A papírkérdőívek tervezése már a rögzítés módszerének ismeretében történt. A papíralapú kérdőíveken az adatmezők mellett külön adathelyeket alakítottunk ki a kérdőíveken a kódok számára. A zárt kérdéseknél a különböző válaszlehetőségekhez kódokat helyeztünk el, ez a későbbiekben a feldolgozást könnyítette meg. A rögzítés a korábbi népszámlálási gyakorlatoknak megfelelően optikai karakterfelismerő (optical character recognition – OCR) technikával történt, melyet a manuális és automatikus editálások sora, mintegy 800 logikai és összefüggés-ellenőrzés javító szabály futtatása követett.

A népszámlálás kérdőíveinek feldolgozása

A feldolgozás folyamán a különböző csatornákon beérkező adatok azonos minőségre hozása volt az elsődleges feladat. Egyrészt az internetes adatszolgáltatás esetén a beépített ellenőrzések biztosították, hogy az esetleges hibákat még a válaszadó maga tudja javítani, másrészt figyelembe kellett venni a kitöltés hatékonyságát, így az editálási szabályok csak egy részét, kevesebb mint felét lehetett a önkitöltő alkalmazásba beépíteni (*De Leeuw* [2005]). Ahhoz, hogy a feldolgozás során az adatszolgáltatási módtól független legyen az adatminőség, a maradék közel ötszáz editálási ellenőrzést és javítást az internetes állományon is biztosítani kellett.

Az összeírás során előfordulhatott, hogy egy címről több csatornán keresztül is érkeztek adatok, a szabályozás ellenére. Ennek leginkább összeírási hiba volt az oka. A kérdőívek kézbesítése során a számlálóbiztosok vagy téves címre kézbesítették a kérdőívet, vagy az adatszolgáltató nem a saját címére vonatkozó azonosítóval lépett be a rendszerbe. További hibaként előfordult, hogy az internetes kitöltés során az adott címen élő valamely személyről elfelejtettek kérdőívet kitölteni, így őket csak papíron lehetett utólag összeírni. Az összes cím 0,2 százalékaról érkeztek be duplán a kérdőívek. A többes esetek kezelésére külön algoritmust kellett kidolgozni, melynek segítségével a lefedettségi többletet ki lehetett szűrni.

A több csatornán beérkezett adatok összefésülését követően a különböző tematikus javítások, a még nem kódolt mezők automatikus, majd számítógéppel támogatott kódolása következhetett.

Az összeírás során valamilyen okból nem, vagy nem teljes körűen összeírt címen első alkalommal adminisztratív adatok segítségével történt meg a pótlás, így a lefedettség hiányt korrigálni lehetett.

A feldolgozás ezen első szakasza 2013 február elején befejeződött, így az elkészült állományokon elkezdődhetett az első végleges adatok közzététele.

2. Papírkérdőívek rögzítése

A papírkérdőívek rögzítésére az népszámlálásra való felkészülés során az összes lehetséges megoldást a kézi rögzítésen keresztül az OCR–ICR- (intelligent character recognition – intelligens karakterfelismerő) technikák alkalmazásáig számba vettük. Mind az adatbiztonság, mind az adatminőség szempontjából a 2001-es népszámlálásnál (*KSH* [2005]) és a nemzetközi gyakorlatban is eredményesen alkalmazott OCR-technika bizonyult a legmegfelelőbbnek.

A népszámlálási kormányrendelet az adatrögzítés végrehajtására az Educatio Nonprofit Kft.-t jelölte ki. A feladat végrehajtásához ki kellett alakítani a papírkérdőívek tárolásához szükséges biztonságos raktár- és nyilvántartórendszert, a papírkérdőívek szkennelésére alkalmas informatikai megoldásokat. További jelentős felada-

tot jelentett a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) által meghatározott számítógéppel támogatott editálási rendszer fejlesztése.

A továbbiakban a mintegy 11 és fél millió papírkérdőív rögzítésének és editálásának a folyamatát mutatom be.

A feldolgozás legkisebb egysége az egy számlálókörzethez tartozó lakás- és személyi kérdőívek összessége volt. A feldolgozás során az első lépés az adatelőkészítésen átesett, a KSH területi és központi raktáraiból beérkező körzetdossziék érkeztetése volt. Az érkeztetéshez az összeírás során előállt címjegyzéket alkalmaztuk, melynek segítségével nyomon lehetett követni, hogy minden egyes papírkérdőív feldolgozásra kerül.

Következő lépésben a körzetdossziékban található kérdőívek szkennelése, és a kérdőíveken található azonosítók és adatmezők felismertetése történt meg. Adatvédelmi szempontból fontos lépése volt a feldolgozásnak, hogy a lakáskérdőíveken található címinformációkat a szkennelés során kitakartuk, így a kérdőívek képein ezt az információt már nem lehetett elérni. Az azonosító kiemelt szerepet játszott a feldolgozásában, mivel ez biztosította a kérdőívek címekhez rendelését, valamint az egy címen összeírt lakás- és személyi kérdőív adatok összekapcsolását. Az adatelőkészítést, előfeldolgozást követően a papírkérdőíveken három mező kivételével (a legmagasabb iskolai végzettség szakja, a foglalkozás, valamint a munkáltató főtevékenysége) minden mező számokat vagy ún. markereket tartalmazott. A nemzetközi és korábbi hazai népszámlálási tapasztalatok is azt mutatták, hogy ezek felismertetése nagy pontossággal, automatikusan elvégezhető, azonban a szoftveres megoldást szükséges manuális ellenőrzésekkel kiegészíteni. A szöveges mezők automatikus felismerése jóval rosszabb minőségben hajtható csak végre, így ezek esetében a teljes körű manuális rögzítés mellett döntöttünk.

A KSH a rögzítéssel kapcsolatban szigorú minőségi elvárásokat támasztott. Az elvárt minőségi szintet a különböző típusú mezők esetében, a rögzített kérdőívek darabszámára vetítve, a következők szerint állapítottuk meg:

- azonosítók (előre nyomtatott és kézzel írott): 99,99 százalék;
- markerek: 99,9 százalék;
- kézzel írt számok:
 - kiemelt számnál (például születési év): 98 százalék;
 - a többi esetben: 94 százalék;
- szabadszöveg: 92 százalék.

A felismertetés révén generált karakterek ellenőrzése a KSH által megadott értékészlet, logikai ellenőrző szabályok és kitöltöttség-előírások alapján, valamint manuális ellenőrzéssel történt. A rögzítés javítására ún. karaktermátrix segítségével független, teljes körű duplarögzítéssel került sor. A karaktermátrix egy olyan eszköz, melyben a

rögzítőnek az azonos vagy azonosnak felismert karakterek (markerek és számok) egy mátrixban jelennek meg. Ez a megoldás egyrészt gyorsabb és nagyobb pontosságú rögzítést biztosít, másrészt adatvédelmi szempontból is megfelelő, mivel a rögzítő nem tudhatja, hogy az egyes karakterek mely kérdéshez és mely kérdőívhez tartoznak.

A rögzítés minőségének ellenőrzése mintavétel segítségével történt. A mintába bekerült kérdőívek képének és az adatbázisba rögzített mezőértékek összevetése manuálisan, minden egyes mezőre kiterjedően történt meg. A feladat időigénye miatt nem volt lehetőség nagy minta kiválasztására, így a napi 200 elemű (kérdőívek száma) minta mellett döntött a KSH. A napi rögzítési mennyiség átlagosan 100–150 ezer kérdőívet jelentett. Bár a mintanagyságából nem feltétlenül következne, de az ellenőrzés lehetővé tette, hogy a szkennelés, felismertetés során előforduló szisztematikus hibákat (elcsúszások miatti félrerögzítéseket) kiszűrjük. Amennyiben a rögzítés minősége nem érte el az elvárt szintet, két döntés született: ha a határidő lehetővé tette, a kérdőíveket ismételten teljes körűen rögzítették, vagy kisebb minőségi eltérés esetén a kérdőívek a szakértői ellenőrzőrendszerbe kerültek.

A szakértői ellenőrzőrendszer célja a rögzített papírkérdőívek teljességellenőrzése, valamint a lakás- és személyi kérdőíveken található mezők értékkészletének, logikai és konzisztenciaellenőrzésének a támogatása, a szükséges hibák javítása volt.

A szakértői ellenőrzés, javítás öt különböző témacsoportban történt. Első lépésben a teljességellenőrzést végezte a KSH. Ennek során a monitoringrendszerben rögzített kérdőív darabszámok, valamint a ténylegesen adatbázisban rögzített kérdőívek összevetése történt meg. Amennyiben eltérés mutatkozott a darabszámban, a teljességellenőr feladata volt a hiba okának feltárása, a darabszám megváltoztatása vagy a cím pótlásra jelölése.

A kérdőíveken található mezők kódérvényessége, logikai és konzisztenciaellenőrzése történt a következő négy témacsoportban. Az első témacsoport a népességkategória meghatározása volt. Ün. kettős összeírást alkalmaztunk az időszakosan hazajárók esetében, azaz nemcsak az életvitelszerű lakhelyükön, hanem abban a háztartásban is összeírtuk őket, melyhez eltartói vagy eltartotti viszonyban tartoznak. A témacsoport-ellenőrzések, -javítások során ezek a személyek kerültek azonosításra. A következő témacsoportok a lakás- és demográfiai adatok ellenőrzése, a háztartás-család mezők javítása, az iskolázottság, valamint a gazdasági aktivitás és a szenzitív kérdések voltak. A szenzitív kérdések esetén kizárólag a kódérvényesség és az ugratások betartását javítottuk.

A szakértői ellenőrző- és javítórendszerbe több mint 800 szabályt építettünk be (UNSD [2010]). A szabályok egy része automatikus javítószabály volt, amennyiben az összefüggések lehetővé tették az egyértelmű javítást. A többi esetben számítógéppel támogatott manuális javításra került sor. A javítórendszer megjelenítette a kérdőívek beszkenelt képét és az adatbázisban rögzített értéket, valamint azt az editálási szabályt, melybe az adott kérdőív beleütközött.

A javítás három különböző hierarchiaszinten történt a különböző témacsoportokban. A legalsó szint a hibajavítói volt, mely kategóriába az egyszerűbb, könnyen javítható hibák kerültek. A hibajavítók számára korlátozva volt, hogy mely adatmezőkben javíthatnak. A következő szint a témacsoportok szakértő javítói voltak. Az ő esetükben a témacsoporton belüli összes mező módosítható volt. A legfelsőbb szintet a főszakértői jelentette, akik a teljes kérdőív bármely mezőjét módosíthatták, ha a javítás során erre szükség volt. Amennyiben a kérdőív kitöltöttsége alapján nem lehetett javítani a hibát, a főszakértőknek lehetősége adódott a hibák elnyomására és a kérdőívek pótlásra jelölésére. A javítórendszerből kizárólag akkor kerülhetett ki egy számlálókörzet, ha az összes editálási szabálynak megfelelt, illetve, ha ezek elnyomásra kerültek.

Általánosságban elmondható, hogy a legtöbb hiba az iskolázottsági kérdésblokkban fordult elő. A magyar iskolarendszer változásai miatt az önkéntesek számára ez bizonyult a legnehezebb résznek.

A KSH a teljes editálási szabályrendszert, függetlenül a vállalkozótól, leprogramozta. A szakértői javításon átesett körzeteket abban az esetben töltötték a KSH informatikai rendszerébe, ha az átvételi ellenőrzésnél nem találtunk hibát.

A közel 11 és fél millió papírkérdőív rögzítése és editálása összesen öt és fél hónapot vett igénybe. Ezen időszak alatt a rögzítők napi két műszakban heti hét nap, a teljességellenőrök és szakértő javítók pedig napi két műszakban és heti öt nap dolgoztak.

3. Duplázódások kezelése

A feldolgozási lépéseknél leírt duplázódások kezelésére az interneten és papír alapon beérkezett kérdőívek rögzített állományának összekapcsolását követően volt lehetőség. Azokat a címeket, melyekre több csatornán keresztül is érkezett kérdőív, a következők szerint tudjuk osztályozni.

1. A címazonosító mindkét forrásnál, az online lakáskérdőíven megadott cím a címjegyzéken szereplő címmel, az összeírt személyek száma és legfontosabb demográfiai adataik megegyeznek.

2. A címazonosító mindkét forrásnál, az online lakáskérdőíven megadott cím a címjegyzéken szereplő címmel megegyezik, az összeírt személyek száma és/vagy legfontosabb demográfiai adataik nem egyeznek meg (más személyekre vonatkoznak a személyi kérdőívek).

3. A cíamazonosító megegyezik mindkét forrásnál, az online lakás-kérdőíven megadott cím nem egyezik meg.

A különböző csoportokat eltérő módon kellett kezelni a feldolgozás során. Az első két csoportnál alkalmazott algoritmus alapelve, hogy az internetes kitöltés során maga az adatszolgáltató válaszolt, és a beépített ellenőrzések miatt az adatok pontosságát még közvetlenül ő javította, így ezeknél a csoportoknál az interneten beérkezett lakáskérdőívet tartottuk meg. Az első csoportnál, hasonló megfontolások miatt, az internetes személyi kérdőíveket őriztük meg.

A második és harmadik csoportnál a több személyi kérdőívet tartalmazó esetek maradtak az állományban, míg a pontatlan címmegadás miatt keletkezett duplikátumokat a pótlás alkalmával tudtuk felhasználni.

4. Tematikus javítások, pótlás

Egy-egy népszámlálás során általában több ezer logikai szabályból álló ellenőrző és javítórendszer kidolgozására van szükség. Az editálási szabályok az ENSZ ajánlásnak megfelelően (UNSD [2010]), valamint a KSH korábbi népszámlálási gyakorlatát figyelembe véve kerültek kialakításra. A központi feldolgozás során kizárólag automatikus javításokat hajtottunk végre, a manuális javítások az adatbeviteli rendszerben történtek. Annak eldöntése, hogy mely editálási szabályok a feldolgozás mely fázisában hajthatók végre, a leghatékonyabban a következő alapelv alapján kerültek megállapításra: milyen volt az editálási szabályban szereplő mezőtípusok rögzítési minősége; amennyiben a hiba oka nagy valószínűséggel a rögzítésből adódott, manuálisan, a rögzítés során célszerű javítani.

A népszámlálások során a meghíúsult vagy részben sikeres (nem minden személyről töltöttek ki személyi kérdőívet) címek esetén első alkalommal használtunk adminisztratív adatforrást. A népszámlálási kormányrendelet lehetővé tette, hogy az ezeken a címeken bejelentett személyekre vonatkozó legfontosabb demográfiai adatokat egyedi azonosítótól megfosztva, rekordszinten átvegye a KSH a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala (KEK KH) személyügyi nyilvántartásából. Jóllehet az életvitelszerű lakóhely fogalma nem egyezik meg a bejelentett lakóhely fogalmával, a tesztelések során arra az eredményre jutottunk, hogy az adminisztratív adatok még mindig pontosabb eredményt adnak, mintha nem áll rendelkezésre semmilyen információ. Az egység szintű imputálásnál az editálás során jónak minősülő adathalmazból donoros pótlást alkalmaztunk, ahol a donor kivá-

lasztása az adminisztratív adatok alapján történt. Amennyiben a pótlási algoritmus nem talált megfelelő donort, a keresési szempontba bevont változók körét szűkítettük. Minden donor csak egyszer került felhasználásra.

5. Szöveges mezők kódolása

A korábbi népszámlálási gyakorlattal ellentétben nem minden szöveges mezőt kódoltunk az előfeldolgozás során. Ennek egyik oka az volt, hogy az interneten beérkező kérdőívek esetén az adatszolgáltatók a legmagasabb iskolai végzettség szakjára, a foglalkozásra és a munkáltató főtevékenységére szövegesen válaszolhattak. Ennek eredményeként az ezen a csatornán beérkezett, közvetlenül adatbázisba kerülő mezőket mindenképpen kódolni kellett. Emellett további fontos szempont volt a kódolási módszertan megválasztásánál, hogy a minőséget nyomon lehessen követni, és a rögzített szöveges mezőket a későbbiekben a KSH hasznosítani tudja a nomenklatúrák felülvizsgálatánál és a besorolási szabályok pontosításánál.

A szöveges mezők kódolására a nemzetközi gyakorlatban leginkább az automatikus és manuális kódolást együttesen alkalmazzák. A népszámlálás során a Kanadai Statisztikai Hivatal által fejlesztett G-Code alkalmazást használtuk. A szoftverben implementált módszer a szövegek egyezőségének vizsgálatán alapul. Az automatikus kódoláshoz a megfelelő kódszótárak (nomenklatúrák), a kódolandó állomány és különböző nyelvtani szabályok adhatók meg. A nyelvtani szabályok, szinonimák alkalmazásának lényege, hogy az adatszolgáltatás vagy rögzítés során előforduló helyesírási hibákat, rövidítéseket minimálisra csökkentsük. A következő nyelvtani szabályokat alkalmaztuk:

- kötőjellel, egybe-külön írások azonosnak tekintendők,
- számok és egyéb nem betű karakterek törlése,
- rövidítések feloldása (például ea. = előadó),
- kis- és nagybetűk azonosnak tekintendők,
- szinonimák megadása (például tanár = tanárnő).

Az automatikus kódolás során a nyelvtani szabályok mind a kódszótárakra, mind a kódolandó szövegekre végrehajtottak. Ezt követően a szoftver három különböző kategóriába sorolta a kódolandó szöveget.

- Egyértelmű kód: előre megadott egyezőségi szint mellett a kódolandó szöveghez egyértelmű kódot talált a szótárban.
- Több lehetőség: a kódolandó szöveghez több lehetséges kódértéket is talált, és ezek egyike sem éri el az előre megadott egyezőségi

szinten, de annak a valószínűsége, hogy valamely kód megfelelő, magasabb, mint egy előre beállított szint.

– Nem talált a második (lehetséges) szint feletti egyezőségű kódot.

A különböző valószínűségi szinteket a próbafelvételek adatain és az internetes átlomány mezőin történt tesztelést követően állapítottuk meg.

Az automatikus kódolás minősége és hatékonysága leginkább a kódszótárak teljességétől függ, így a legnagyobb feladatot a kódszótárak bővítése jelentette. A következő táblázatban az automatikus kódolás hatékonyságának változását mutatjuk be.

Az automatikus kódolás hatékonyságának alakulása

Kódolandó mező	Nomenklatúra	Kódolandó darabszám	Automatikus induló arány	Automatikus végső arány
			(százalék)	
Szakképzettség	Iskolai végzettségek osztályozása (hét számjegy)	4 921 648	50	72
Foglalkozás	FEOR '08 (négy számjegy)	6 253 124	25	35
Munkáltató főtevékenysége	TEÁOR '08 (két számjegy)	3 794 685	15	20

Az automatikus kódolást követően azok a rekordok, melyek esetén a szoftver nem talált egyértelmű egyezést a manuális szakértői kódolórendszerbe kerültek. A manuális szakértői kódolást a KSH munkatársai végezték. Az erre a célra kifejlesztett alkalmazásban a kódolandó mezők mellett az adott rekord további mezői is megjelentek (például kor, nem, életvitelszerű lakhely, aktivitás), melyek háttér-információt nyújtottak a megfelelő kódérték kiválasztásához. Egy személyi rekord minden egyes kódolandó mezőjét ugyanaz a kódoló végezte el. Amennyiben az automatikus kódolóalkalmazás a második (több lehetséges kód érték) kategóriába sorolta a szöveges mezőt, a kódolónak lehetősége volt a szoftver által megtalált kódértékek közül választani. Ez nagymértékben gyorsította a kódolási folyamatot.

Az automatikus kódolás hatékonyságának növelése és a pontosság javítása érdekében a szakértő kódolók javaslatot tehettek a kódszótár bővítésére. Amennyiben egy olyan szöveges bejegyzést találtak, mely a többi háttérinformációtól, segédmezőtől függetlenül, egyértelműen valamely kódhoz volt rendelhető, azt az automatikus kódolásnál felhasználtuk.

Az automatikus és szakértői kódolás minőségének az ellenőrzését az adott nomenklatúrák szakmai felelősei látták el. A minőségellenőrzésre külön alkalmazás kifejlesztett a KSH, melyben a főszakértők egy mintán ellenőrizték a kódok pontosságát. Összességében elmondható, hogy az automatikus kódolás néhány esetben szisztematikus hibát okozott (például festő, szobafestő) a pontatlan vagy aluldefiniált szöveges

válaszok miatt, azonban ezek jó része automatikus szabályokkal javítható volt a feldolgozás során.

*

A 2011. évi népszámlálás nemcsak az adatgyűjtés fázisában, hanem a feldolgozás során is számos újítást eredményezett. A többcsatornás adatgyűjtés új kihívást jelentett a lefedettség és adatintegráció kezelésében, az automatikus editálási és kódolási algoritmusok ugyanakkor gyorsították a feldolgozást. A népszámlálás feldolgozási tapasztalatai más hasonló adatgyűjtési módszert alkalmazó adatfelvételeknél is használhatók.

Irodalom

- DE LEEUW, E. [2005]: To Mix or Not to Mix Data Collection Modes in Surveys. *Journal of Official Statistics*. Vol. 21. No. 2. pp. 233–255.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2005]: *Az adatfelvétel és -feldolgozás összefoglaló ismertetése*. 2001. évi népszámlálás. 31. köt. Budapest.
- KSH [1995]: *Az adatfelvétel és -feldolgozás összefoglaló ismertetése*. 1990. évi népszámlálás. 28. köt. Budapest.
- UN (UNITED NATIONS) STATISTICAL DIVISION [2010]: *Handbook on Population and Housing Census Editing*. New York.

Summary

The paper describes the data processing procedures and the different methods used during the 2011 Population and Housing Census. One of the main challenges of the data processing was to harmonize the quality of the data coming from mixed-mode data collection solutions. The author presents the paper questionnaire data entry procedure (optical character recognition), the system of the editing rules and the imputation method applied for census data. As a new methodological solution the automated coding procedure and its efficiency are highlighted in the study.

Adatgyűjtési újdonságok a 2011. évi népszámlálásban

Kátainé Csincsák Éva,
a KSH főosztályvezető-
helyettese

E-mail:
CsincsakEva.Kataine@ksh.hu

Borbély András,
a KSH tanácsosa

E-mail: Andras.Borbely@ksh.hu

Lakatos Gábor Miklós,
a KSH tanácsosa

E-mail: Gabor.Lakatos@ksh.hu

A 2011. évi népszámlálás során új kihívásokkal kellett szembenézni a felvétel megtervezésekor. Az adatszolgáltatói igények átalakultak, ugyanakkor a technika fejlődésével új módszerek váltak elérhetővé. A szerzők a népszámlálás adatfelvételi módszertának nemzetközi jellemzőit, a felkészülés hazai tapasztalatait foglalják össze. Részletesen kifejtik a 2011. évi népszámlálás adatfelvételi módszerét, valamint összegezik a szervezéssel kapcsolatos újításokat, és kitérnek az internetes adatgyűjtés jellemzőire.

TÁRGYSZÓ:
Adatgyűjtés.
Önkitöltés.
Internet.

A 2001-ben végrehajtott népszámláláshoz képest jelentősen megnőtt az adat-szolgáltatói igény a kérdőívek önkitöltésére, valamint az internet – mint megkerülhetetlen információs háló – új távlatokat nyitott az adatgyűjtés terén. A megváltozott körülmények hatására a 2011. évi népszámlálás egyik jelentős újítása volt a többcsatornás adatfelvétel (interjú, papír alapú önkitöltés, internetes). A módszer célja az egyes válaszadói csoportok igényeinek való megfelelés. Írásunkban a 2011. évi népszámlálás módszertani újdonságait mutatjuk be, különös tekintettel az internetes önkitöltés jellemzőire. Röviden vázoljuk a népszámlálás adatfelvételi módszertanának nemzetközi jellemzőit, összefoglaljuk a felkészülés hazai tapasztalatait, részletesen kifejtiük adatfelvételi módszerét, az internetes adatgyűjtés jellemzőit, valamint összegezzük a szervezéssel kapcsolatos újításokat.

1. Kombinált felvételi módok Európában

A 2011. évi magyarországi népszámlálás módszere és vizsgálati témakörei összhangban voltak az Európai Unió népszámlálási témájú rendeleteivel és az ENSZ erre a feladatra vonatkozó ajánlásaival, amelyek lehetőséget biztosítanak a nemzetközi összehasonlításra.

Az ENSZ EGB-ajánlás a „Népszámlálás módszertan és technológia” fejezetében három lehetséges felvételi technikát említ: az internetes bevallást, a telefonos interjút és a kézi/hordozható eszközök használatát. Az „Európai Parlament és a Tanács 763/2008/EK rendelete (2008. július 9.) a nép- és lakásszámlálásról” című dokumentum az adatfelvétel módszertanára nem utal, csak az adatforrásokat jelöli meg, és a tagállamok döntésére bízta az adatfelvételi módszer meghatározását. Ennek megfelelően minden ország maga jelöli meg, milyen technikát alkalmaz a népszámlálás során.

Az uniós tagállamok 2011. évi népszámlálását az adatfelvételi módszerek rendkívül színes „kavalkádja” jellemezte. A 27 tagállam közül 11 egyféle adatforrást használt, 7 regisztrált, 2 számlálóbiztosi interjú keretében gyűjtött adatot, további 2 pedig a papíralapú önkitöltéses módszert választotta. 16 tagállam többféle adatgyűjtési csatornát alkalmazott a népszámlálás során. Az egyes országok adatforrásait az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat

Az EU-tagországok adatforrásai a 2011. évi népszámlálás során

Tagország	Regiszter	Interjú			Önkitöltés	
		CAPI*	CATI**	PAPI***	Papír	Internet
Ausztria	X					
Belgium	X					
Bulgária				X		X
Ciprus		X				
Csehország					X	X
Dánia	X					
Egyesült Királyság				X		X
Észtország	X	X				X
Finnország	X					
Franciaország				X	X	
Görögország					X	
Hollandia	X					
Írország					X	
Lengyelország	X	X	X			X
Lettország	X	X				X
Litvánia	X			X		X
Luxemburg					X	X
Magyarország				X	X	X
Málta			X	X		
Németország	X			X	X	X
Olaszország					X	X
Portugália					X	X
Románia				X		
Spanyolország	X	X			X	X
Svédország	X					
Szlovákia					X	X
Szlovénia	X					

* Computer assisted personal interviewing – számítógéppel támogatott személyes megkérdezés.

** Computer assisted telephone interviewing – számítógéppel támogatott telefonos megkérdezés.

*** Paper and pen interviewing – személyes kérdőíves megkérdezés.

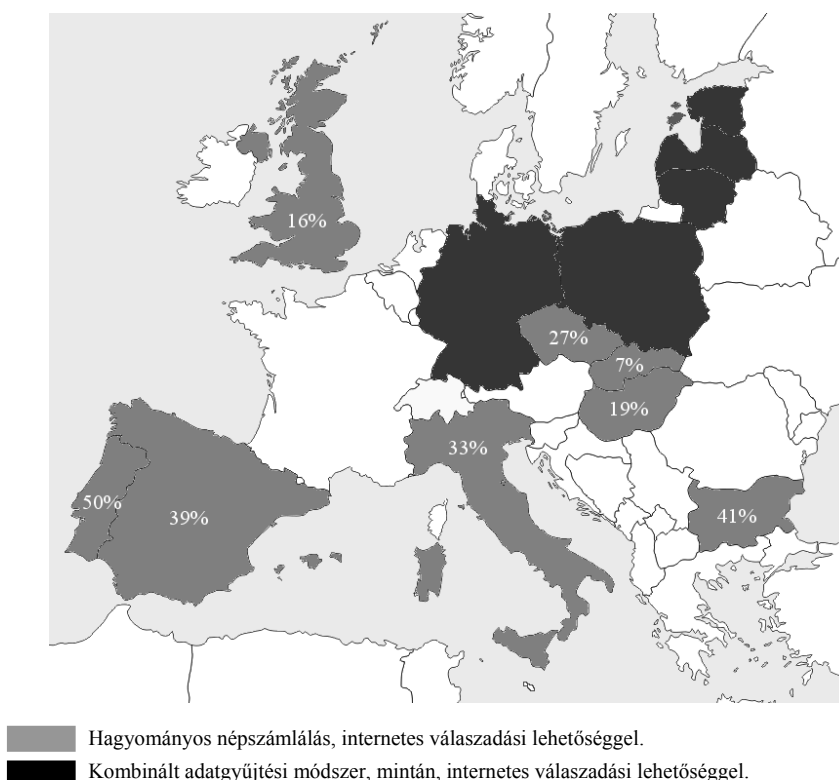
Az internetes adatfelvételt 14 tagállamban alkalmazták. Az országokban különböző volt a megcélzott sokaság nagysága, hiszen a kombinált módszert¹ választók

¹ A népszámlálási adatok egy része regiszterből, más része lakossági adatfelvételtől származik.

esetén csak kijelölt mintán volt lakossági adatgyűjtés (például Lengyelországban 37 százalékos mintán). A választadási időszak hossza is eltért, míg Magyarországon 16 nap állt a választadók rendelkezésére, addig Észtországban egy hónap. A választadók azonosítási módja is különbözött, Bulgáriában előzetes regisztrációhoz kötötték az internetes választadást, a regisztráció során az azonosításhoz a nevet, személyi számot és a lakcímet is meg kellett adni. Magyarországon a népszámlálás a név megadása nélkül zajlott, a címen lakó személyek mindegyike a népszámlálás céljára kialakított címazonosítóval tölthette ki az internetes kérdőívet. Ezen elemek hatására az egyes országokban az internetes választadási hajlandóság is különböző volt.

Az 1. ábrán szürke színnel jelöltük azon országokat, ahol az adatokat hagyományos módon, a lakosság teljes körű megkérdezésével gyűjtötték, és internetes választadásra is volt lehetőség. Az internetes választadási arány ezekben az országokban 7 és 50 százalék között alakult. A térképen fekete színt kaptak azon országok, ahol a kombinált adatgyűjtési módszert alkalmazták és a mintába került adatszolgáltatóknak lehetőségük volt interneten keresztül is válaszolni. Az internetes választadási arány ezen országok esetén nem hasonlítható össze.

1. ábra. Népszámlálás az interneten az uniós országokban, 2011

A különböző adatfelvételi módszerek használatának értékelése még nem történt meg. Az eltérő technikával gyűjtött adatok minőségéről – várhatóan – az országok minőségjelentésének elkészítése után kapunk visszajelzést, amelynek határideje 2014. március 31.

2. A felvételi módszer kiválasztásának előzményei

Az ENSZ ajánlása szerint a lehető leghatékonyabb módszereket kell megtalálni az emberek elérésére, hogy minimalizáljuk az adatszolgáltatói terhet.

A 2001. évi népszámlálás óta lényegesen romlott a lakosság válaszadási készsége. A 2005. évi mikrocenzus és a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) kismintás felvételeiből nyerhető tapasztalatok szerint a lakosság egyre kevésbé fogadja el, hogy a kérdezők otthonukban keressék fel őket adatgyűjtés céljából. E körülmények miatt olyan új adatgyűjtési módszereket kerestünk, amelyek kevésbé veszik igénybe a lakosság türelmét. A népszámlálás tervezési szakaszában nagyon fontosnak tartottuk, hogy az alkalmazandó adatfelvételi technika minden elemére vonatkozóan a végleges döntés meghozatala előtt a lehető legtöbb tapasztalattal, ismerettel rendelkezünk.

A népszámlálást megelőző években három módszertani próbafelvételt hajtottunk végre. Mindhárom próbafelvétel alkalmával egyidejűleg többféle adatfelvételi technikát alkalmaztunk. Az összegyűjtött tapasztalatok alapján folyamatosan korrigáltuk, finomítottuk az adatfelvétel módszerét. A próbafelvételek során tapasztalt legfontosabb eredményeket és következtetéseket a 2. táblázatban foglaltuk össze.

2.1. A statisztikai címregiszter alkalmazása

A 2009. évi CXXXIX. törvény szerint: a „népszámlálás során a személy családi és utónevét a népszámlálási kérdőívre felvenni nem szabad.” Emiatt a teljeskörűség biztosítása érdekében a 2011. évi népszámlálás végrehajtásával kapcsolatos kormányrendelet 7. §-a alapján a KSH a népszámlálás előkészítésének időszakában az összeírás körébe tartozó valamennyi címet egyedi címazonosító kóddal látta el. A címen található lakás, lakott üdülő, lakott egyéb lakóegység és intézet, valamint az abban élő személyek kapcsolatát ez a címazonosító biztosította. Az előzőkből adódóan a 2011. évi népszámlálás lebonyolítása során kiemelt szerepe volt a lakcímeknek és azok pontosságának.

Az előkészítés során felvetődött, hogy milyen eszközzel tudjuk majd a teljeskörűséget biztosítani, szükséges-e a népszámlálást megelőzően, külön munkaszakaszban teljes körű címbejárást tartani. A próbafelvételek során erre a kérdésre is kerestük a választ.

2. táblázat

Összefoglaló a próbafelvételek eredményéről

Időszak	Módszer	Minta	Kérdőív	Cél	Önkitöltés aránya (százalék)	Fő tapasztalatok
2008. február 1–29.	Két almintán eltérő adatfelvétel: <i>a)</i> önkitöltés (postai, telefonos, internetes)	10 000 cím, 6 település	Kétoldalas lakáskérdőív, egyoldalas személyi kérdőív	1. A Címregiszter adatainak tesztelése, a személyiadat- és lakcímnnyilvántartóval való összevetés 2. A különböző adatfelvételi módszerek tesztelése	Telefon: 2, internet: 3, papír: 19	A címek további pontosításra szorulnak, az önkitöltéses módszerekre igény van az adatszolgáltatók körében
	<i>b)</i> interjú	15 000 cím, 6 település				
2009. január 10. – február 28.	Kétlépcsős adatfelvétel: 1. önkitöltés (január 10–25.): – postai – internetes 2. interjú (január 31. – február 28.)	30 500 cím, 10 település	Kétoldalas lakáskérdőív, háromféle, kétoldalas személyi kérdőív: – foglalkoztatottság, – iskolázottság, – háztartás és család	1. A kérdőívek kérdéseinek tesztelése, pontosítása, finomítása 2. Költségkímélő adatfelvételi módok tesztelése	Internet: 5, papír: 30	A kapcsolatfelvételek számát minimalizálni kell. Fontos az önkitöltéses és interjú időszak elkülönítése
2010. október 8. – november 7.	Kétszakaszos módszer: Kézbesítési szakasz (október 6. –10.): személyes kapcsolatfelvétel, választás az adatfelvételi módok közül Adatfelvételi szakasz: internetes, és papíralapú önkitöltés (október 8–17.) Interjú (október 18. – november 7.)	22 000 cím, 8 település	Önkitöltésre optimalizált, négyoldalas lakáskérdőív, nyolcoldalas személyi kérdőív	A 2011. évi népszámlálás tervezett módszerének tesztelése, a kérdőívek végleges tartalmának, felépítésének, formájának kialakítása	Internet: 2, papír: 27	A próba sarkalatos pontja a kézbesítés volt. Sok helyen nehézséget okozott a kapcsolatfelvétel, a tájékoztatás

A KSH 2006-ban célul tűzte ki egy, a népszámlálási címállományra épülő, folyamatosan aktualizált statisztikai címregiszter létrehozását, amely a lakossági adatfelvételek adatgyűjtés-szervezési rendszeréhez is alapul szolgálhat, és egyben lehetővé teszi a hivatalban használatos címadatok egységes kezelését. A címregiszter koncepciója, informatikai háttere 2007-re készült el. A regiszter ösfeltöltéséhez a 2001. évi népszámlálás címállományát vettük alapul. A címadatok továbbvezetésére több forrást használtunk fel: az önkormányzatok (körjegyzőségek) által szolgáltatott területváltozási (településrészek, közterületek változásai) adatokat (OSAP 1728, 1215) és az építési hatóságok által jelentett lakás-használatbavételi és -megszűnési jelentéseket (OSAP 1078, 1076).

A 2008 és 2010 között végrehajtott próbafelvételek egyik fő célja a népszámlálás címregiszterének állapotfelmérése, a címállomány minőségének ellenőrzése volt. A kiválasztott mintákban szereplő településeken teszteltük a címregiszter pontosságát. A három próbafelvétel alkalmával úgy választottuk ki a mintákba kerülő településeket, hogy valamennyi „településtípus” (község, üdülő terület, város, megyei jogú város, Budapest egyes kerületei) jellemzőit megismerhessük, és így feltérképezhessük az esetleges speciális címproblémákat. A próbafelvételeknél használt egyik minta sem volt reprezentatívnak tekinthető, de a hibák megítélésére jó lehetőséget biztosítottak.

A próbák megmutatták azokat a pontokat, ahol javítani lehetett és kellett a címállományon a népszámlálás kezdetéig. A próbaszámlálások címekre vonatkozó eredményeit részletesen a 3. táblázat mutatja be.

3. táblázat

A címek pontossága a próbafelvételek során

A próbafelvétel éve	Települések száma	A minta nagysága (cím)	Pontos	Javított	Nem létező	Új	Összesen
			címeik aránya (százalék)				
2008	6	25 000	89,8	4,9	3,0	2,3	100,0
2009	10	30 500	89,1	3,4	5,1	2,4	100,0
2010	8	22 000	82,0	10,0	3,0	5,0	100,0

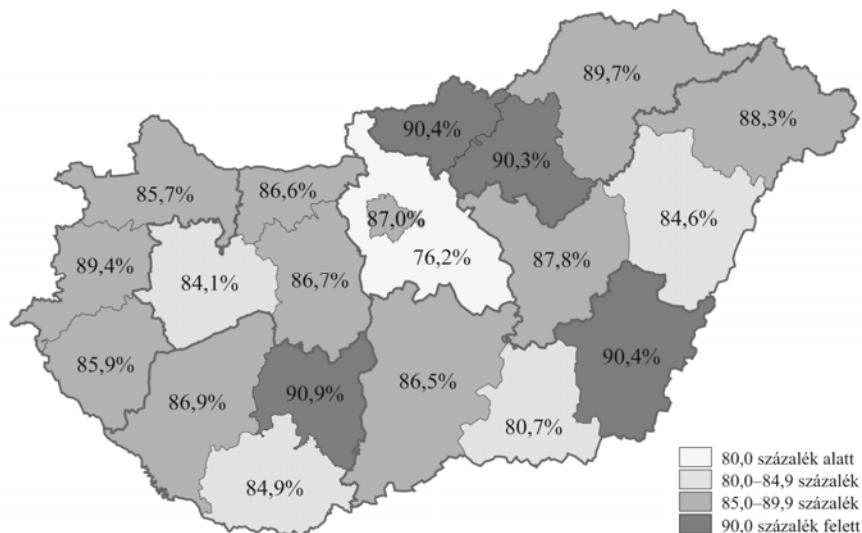
A próbafelvételek legfőbb tanulsága, hogy a címregiszterben szereplő címek 82–90 százaléka pontos volt, további 3–10 százalékat be lehetett azonosítani, de pontosításra szorultak, mert a cím vagy a rendeltetés (lakás, üdülő, üres telek stb.) hiányos vagy helytelennek bizonyult. A hiányos és hibás címek koncentráltan fordultak elő, egy-egy körzetben kiugróan magas volt a címhibák száma. A tapasztalatok alapján számba vettük azokat az eszközöket és lehetőségeket, amelyek segítségével a címállomány minőségét a népszámlálás indulásáig még javíthattuk.

A népszámlálást megelőző országos felmérés, a 2010. évi Általános Mezőgazdasági Összeírás (ÁMÖ) remek lehetőséget biztosított a címregiszter állapotának ellenőrzésére, a benne szereplő címek pontosítására. Az ÁMÖ során felvett cím adatok jellemzően a községekben eredményezték a címállomány javítását, így szükséges volt a városok címadatainak javításához egyéb adatforrást keresni. A vidéki nagyvárosok címállományának javítására a népesség-nyilvántartásból átvett cím adatok – elsősorban a 2001 óta épített új lakások címei – alapján került sor. A próbafelvételek során megállapítottuk, hogy a pontatlan címek jelentős hányada a fővárosban található. A probléma orvoslására 2010-ben Budapesten teljes körű címbejárást hajtottunk végre, a főváros valamennyi címét ellenőriztük és javítottuk.

A próbafelvételek eredményeinek értékelése után hoztuk meg azt a döntést, hogy a statisztikai címregiszter népszámlálási célra megfelelő minőségű, ugyanakkor egy előzetes országos címbejárás rendkívül költséges és energiaigényes lett volna. A címeket a népszámlálás előtt számlálókörzetekbe rendeztük, a regiszter adatai alapján elkészített számlálókörzeti címjegyzék és a számlálóbiztosok munkáját segítő körzet térkép együttes használata biztosította a teljes körű lefedettséget.

A népszámlálás befejezését követően elemzés készült az induló címállomány minőségéről. Ennek készítéséhez a népszámlálás befejezését követően a monitoring-rendszerben (a népszámlálás adatgyűjtést támogató rendszere) rögzített címállapot-információkat használtuk. Az adatok alapján azt láttuk, hogy az összeírás lezárását követően rendelkezésünkre álló összesen 5 285 818 cím 85,7 százaléka pontos volt.

2. ábra. Pontos címek aránya, 2011. október 1.

A teljes címállomány 6,8 százaléka szorult valamelyik elemében (házszám/helyrajzi szám, épület, lépcsőház, szint, ajtó) vagy rendeltetésében (lakás, üdülő, üres telek stb.) módosításra. A címek 4,0 százaléka (211 ezer cím) a valóságban nem létezett, illetve a számlálóbiztosok nem tudták ezeket a helyszíni információk alapján beazonosítani.

A címállomány legkörültekintőbb és legalaposabb felkészítése mellett is előfordult lefedettség hiány, vagyis a cím hiányzott a nyilvántartásból, mert az adott önkormányzat nem jelentette a változást. A kimaradt címek nemcsak veszélyeztették az összeírás időbeni befejezését (egy-egy körzetben sok új címmel a körzet számlálóbiztosa nem tud megfelelő ütemben haladni), de esetükben a népszámlálás során új elemként bevezetett internetes önkitöltési mód használata is lehetetlen volt. Ezeket a címeket a számlálóbiztosok újként vették fel a számlálókörzeti címlistájukra. Az összeírás befejeztével országosan 185 ezer cím került új címként felvételre, ami a teljes címállomány 3,5 százaléka. Az új címek területi megoszlása viszonylag nagy szóródást mutatott: míg Nógrád megyében arányuk 1,3 százalék volt, addig Pest megyében 8 százalékuk nem szerepelt az induló címállományban.

2.2. Újdonságok a kérdőíven

A népszámlálási kérdőív kialakítása során több tényezővel kellett számolnunk. Az adattartalom esetén a kiindulási pontot az uniós rendelet jelentette, amely meghatározta a kötelező változókat. Ezt követően felmértük a hazai felhasználói igényeket. A hozzánk érkezett visszacsatolások meglehetősen szerteágazók voltak, sok esetben egy-egy kérdéscsoport esetén részletezettségük meghaladta a népszámláláskor felvehető adatok körét. Kompromisszumos megoldást kellett keresni az adatigények és az adatszolgáltatói hajlandóság között.

A felhasználókkal több témában szakértői fórumon egyeztetettük az igényeket. Hosszú egyeztetési folyamat eredményeképpen próbáltuk tisztázni, mik azok a legfontosabbnak tartott kérdések, amelyek az uniós minimumelvárás kiegészítéseként a hazai népszámlálási programba bekerülhettek.

A tematika kialakításával egy időben az egyes kérdések feltételének módját is elkezdtük tesztelni. Első lépésként megfogalmaztuk azokat az elvárásokat, amiket a kérdőívek kialakítása során a későbbiekben alkalmazni kívántunk. Olyan kérdőívet kellett létrehozni, amely formailag és tartalmilag is megfelel a szakmai és az adatszolgáltatói elvárásoknak. A kérdőív kialakításnál fontos szempontok voltak a következők:

- a kérdések érthetősége,
- tematikus csoportosítása,

- sorrendjének logikus felépítése;
- a szükséges magyarázatok kellőképp hangsúlyos megjelenítése,
- a kérdések közötti logikai ugratások pozicionálása;
- a kérdőív színének, megjelenítésének kiválasztása;
- a kérdőívnek alkalmasnak kellett lennie önkitöltésre, valamint
- az OCR-es feldolgozásra.

A tervezett új módszerek megvalósíthatóságának vizsgálata céljából a népszámlálást megelőzően a kérdőíveket többször többféleképpen teszteltük. Fontos szerepe volt a KSH-n belüli teszteleseknek, véleményeknek, azonban a leghasznosabb tapasztalatokat a fókuszcsoporthoz tartozók által nyertük. Ennek során a kiválasztott adatszolgáltatót először arra kértük, önállóan töltse ki a kérdőívet, majd interjú-situációban, kérdező segítségével is feltettük a kérdéseket. A kétféle módon felvett adatokat összevetettük, az esetleges eltérések okait tisztáztuk, és az interjú végén néhány véleménykérdést tettünk fel a népszámlálással kapcsolatban. A fókuszcsoporthoz tartozók tesztelesek során az egyes kérdések megválaszolása közben láthattuk az adatszolgáltatók reakcióit, melyekre az interjú végén minden alkalommal visszatértünk, próbáltunk hasznos ismeretet szerezni a motivációkról.

A próbaszámlálások és fókuszcsoporthoz tartozók vizsgálatok kapcsán a következő adatszolgáltatói elvárások kristályosodtak ki a kérdőívvel szemben:

- A kérdések legyenek egyszerűen értelmezhetők, rövidek, salangmentesek.
- A kérdőíven jól látható, egyértelmű utasítások, magyarázatok legyenek, de csak azoknál a kérdéseknél, ahol ez feltétlenül szükséges.
- A kérdőív legyen jól olvasható, fontos szerepe van a betűméretnek, betűtípusnak, színnek, kontrasztnak.
- A kérdőívet nem szabad túlszűfolni.
- Táblázatot az adatszolgáltatók többsége nem tud megfelelő módon értelmezni, ezt a megoldást a kérdésfeltevésnél nem szabad alkalmazni.
- Az útmutatót csak a nagyon elkötelezett adatszolgáltató olvassa el, minden fontos információnak a kérdőíven van a helye.
- A kitöltési idő ne legyen több fél óránál egy átlagos háztartás esetén.

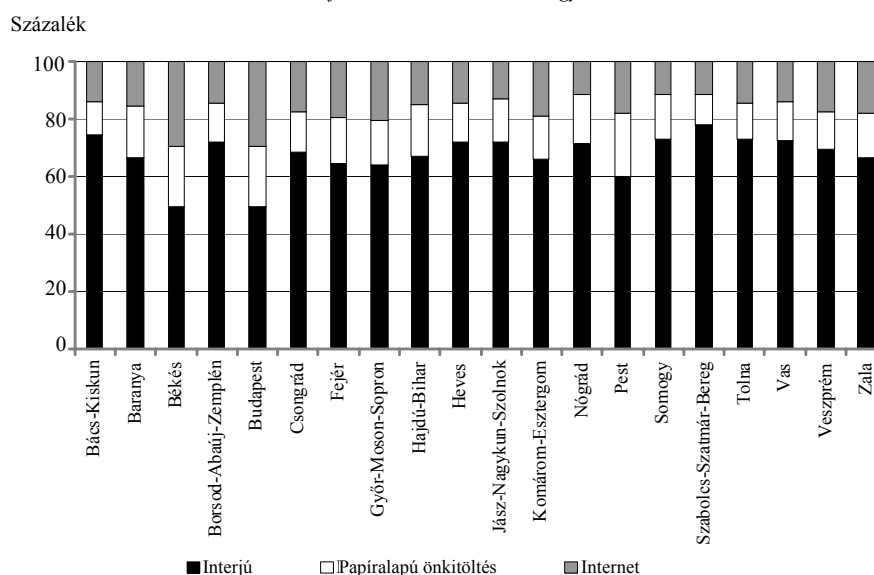
A fókuszcsoporthoz tartozók kérdéseinek tapasztalatainak értékelése után alakult ki a végleges kérdőív. Az itt szerzett tapasztalatok alapján alakítottuk át például a korábban táblázatos formában kérdezett háztartás-család témakör új kérdésfeltevési módját is.

3. A 2011. évi népszámlálás módszere a KSH-ban

A népszámlálás adatfelvételének eszmei időpontja 2011. október 1. 0 óra volt, az adatszolgáltatónak erre az időpontra jellemző állapot szerint kellett megválaszolnia a kérdőív kérdéseit. Az összeírás 2011. október 1. és 2011. október 31. között, a póttölszeírás 2011. november 1. és 2011. november 8. között történt. A számlálóbiztosok előzetesen összeállított adatszolgáltatói csomagot kaptak, amely összeírandó címenként tartalmazott egy tájékoztató levelet, a kérdőíveket (egy lakáskérdőívet és egy személyi kérdőívet), valamint a kitöltést segítő útmutatót.

A számlálóbiztos összeírással kapcsolatos első feladata volt, hogy az eszmei időpont előtt bejárja a számlálókörzetét, ellenőrizze annak címállomány-teljességét, és a körzetébe tartozó valamennyi összeírandó címre eljuttassa az adatszolgáltatói csomagokat.

3. ábra. Az adatfelvételi mód alakulása megyénként, 2011

A lakosság az adatszolgáltatási kötelezettségét három módon teljesíthette:

– A kérdőíveket online módon, az interneten keresztül is ki lehetett tölteni. Ebben az esetben valamennyi ott lakó személynek ezt a kitöltési módot kellett választania. A kérdések megválaszolására 2011. október 1–16. között volt lehetőség.

– Az adatszolgáltató a kérdéseket megválaszolhatta a borítékban levő kérdőívek kitöltésével. A papíralapú önkitöltésre a felvétel első két hetében, 2011. október 1–16. között volt lehetőség.

– Az adatszolgáltatás történhetett személyesen, a számlálóbiztos segítségével, aki az összeírás céljából 2011. október 1. és 2011. október 31. között kereste fel az adatszolgáltatókat.

A válaszadók 35 százaléka választotta az önkitöltéses lehetőségek valamelyikét. Az internetes beérkezések aránya 18,6 százalék volt. A címek 0,3 százalékaról interneten és papíralapon is jött vissza kérdőív.

3.1. Az informatikai támogatás innovációi

A népszámlálás első 16 napjában egy időben három különböző módon zajlott az adatgyűjtés. Ez jelentős mértékben növelte és bonyolította a szervezéssel kapcsolatos feladatokat. A KSH az adatgyűjtési folyamat követése, az internetes adatbeviteli felület megvalósítása és működtetése céljából közbeszerzési pályázatot írt ki, melynek győztese az IQSYS Informatikai és Tanácsadó Zártkörűen Működő Részvénytársaság lett. Ők készítették el a Népszámlálási Adatgyűjtést Támogató Rendszert.

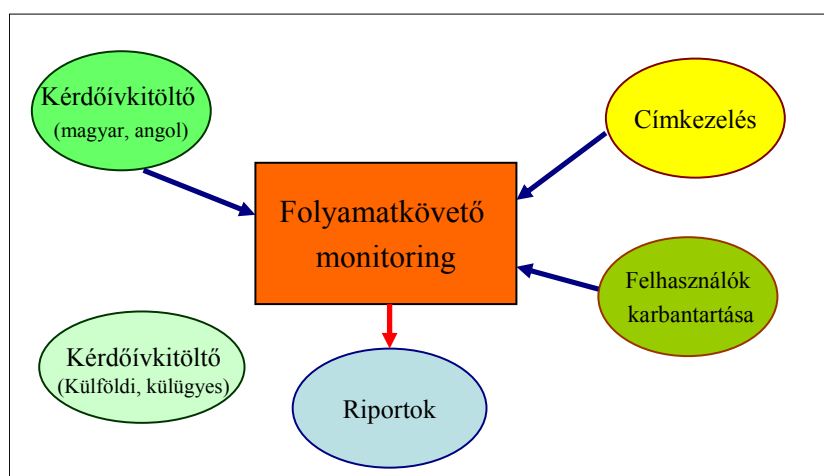
A rendszer a KSH 2011. évi népszámlálási adatgyűjtési feladatai közül az adatgyűjtési és a manuális kódolási szakaszhoz kapcsolódó tevékenységek informatikai támogatását látta el. Ezen folyamat során felmerülő informatikai feladatok makroszinten a következők voltak:

- az internetes önkitöltési lehetőségének kiépítése és működtetése,
- az adatgyűjtést támogató monitoringrendszer kiépítése és működtetése,
- a rendszer felhasználóinak (felülvizsgálók, területfelelősök, megyei felelősök, települési népszámlálási felelősök) e-learning oktatása a Moodle oktatási keretrendszerben,
- a tárolt adatok átadása.

A monitoring egyik fő feladata a felhasználói törzsadatok kezelése, karbantartása volt. A végrehajtás szereplőinek teendői a népszámlálási törvényben és a végrehajtásról szóló kormányrendeletben rögzített felelősségi rendben és munkamegosztáson alapultak. A népszámlálást egy piramisszerűen felépülő, hierarchikus szervezet hajtotta végre. A KSH képviselői (felülvizsgáló, területfelelős, megyei felelős) szoros együttműködésben dolgoztak a települések jegyzőivel, valamint a többi felelős közigazgatási szervvel (a Kormányhivatal által delegált közigazgatási népszámlálási fe-

lelőssel, valamint a védett intézetek vezetőivel). Az imént vázolt együttműködés és hierarchikus irányítás segítségével körülbelül 40 ezer számlálóbiztos dolgozott a területen. A monitoringrendszeren folyamatosan követhető volt melyik körzetben, melyik számlálóbiztos dolgozik, ki a felülvizsgálója, milyen elérhetőségekkel rendelkezik (telefon, e-mail). Ez jelentős mértékben megkönnyítette a feladatban résztvevők között az információáramlást.

4. ábra. Népszámlálási Adatgyűjtést Támogató Rendszer részelemeinek kapcsolata

A felülvizsgálók a monitoringrendszeren keresztül követték az internetes adatgyűjtés megvalósulását, itt tudták érkeztetni a papíralapú kérdőíveket, valamint rögzítették az első adatközléshez szükséges adatokat. Szintén ez a rendszer szolgált a címek pontosítására, javítására is.

Az óránként frissülő riportok (szervezési oldalról ez volt a monitoring rendszer egyik leghasznosabb funkciója) folyamatos adatokat biztosítottak az egyes munkafolyamatokról a népszámlálás irányítói és végrehajtói részére. A rendszeren keresztül látható volt az adatgyűjtés végrehajtásának előrehaladása, nyomon lehetett követni a számlálóbiztosok és a felülvizsgálók munkájának ütemességét. A riportokból nyert információk alapján lehetőség volt a felmerülő problémák feltárására, a szükséges döntések meghozatalára, a folyamat finomhangolására.

3.2. Az internetes adatgyűjtés jellemzői

A korábban már említett összeírási környezet megváltozása és az önkéntes adatgyűjtési módok iránti növekvő adatszolgáltatói igény hatására a KSH a népszám-

lálások történetében először, a hagyományos adatgyűjtési technikák mellett, lehetőséget biztosított a népszámlálási kérdőívek interneten keresztül történő kitöltésére.

3.2.1. Az önkitöltési mód bevezetésének szükségessége

Az új önkitöltési mód bevezetése mellett több érv is szólt. Az adatszolgáltatói teher csökkentése fontos szempont a felvételek tervezése során, amely nem csupán a kérdőív megtervezésében, de a felvétel lebonyolítási rendszerének meghatározásában is fontos szerepet játszott. Az adatszolgáltatói teher csökkentését – a lebonyolítás szempontjából – a számlálóbiztos felkeresések számának minimalizálása jelentette. A felkeresés teljes megszüntetésére nem volt lehetőség, mert az előnyomtatott kérdőívet tartalmazó adatszolgáltatói csomagok eljuttatása a címekre a számlálóbiztosok feladatkörébe tartozott. Erre azért volt szükség, mert az internetes eléréshez szükséges azonosító és belépési kód a lakáskérdőíveken előnyomtatottan szerepelt.

A kérdőívek kézbesítésének megfelelő időzítése rendkívül fontos volt, ugyanis mindenképpen meg kellett előznie a felvétel eszmei időpontját, azonban nem nagy mértékben, mivel az könnyen adatszolgáltatói elégedetlenséghez, érdeklődésvészteshez és a belépéssel kapcsolatos problémákhoz vezethetett volna. Így a kitöltéshez szükséges kérdőíveket a számlálóbiztosok október 1-jét megelőző héten kézbesítették a számukra kijelölt körzeten belüli címekre. A kézbesítési szakasz még nem feltétlenül jelentett kapcsolatfelvételt az adatszolgáltatókkal, a számlálóbiztosoknak a felvételi utasítás szerint az adatszolgáltatói csomagokat a postaládában kellett elhelyezniük, az összeírás megkezdése ebben az időszakban szigorúan tilos volt, és csak azokon a címeken voltak otthagyhatók, ahol a számlálóbiztosok meggyőződtek arról, hogy a csomagon szereplő címek egyértelműen beazonosíthatók.

A kitöltési módok közötti döntés meghozatalára az önkitöltéses időszak végéig, október 16-ig volt lehetőségük az adatszolgáltatóknak.

Az adatszolgáltatói teher csökkentését nem csupán a számlálóbiztossal való érintkezés minimalizálása jelentette, hanem az is, hogy a kérdőívek kitöltése egyszerűsödött. A kitöltők elvárása a kérdőíves felvételekkel szemben a gyors és egyszerű kitölthetőség, valamint, hogy ne igényeljen előzetes felkészülést. A kitöltés hatékonyságának javítása érdekében egyszerűsödtek a kérdőívek struktúrái, a használt fogalmak és a kérdésfeltevések.

Az adatszolgáltatók ez irányú elvárása azonban részben szemben áll az adatgyűjtői érdekekkel, vagyis minél több, minél részletesebb és a lehető legpontosabb adatot lehessen kinyerni a felvétel során keletkezett dokumentumokból. Így, amennyiben bevezetésre kerül az önkitöltés bármely módja, kiemelt szemponttá válik a válaszadási hiba (a kérdések, fogalmak félreértelmezésből fakadó helytelen válaszadások) csökkentése. Ez az érdekellentét különösen fontossá tette az internetes önkitöltés lehetőségének bevezetését, mivel ez az adatfelvételi mód széles lehetőséget biztosít a

válaszadásból fakadó item-hibák csökkentésére, a beépíthető szabályokkal és az elérhető segédinformációkkal és leírásokkal.

A nemválaszolások csökkentésének igénye is komoly szerepet játszott az önkitöltés lehetőségének kiszélesítésére. Ez a jelenség, annak ellenére, hogy a népszámlálási kérdőívek kitöltése törvényileg kötelező, jelen volt az összeírásban. Gyakran, a kötelező jellegből fakadóan, népszámlálás-szkeptikus csoportok jöhetnek létre, akik valamilyen formában elutasítják a válaszadást, vagy nem a valóságnak megfelelő válaszokat adják. Ezeken kívül léteznek kifejezetten nehezen elérhető csoportok, akik csak ritkán tartózkodnak lakásukban, nem szeretnének kapcsolatba lépni a számlalóbiztossal, de idesorolhatók az időszakosan külföldön tartózkodók is. Az internetes válaszadási lehetőség ezen csoportoknak kínált megoldást a népszámlálási adatok megadására.

3.2.2. Elvárások az internetes kitöltő alkalmazással szemben

A próbafelvételek során minden alkalommal teszteltük az internetes adatszolgáltatás lehetőségét. A legtöbb hasznos információt a 2010-es őszi próbafelvétel során nyertük. Kialakítottuk és teszteltük a kitöltők azonosítási rendszerét, mely alapján tudni lehet, hogy a népszámlálás alapegységeként funkcionáló címek melyikéről érkezett be a kitöltött elektronikus kérdőívsomag.

A sikeres internetes kitöltők 82,4 százaléka egyszeri belépéssel eleget tett adatszolgáltatói kötelezettségének, ez alapján azt valószínűsítettük, hogy egy személy töltötte ki a háztartás valamennyi tagja helyett a kérdőíveket. Átlagos háztartásnagyság mellett egy kérdőívsomag kitöltési ideje 33 perc körül alakult. A lakáskérdőív kitöltése átlagosan 6 percet, egy személyről a személyi kérdőív kitöltése pedig átlagosan 11 percet vett igénybe.

Az internetre történő belépéseket vizsgálva azt láttuk, hogy az összes belépés majdnem fele (44,8%) hétvégén történt, és e napok közül is vasárnap volt a kiemelkedő. A hétköznapi belépések esetén leginkább az esti órákban, 18–21 óra között töltötték ki az online kérdőívet. Ebből arra lehet következtetni, hogy az internetes adatszolgáltatók elsősorban otthon, és nem a munkahelyükön válaszoltak a népszámlálási kérdésekre.

A próbafelvétel során nem kérdeztük meg, hogy a címen élő melyik személy volt a kitöltő. Az ő demográfiai jellemzőinek vizsgálatához azt vélelmeztük, hogy az első személyi sorszámot kapott személy lehetett az, aki válaszolt a kérdésekre a háztartás többi tagja helyett is. A tipikus internetes válaszadó a 2010. évi próbánál 30–39 éves, felsőfokú végzettségű dolgozó férfi volt. Érdekesség, hogy a fővárosból érkezett internetes válaszoknál magas a 60 éves és idősebbek aránya is. Az internetes lehetőség fő előnyeként a válaszadók a gyorsaságot jelölték meg.

Ezen paraméterek alapján fogalmaztuk meg a népszámláláskor alkalmazott kitöltő programmal szemben támasztott követelményeket.

A kialakítandó internetes kitöltő felülettel szemben alapvető elvárás volt, hogy kövesse a papíralapú kérdőívek felépítését, így mind formailag, mind tartalmilag megegyezzen azzal. Az egyes kérdések értelmezését, kitöltését útmutatók és magyarázatok segítsék. A kitöltés egyszerűsítése abban valósult meg, hogy a folyamatosan futó ellenőrző szabályoknak és beépített ugratásoknak köszönhetően, lehetőség nyílt interaktívvá tenni a kitöltést. Így egy mező kitöltése után a megadott adat(ok) alapján további mezők is automatikusan kitöltésre kerülhettek, vagy egy adott mező értékétől függően a sorban következő mezők kihagyhatóvá váltak, tehát a kitöltés logikájának megfelelően a kitöltő felület a következő mezőre ugrott, illetve egy mező értékétől függően újabb mezők jelenhettek meg. A kitöltést segítette továbbá az előhívható súgó, valamint a letölthető kitöltési útmutató is.

A kitöltő felületet mindenki számára elérhetővé kellett tennünk, függetlenül a kitöltéshez használt számítógép felszereltségétől. Ezért a rendszer fejlesztése során ügyelni kellett arra, hogy ne építésünk be olyan böngésző technológiai vagy hálózati korlátot, amely a rendszerfelhasználók hozzáférését indokolatlanul korlátozta volna. Szintén elvárás volt a technológiával szemben, hogy a kitöltő program használata ne várjon el speciális felkészültséget a használatól.

A kitöltők adatainak védelme a teljes népszámlálás folyamatának kialakítása során kiemelt szempont volt. A papíralapú kérdőíveken szereplő adatok védelmét a számlálóbiztosok és valamennyi, az összeírásban résztvevő szereplő által tett adatvédelmi nyilatkozat adta, az elektronikus kérdőívek védelmét az informatikai rendszer biztosította. Háztartásonként egyedi internetes belépési kód szűkítette a visszaélések lehetőségét, de ezenkívül a kitöltőnek a rendszerben lehetősége volt a személyi kérdőívek külön jelszóval történő levédésére is.

3.2.3. Az internetes felület és a rendszer jellemzői

Az internetes alkalmazásnak a kitöltők eltérő célcsoportjai miatt több ága volt, melyek leginkább az autentikációt tekintve tértek el egymástól. Ennek oka, hogy a teljes körű felvétel során olyan személyekről is információt kellett gyűjteni, akik nem magyarországi címen tartózkodtak, ezáltal magyarországi cím teljes hiányában nem rendelkeztek a belépéshez szükséges címazonosítóval, és így nem is kaptak internetes belépési azonosítót, vagy rendelkeztek magyarországi címmel, de a szükséges belépési jelszavakhoz nem férhettek hozzá az internetes kitöltési időszak végéig. Emiatt a következő célcsoportokat különböztettük meg:

– *Magyarországon élők*, akik címazonosítót kaptak, magyar nyelven töltötték ki a kérdőíveket, a kitöltést követően az adatok azonnal bekerültek az internetes adatbázisba és a monitoringrendszerben megjelent, hogy a címről interneten a kérdőív kitöltése megtörtént.

– *Magyarországon élő külföldiek*, akik a magyar felhasználói felületet nem tudták értelmezni, ezért számukra angol kitöltő felületet alakítottunk ki, amely csak a nyelvben tért el az első csoporttól.

– *Külgügyminisztérium külképviseleti dolgozói*, akik diplomáciai státusz miatt a magyar népességhez tartoztak. Ezek a személyek előre definiált technikai azonosítókat kaptak, ezzel töltötték ki a kérdőíveket. A kitöltött adatok az adatfelvételi szakaszban nem kerültek be a végleges adatbázisba, hanem ezeket elkülönítetten kezeltük, amit a technikai azonosító tett lehetővé. Az adatokat a népszámlálás feldolgozási szakaszában kapcsoltuk össze a népszámlálási adatbázissal.

– *Külföldön 12 hónapnál rövidebb ideig tartózkodók*, akik a magyarországi címhez tartozó címazonosítóval nem rendelkeztek, és előzetes regisztráció után kaptak az internetes felület használatához technikai azonosítót. Ennél a csoportnál a kitöltő alkalmazás szabályrendszere lazább volt, mivel azt feltételeztük, hogy jellemzően nem az egész háztartásról, hanem csak egy háztartástagról érkezik ezen az ágon adat. A kitöltött adatok szintén külön adatbázisban tárolódtak és a népszámlálás feldolgozási szakaszában kapcsoltuk a népszámlálási adatbázishoz.

A négy elkülönülő ág kitöltő felülete nem különbözött egymástól, a lapok váltása azonos volt a papírkérdőívek tördelésével, felépítésével. A kérdésekre adható válaszok is követték a kérdőívek logikáját, így voltak szabad szöveges, valamint checkbox típusú mezők, továbbá bizonyos kérdések választ legördülő kódlistából lehetett kiválasztani.

Az internetes önkitöltés bevezetése megteremtette a lehetőségét, hogy az így kitöltött kérdőívek minőségét a rögzítő programba beépített szabályok javítsák. Ennek érdekében több mint 300 szabály ellenőrizte a kitöltés helyességét. A szabályok vizsgálták egyrészt az egyes kérdéseken belül megadott értékek helyességét, másrészt a kérdések közötti logikai összefüggéseket is figyelték. A kérdőívecsomag véglegesítésekor a teljes szabályrendszer újból lefutott, a kérdőívek közötti összefüggésvizsgálatokkal kiegészítve.

Az ellenőrzések során észlelt hibákat az alkalmazás táblázatos formában jelenítette meg. Ez a táblázat listázta, hogy az adott kérdőívecsomag melyik kérdésénél észlelt hibát az alkalmazás, ugyanakkor megjelent a hiba részletes leírása is. A hibalista elemeire kattintva a felületen azonnal a hibás kérdés jelent meg, így az adatszolgáltató könnyedén javíthatta a hibás bejegyzést. A hibafigyelés kétszintű volt. A kötelezően javítandó hibák esetén a rendszer a véglegesítés előtt elvárta a hiba kijavítását. A figyelmeztető jellegű hibatípus esetén nem kényszerítettük ki a javítás elvégzését.

A sikeres kitöltést követően, azaz miután a véglegesítés során lefutó ellenőrzések nem találtak kötelezően javítandó hibát, a kérdőívek feladásra kerültek. Ekkor a felhasználó kapott egy visszaigazolást, amin szerepelt egy igazolásszám és az internetes kérdőív véglegesítésének dátuma. Az igazolás menthető vagy igény szerint nyomtatható volt, és a kitöltő ezzel igazolni tudta, hogy interneten már teljesítette adatszolgáltatói kötelezettségét.

3.2.4. Kihívások a menedzselés során

Az új kitöltési csatorna bevezetésekor – annak ellenére, hogy korábban több ízben is teszteltük – több kihívással kellett szembesülnünk.

Az összeírási időszakban a legfőbb nehézséget a több csatornán egyidejűleg végzett felvétel problémái okozták. A felvétel első 16 napjában a válaszadók három adatszolgáltatási mód közül választhattak, amelynek következtében egyfajta halogató magatartás („Mi majd kitöltjük magunk a kérdőívet, erre van még időnk”) alakult ki körükben. Ez több ízben akadályozta a számlálóbiztosok ütemes előrehaladását, ugyanis a kérdőív kitöltésével azoknál a háztartásoknál is meg kellett várniuk az önkitöltéses időszak végét, ahol valószínűsíthető volt, hogy a halogató magatartás miatt szükséges lesz újbóli felkeresés. A párhuzamosság magában hordozta a felesleges számlálóbiztos-adatszolgáltató találkozást is, ugyanis előzetes információ nem állt a számlálóbiztosok rendelkezésére a várható kitöltési módról. Ezek a találkozások előre jelezték az internetes önkitöltési hajlandóság csökkenésének lehetőségét is, mivel a számlálóbiztosok rábeszélhették az adatszolgáltatókat az interjús válaszadási módra („Ha már itt vagyok, kitölteném a kérdőívet, ne kelljen ezzel később bajlódniuk”).

Kihívást jelentett az interneten kitöltött kérdőívek beérkezésének információáramlása is. A számlálóbiztosok közvetlenül nem, csak közvetve értesültek az internetes beérkezéséről, mivel arról csak a monitoringrendszeren keresztül lehetett információt kapni. A rendszerhez azonban csak a felülvizsgálók rendelkeztek hozzáféréssel, így az ő feladatuk volt az információ időben történő továbbítása.

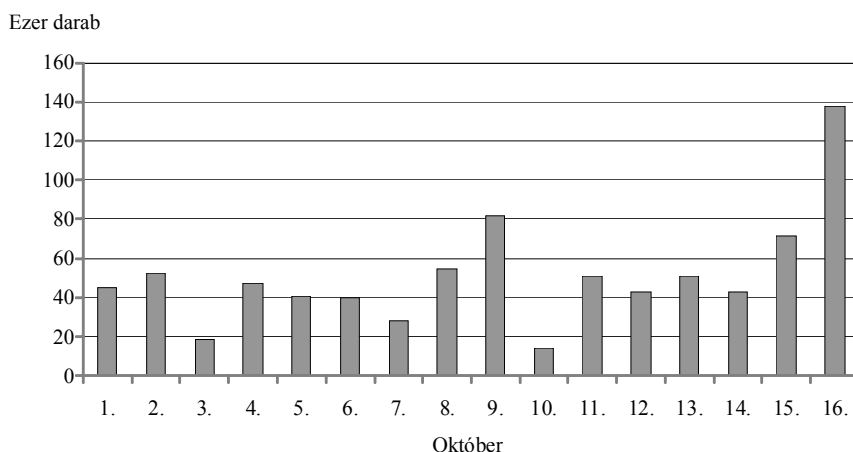
Az internetes kitöltő alkalmazás az adatfelvétel teljes időszaka alatt stabilan, zökkenőmentesen működött. Az apróbb technikai problémák (belépési kódban szereplő azonosnak látszó karakterek vagy a kódlisták cseréje miatti verzióváltás) nem okoztak gondot a folyamatos üzemeltetésben. A rendszer a terhelést a legkritikusabb órákban is kiállta, feltörni nem tudták.

3.2.5. Az internetes kitöltés időbeli alakulása

Az internetes önkitöltéses időszak alatt 817 ezer címről, közel kétfélmillió személy szolgáltatott adatot.

Az önkitöltéses időszakot megelőző intenzív kommunikációs kampány ellenére kezdetben kiugróan magas elektronikus kérdőív beérkezést nem tapasztalhattunk. Az első heten, azaz október 1-jétől (szombattól) 8-áig (szombatig) 324 ezer kitöltést regisztráltunk, míg az önkitöltés második felében 492 ezer címről érkezett be kérdőív-csomag. Jellemzően a hétvégi időszakokban vált intenzívebbé a kitöltési hajlandóság, a hat hétvégi napon összesen 442 ezer háztartás töltött ki online kérdőívet, míg a tíz hétköznapon 375 ezer címről érkezett be elektronikus kérdőív. A válaszadók halogató magatartását jellemzi az is, hogy a kitöltésre rendelkezésre álló utolsó két napon, azaz október 15-én és 16-án az összes internetes kérdőív több mint negyede érkezett be, az utolsó napon az elektronikus kérdőívek 15 százaléka.

5. ábra. Az interneten érkezett kérdőívek száma 2011. október 1–16. között naponta

A kitöltést további 50 ezer háztartás kezdte meg az online felületen, azonban ezek vagy nem fejezték be, vagy befejezték a kitöltést, de a kérdőívcsomagot valamilyen ok miatt nem adták fel. Ezek a háztartások vélhetően később interjú keretében teljesítették adatszolgáltatási kötelezettségüket.

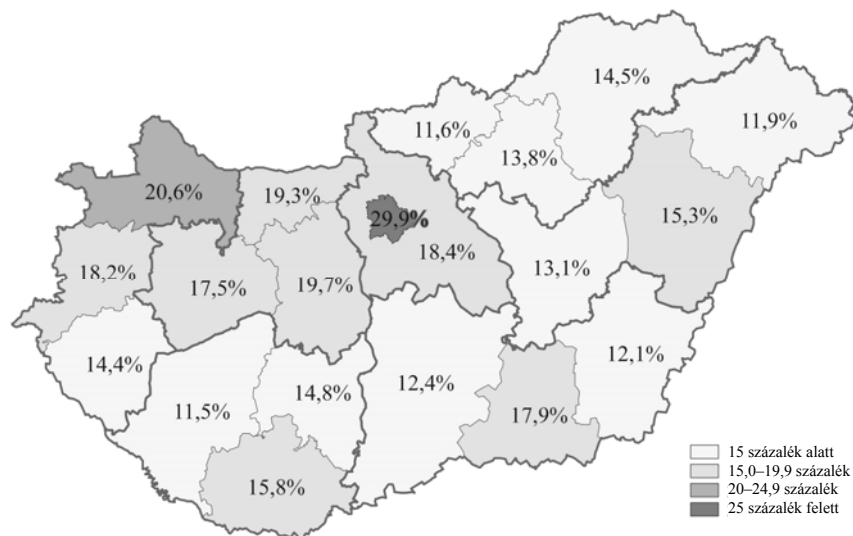
3.2.6. A kitöltések területi eloszlása

A népszámlálás során az online kitöltési hajlandóság, a kitöltők társadalmi jellemzőiből fakadóan a gazdaságilag fejlettebb megyékben, az ország nyugati felében bizonyult magasabbnak.

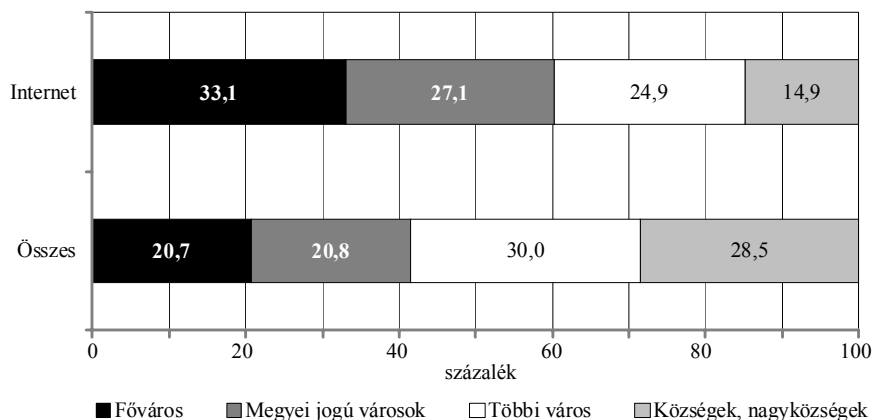
Győr-Moson-Sopron, Fejér, Komárom-Esztergom, Pest és Vas megyékben az országos átlagot meghaladó vagy ahhoz közelítő internetes kitöltési arány volt tapasztalható. Az ország keleti megyéi közül egyedül Csongrád megyében figyelhattunk meg hasonló online kitöltési hajlandóságot. A legalacsonyabb internetes kitöltési

arányt Somogy megyében mértük, ahol a címek 11,5 százalékaról érkezett elektronikus feladott kérdőív a központi adatbázisba.

6. ábra. Az interneten beérkezett kérdőívek aránya megyék szerint, 2011. október 17.

7. ábra. A lakcímek megoszlása településtípusok szerint, 2011

Budapesten az országos átlagot tíz százalékponttal meghaladóan, a címek 30 százalékan választották az ott élők ezt az adatszolgáltatási módot.

A megyékben tapasztalat eltérő kitöltési hajlandóságot az internetes kitöltők településtípusok szerinti megoszlása is magyarázza. Az online kitöltők ugyanis jellemzően

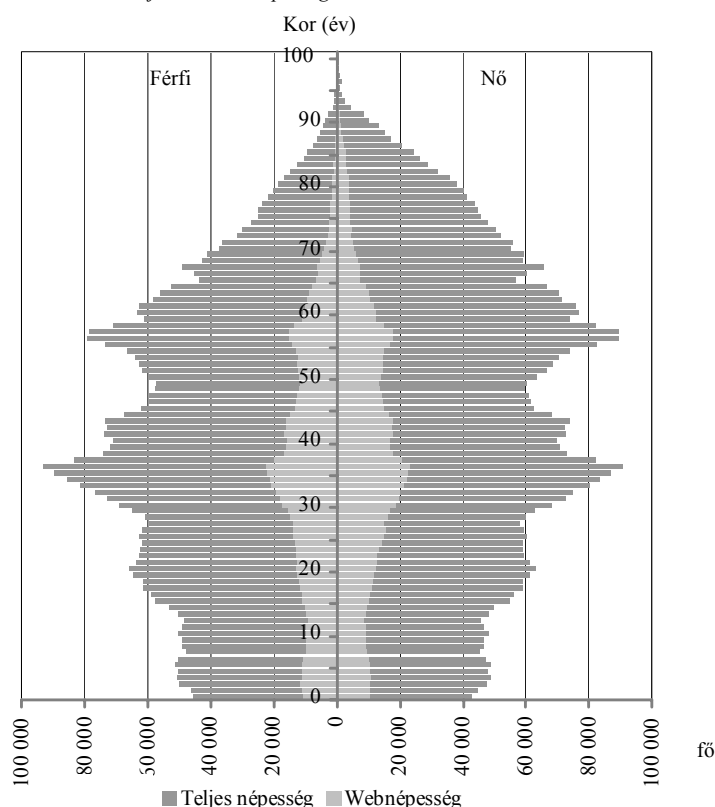
városi környezetben élnek. A megyei jogú és más városokból az internetes kitöltések 52 százaléka érkezett, míg a községekből és nagyközségekből, ahol az összes cím 30,5 százaléka található, csupán az internetes válaszok 18,1 százaléka került feladásra.

A főváros a teljes címállományban szereplő 21 százalékos súlyához képest még nagyobb szerepet játszott az internetes kitöltési arányok sorában, mivel az interneten történő adatszolgáltatások 33 százaléka fővárosi címen történtek.

3.3. A webnépesség jellemzői

Az internetes önkéntesek (webnépesség) nem csupán földrajzi jellemzőikben tértek el a teljes populációtól, hanem alapvető demográfiai ismérveikben is. Az adatok vizsgálata alapján az átlagos internetes válaszadóról az mondható el, hogy középkorú, magasan kvalifikált, gazdaságilag aktív személy volt, aki többnyire házasságban vagy élettársi kapcsolatban él. De tekintsük végig, hogy pontosan mik voltak a jellemző értékek.

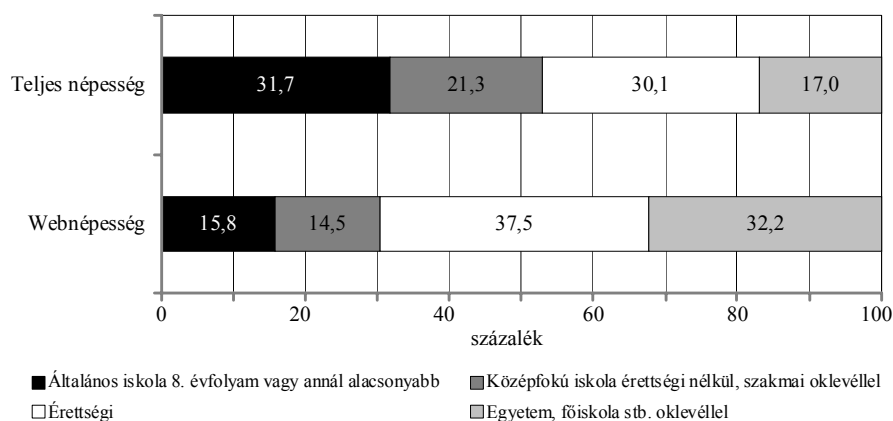
8. ábra. A teljes és a webnépesség száma nem és életkor szerint, 2011

A webnépesség nemenkénti arányát tekintve nem különbözött a teljes összeírt lakónépességtől, ugyanis mindkét sokaságon belül a férfiak és a nők aránya 47 és 53 százalék volt.

Az átlagéletkor vonatkozásában már más a helyzet. A népszámlálás során összeírt népesség átlagos életkora 41 év, ezzel szemben a webnépességbe tartozók fiatalabban, az interneten kitöltők átlagos életkora a lakónépességhez képest 4 évvel alacsonyabb, 37 év volt.

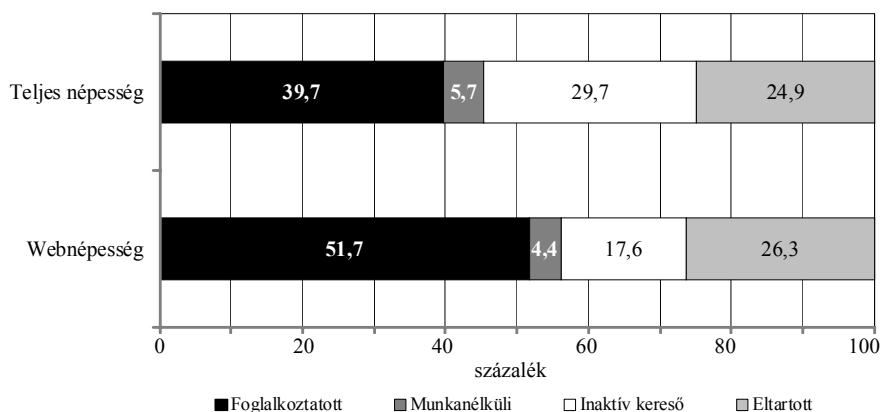
9. ábra. A 15 évesnél idősebb teljes és webnépesség iskolai végzettsége, 2011

A webnépesség 15 éves és idősebb tagjai általánosságban véve magasabb befejezett iskolai végzettséggel rendelkeztek, mint a teljes sokaság ugyanezen csoportja. Ugyanis míg körükben a legalább érettségi bizonyítvánnyal rendelkezők aránya elérte a 70 százalékot (69,7%), addig ugyanez az arány a teljes összeírt lakónépesség körében ötven százalék körül (47,1%) volt. Ugyanezt támasztja alá az is, hogy a webnépesség tagjai közül majd minden harmadik személy egyetemi vagy főiskolai oklevéllel rendelkezett.

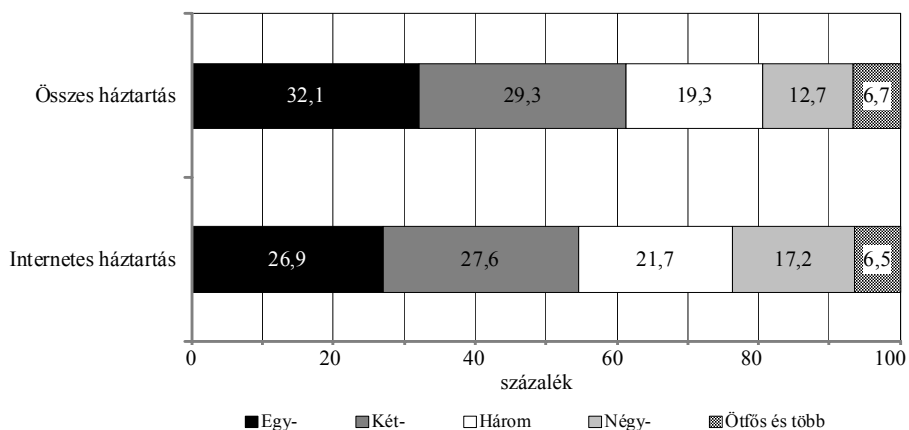
A gazdasági aktivitást tekintve a webnépesség körében az aktívak aránya 56,1 százalék, a teljes lakónépességre pedig ez az arány 45,4 százalék. Az interneten válaszolók közül minden második személy kereső foglalkozással rendelkezett. Ennek a jelenségnek az oka az lehet, hogy az idősebb népesség kisebb valószínűséggel élt az adatszolgáltatási lehetőségek közül az internetes kitöltéssel. Az inaktív népesség alacsonyabb jelenléte a webnépesség körében is ezt mutatja, hiszen ebben a kategóriában túlnyomórészt a saját jogon vagy rokkantsági alapon nyugdíjas személyek vannak többségben. Ők, valamint a szintén ebbe a kategóriába tartozó szociális ellátásban részesülő inaktív személyek vélhetően előnyben részesítették a személyes megkeresésen alapuló interjú adatfelvételi módszert.

10. ábra. A teljes és a webnépesség gazdasági aktivitás szerint, 2011

Az idősebb népesség alacsonyabb internetes kitöltési hajlandóságát mutatja az is, hogy az interneten kitöltő háztartások átlagosan népesebbnek bizonyultak, mint a teljes népesség háztartásai. Amíg a teljes népesség körében 100 háztartásra 236 személy jutott, addig 100 interneten kitöltő háztartásra 251 személy, melyre az online adatot szolgáltatók körében az egyszemélyes háztartások kisebb arányú jelenléte ad magyarázatot. Ez a háztartástípus a társadalom előregedésének következtében az idősebb népességre vált jellemző kategóriává (az egyedülállók több mint fele 60 évesnél idősebb).

11. ábra. A háztartások a háztartástagok száma szerint

*

A webnépesség részletes demográfiai vizsgálata rávilágított tehát arra, hogy a próbafelvételek során az internetes önkitöltési módot választó adatszolgáltatók megfigyelt jellemzői, a teljes összeírt sokaság online válaszolóira is igazak. Azaz a társadalom középkorú, magasán kvalifikált, gazdaságilag aktív tagjai nagyobb valószínűséggel éltek az online kitöltés lehetőségével. A jövőben, az internetes válaszadási hajlandóság növelésének érdekében, a társadalom ettől eltérő csoportjainak bevonását kell célként kitűzni és számukra vonzóvá tenni ezt az új, kényelmes és adatminőségében is megbízhatóbb adatgyűjtési technikát.

Summary

The Hungarian Central Statistical Office had to face new challenges during the planning phase of 2011 Census data collection: the needs of data suppliers have changed and new methods have become available owing to the novelties of the technology.

The alternative of completing the census questionnaire online required thorough preparation and carried many risks, too.

A 2011. évi népszámlálások az Európai Unióban

Erdei Virág,

a KSH vezető-tanácsosa

E-mail: Virag.Erdei@ksh.hu

A 2013. év végéhez közeledve, amikor az európai országok már a 2011. évi népszámlálásuk eredményeinek közlését végzik, joggal kérdezzük, melyek a tanulmányai és tapasztalatai a legutóbbi népszámlálásoknak Európában, és vajon mik lesznek a hatásai, miket vetít előre mindez a következő népszámlálási ciklusra. A szerző jelen tanulmányában, mely az ENSZ EGB tagországoknak 2013 márciusában kiküldött népszámlálási kérdőívén alapul, egybeveti az Európai Unió 27 tagállamának 2011. évi nép- és lakásszámlálásait, különös tekintettel az alkalmazott módszerekre, a technológiai újításokra és a közzétételi formákra. Az egybevetés jogosságát erősíti az a tény, hogy az Unió országai első alkalommal kötelező érvényű rendelettel hangolták össze időben, témáikban és adatközlésükben ezt a nagy munkát.

TÁRGYSZÓ:
Népszámlálás.
Európai Unió.
ENSZ EGB.

A 2008-ban elfogadott népszámlálási rendelet – amely létrehozta az európai nép- és lakásszámlálás közös kereteit – ún. kimenetorientált rendelet, amely meghatározza az egységesen előállítandó adatkört ugyanazon időpontra vonatkozóan minőségi kritériumokkal, ugyanakkor szabad kezet ad az országoknak a népszámlálások megvalósításának módja tekintetében.¹ Az eltérő társadalmi, kulturális, technológiai, infrastrukturális és nem utolsósorban anyagi körülmények miatt a tagországok igen változatos módszereket alkalmaztak ugyanazon adatok gyűjtésére. A következőkben először ismertetem a népszámlálások fő típusait, a 2011. évi európai népszámlálás különböző megvalósítási módjait, összevetve a 2001-es módszerekkel, ezt követően pedig bemutatom az alkalmazott technológiai újdonságokat, az adatok közzétételének jellemzőit, valamint a főbb tanulságokat.

1. Népszámlálási típusok

A népszámlálásokat az adatgyűjtés forrása alapján hagyományosan három fő típusba sorolják. Ennek alapján megkülönböztetünk hagyományos, regiszteralapú, illetve kombinált népszámlálást. A hagyományos népszámlálás teljes körű lakossági adatgyűjtésen alapul, általában számlálóbiztosokkal, minden egyes állampolgár közvetlenül megkeresésével történik. Ez az eljárás a válaszadók tevékeny közreműködését igényli, költséges, viszont jó minőségű és sokféle adatkör gyűjthető vele.

A regiszteralapú népszámlálás alkalmazásával a lakosságot nem keresik fel közvetlenül, hanem az egyes közcélú adminisztratív nyilvántartásokban, mint például a népességregiszter, a lakásregiszter, a társadalombiztosítási regiszter, a különböző munkaügyi nyilvántartások (adóhivatali adatok stb.) található információkat kapcsolják össze és nyerik ki belőlük a személyre és lakásra vonatkozó adatokat. Ez a módszer a legolcsóbb, de megvalósításának feltétele a regiszterek jó minősége mind az adattartalom, mind a technika tekintetében. Előnye, hogy nem igényli a lakosság együttműködését, kevés az emberierőforrás-igénye, ugyanakkor vannak olyan információk, melyek a regiszterekből nem nyerhetők ki.

¹ Erről részletesebben lásd ERDEI V. [2008]: Az Európai Unió rendelete a nép- és lakásszámlálásról. *Statistikai Szemle*. 86. évf. 10–11. sz. 1006–1013. old. http://www.ksh.hu/statzemle_archive/2008/2008_10-11/2008_10-11_1006.pdf

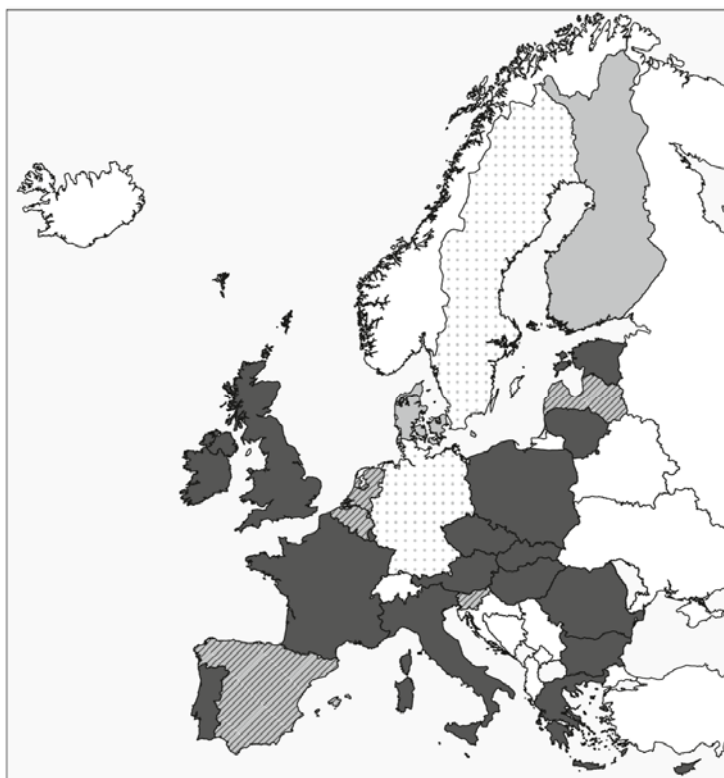
A kombinált módszer, azaz a két módszer vegyítése egyfajta átmenet a hagyományos és a regiszteres népszámlálás között, tehát van területi adatgyűjtés, általában mintán vagy ha teljeskörűen, akkor is rövidebb kérdőívvel, csökkentve a válaszadói terheket, és felhasznál regiszterinformációkat is. Anyagierőforrás-igénye közepes.

Mindezek mellett, Európában eddig egyedi esetként, létezik még Franciaországban az ún. gördülő népszámlálás, amely minden évben egy adott területen gyűjt adatokat, és a népszámláláskor matematikai statisztikai módszerekkel kalkulálják ki a teljes területre az eredményeket. Itt minden évben jelentkeznek költségek, és a rendszer működtetése magasfokú matematikai, módszertani tudást igényel.

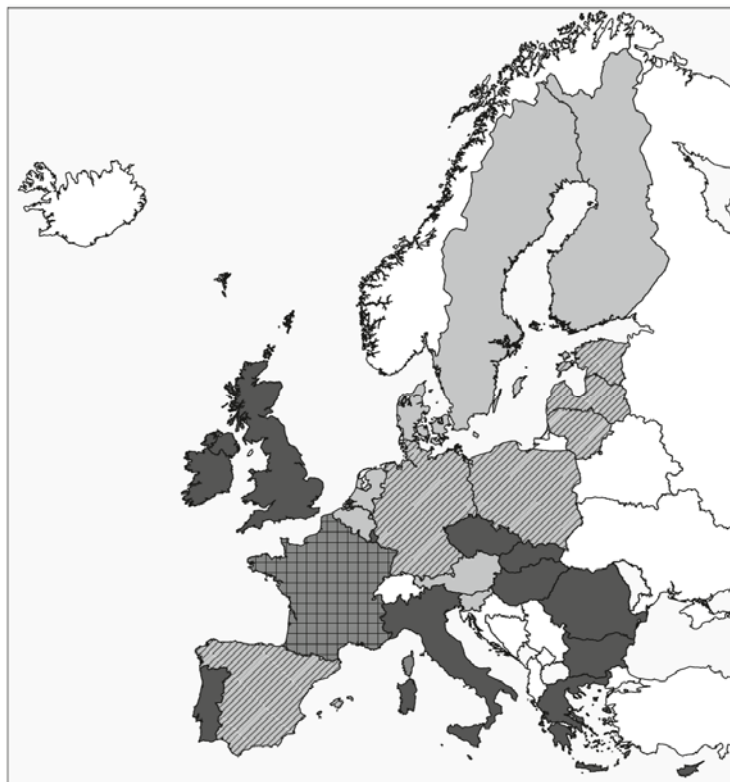
Annak, hogy mely ország milyen módszert használ, megvannak a történelmi okai, hagyományai, de a technológiai, technikai fejlettség is meghatározó, hiszen a népszámlálás a legnagyobb anyagi ráfordítást igénylő statisztikai adatgyűjtés.

1. ábra. A népszámlálások fő típusai az Európai Unió 27 tagországában

a) 2000 körül

b) 2011-ben

Megjegyzés.

2000 körül:

Hagyományos népszámlálás (sötét szürke): Ausztria, Bulgária, Ciprus, Csehország, Egyesült Királyság, Észtország, Franciaország, Görögország, Írország, Lengyelország, Litvánia, Luxemburg, Magyarország, Málta, Olaszország, Portugália, Románia, Szlovákia;

Kombinált népszámlálás (vonalas): Belgium, Hollandia, Lettország, Spanyolország, Szlovénia;

Regiszteralapú népszámlálás (világos szürke): Dánia, Finnország;

Nem volt népszámlálás (pöttyös): Németország, Svédország.

2011-ben:

Hagyományos népszámlálás (sötét szürke): Bulgária, Ciprus, Csehország, Egyesült Királyság, Görögország, Írország, Luxemburg, Magyarország, Málta, Olaszország, Portugália, Románia, Szlovákia;

Kombinált népszámlálás (vonalas): Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Németország, Spanyolország;

Regiszteralapú népszámlálás (világos szürke): Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Hollandia, Svédország, Szlovénia;

Gördülő népszámlálás (négyzethálós): Franciaország.

A technológia fejlődése, az adatszolgáltatói terhek, és nem utolsósorban a költségek csökkentése miatt 2011-ben az előző ciklushoz képest jelentős változás következett be a népszámlálási módszerekben. 2000 körül a jelenlegi európai unióbeli tagországok (EU27) kétharmada (tizennyolc ország) hagyományos, két skandináv ország regiszteres népszámlálást tartott, öt ország pedig kombinált módszert alkalmazott.

2011-ben a 27 országból 10 változtatott az alkalmazott módszeren. Ausztria hajtotta végre a legnagyobb újítást, a hagyományos népszámlálásról, radikális változtatással teljes mértékben áttért a regiszterek alkalmazására. Nőtt a kombinált és a regiszteres népszámlálások száma is. A hagyományos népszámlálások már csak az országok mintegy felére jellemzők (tizenhárom ország), hat ország kombinált népszámlálást, hét pedig már regiszteren alapuló népszámlálást tartott. A gördülő népszámlálást csak Franciaországban alkalmazták, ezt a megoldást egyébként ott fejlesztették ki. 2011-ben első alkalommal volt kötelező népszámlálást tartani az Európai Unió valamennyi tagállamában.

2. Adatgyűjtési módok

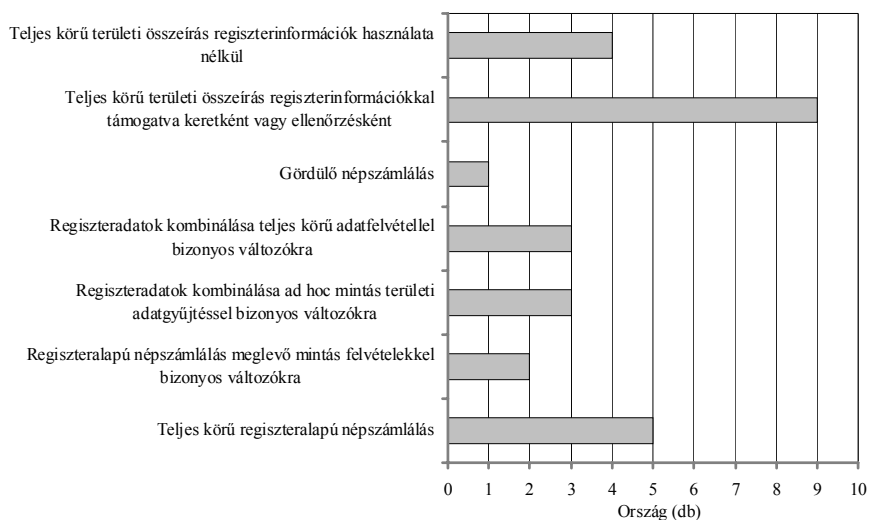
A népszámlálások klasszikus besorolása mellett fontos és különösen aktuális annak megismerése, hogy a lakossági adatgyűjtést is alkalmazó népszámlálások milyen adatgyűjtési módot, módokat alkalmaztak, így ugyanis még változatosabb képet kapunk a korábbiakhoz képest. Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a népszámlálásokat, akkor hét különböző típust találunk.

A teljes körű lakossági adatgyűjtést végrehajtó országoknál, amely az országok felére jellemző, megjelent a regiszterek használata. Ezen országok a területi összeírás mellett mintegy 70 százalékban használnak regiszterinformációkat keretként vagy ellenőrzési célból. Ide tartozik Magyarország is.

A vegyes típusú népszámlálások a regiszteradatokat többféle képen kombinálják lakossági adatgyűjtéssel. Gyűjtenek információkat bizonyos, regiszterekben nem található változokról teljeskörűen vagy egy kijelölt mintán. A minták méretében, a kérdéskörökben és a regiszterekkel történő összekapcsolásban, illetve a számítási módszerekben egyéni megoldásokkal találkozhatunk.

A regiszteres népszámlálások sem teljesen egységesek, két ország meglevő mintás felvételekből biztosít információkat a népszámlálás számára is. Ennek oka, hogy a regiszterekben bizonyos témákhoz nem mindig találhatók adatok. Erre a legjobb példa az élettársi kapcsolat, amely ha nem kötődik regisztrációhoz, a regiszteradatokból csak vélelmezhető.

2. ábra. A 2011. évi népszámlálások adatgyűjtési módjai az EU-országokban

A 2011. évi népszámlálások módszerei és az ezeket alkalmazó országok

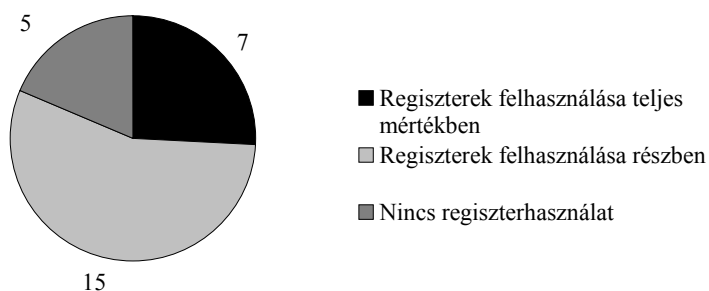
Az adatgyűjtés módjai	Alkalmazó ország
Teljes körű területi összeírás regiszterinformációk használata nélkül	Ciprus, Görögország, Luxemburg, Portugália
Teljes körű területi összeírás regiszterinformációkkal támogatva keretként vagy ellenőrzésként	Bulgária, Csehország, Magyarország, Írország, Olaszország, Málta, Románia, Szlovákia, Egyesült Királyság
Gördülő népszámlálás	Franciaország
Regiszteradatok kombinálása bizonyos változókra teljes körű adatfelvétellel	Észtország, Lettország, Litvánia
Regiszteradatok kombinálása ad hoc mintás területi adatgyűjtéssel bizonyos változókra	Németország, Lengyelország, Spanyolország
Regiszteralapú népszámlálás meglevő mintás felvételekkel bizonyos változókra	Belgium, Hollandia
Teljes körű regiszteralapú népszámlálás	Ausztria, Dánia, Finnország, Szlovénia, Svédország

A 2011. évi népszámlálásoknál a 27 európai országból huszonkettő használt fel regisztert teljeskörűen, részben, keretként vagy ellenőrzési célból. A hét kizárólag regisztert használó ország mellett tizenöt ország használt fel még regisztert valamely mértékben, és csak öt ország nem élt ezzel a lehetőséggel.

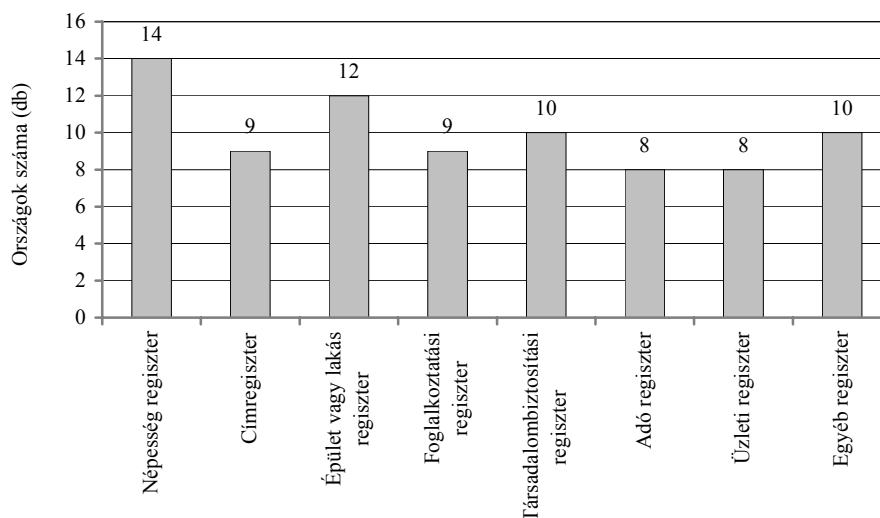
Az alapinformációkhoz, az összeírási, számbavételi kerethez, a népesség megszámlálásához és a lakások megszámlálásához a meglevő alapregiszterek használata

a legjellemzőbb, és attól függően használnak fel egyéb információkat, hogy mennyire fejlettek egy országban a regiszterek. Egyes országok így már csak regisztereken alapuló cenzust tartanak. A leggyakrabban használt regiszterek a népesség- és az épület- vagy lakásregiszter. Ezt követi a társadalombiztosítási regiszter, a címregiszter, illetve a foglalkoztatási regiszter. A nevesített regiszterek mellett többféle egyéb nyilvántartást használtak még fel, de ez utóbbiak között is többnél megjelenik valamiféle oktatási információkat tartalmazó regiszter. Ausztriában a hagyományos területi összeírásról tíz év alatt áttértek a regiszteres népszámlálásra, az oktatási regisztert pedig kifejezetten a népszámlálás céljára hozták létre.

3. ábra. A regiszterek felhasználása az EU-országok népszámlálásaiban, 2011
(darab)

4. ábra. Az adatgyűjtéshez használt regiszterek

Megjegyzés. A megnevezések általánosak, hiszen országonként különböző a regiszterek pontos neve.

Ezek a számok és arányok egyértelműen mutatják, hogy az európai országokban terjedőben van a censusokban a regiszterek felhasználása. Ez a terjedés várhatóan folytatódni fog, azaz egyre többen alkalmazzák majd a regiszterekben rejlő lehetőségeket az információgyűjtésre a népszámlálásban is.

3. Alkalmazott technológiák

A 2001. évi népszámlálás óta eltelt tíz év során a világban jelentős fejlődés ment végbe a számítástechnika terén. Az internet elterjedése és használata tömegessé vált, a mobiltelefonok elterjedésével és technológiájuk fejlődésével a telekommunikáció újabb korszakába lépett. E mellett minden más informatikai, technikai eszköz, módszer, eljárás jelentős mértékben és sokkal gyorsabban változott, mint akár az 1990 és 2000 közötti időszakban. Ezek a változások mind a népszámlálási adatgyűjtésekre, mind az adatfeldolgozásra hatottak.

A legjelentősebb és a legtöbb ország által alkalmazott újítás az internet felhasználása volt az adatgyűjtésben. Az interneten a népszámlálások külön weboldalon jelentek meg és informálták a lakosságot a censusról. Emellett az országok legforradalmibb újítása az interneten megtalálható online kitölthető elektronikus kérdőív volt. A huszonhét tagállam több mint fele (tizennégy: Bulgária, Észtország, Németország, Magyarország, Olaszország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Portugália, Szlovákia, Spanyolország, Egyesült Királyság, (Csehország és Luxemburg offline)) élt az internetes válaszadás lehetőségével. Ha csak azt a húsz országot vizsgáljuk, amelyek gyűjtöttek területi adatokat, (azaz nem vesszük figyelembe a regiszteres népszámlálást végrehajtó országokat), akkor látható, hogy ezeknek csaknem a háromnegyede alkalmazta az internetes válaszadást.

A területi adatgyűjtéseknél többféle új technikai eszköz alkalmazása jelent meg, illetve terjedt el. 2000-ben még csak Portugália használt laptopot. 2011-ben már hét ország (Ciprus, Észtország, Írország, Olaszország, Lettország, Egyesült Királyság, Portugália). Megjelentek a tabletek (táblagépek), melyeket Olaszország, Portugália, Spanyolország használt, Lengyelország pedig egyéb kézi elektronikai eszközt, zsebkomputert alkalmazott az összeírásnál, és teljes mértékben kiiktatta a papíralapú kérdőívet az összeírási folyamatból. Hét ország (Észtország, Franciaország, Németország, Írország, Portugália, Spanyolország, Egyesült Királyság) használta a mobiltelefont (nem okostelefont) az adatgyűjtés során, három ország (Lengyelország, Spanyolország, Egyesült Királyság) pedig az SMS lehetőségét is biztosította szöveges információk továbbküldésére.

Az összeíráshoz a térinformatika adta lehetőségeket is jobban kihasználták. A földrajzi információs rendszer (geographic information system – GIS) felhasználása jelentős mértékű volt, tizenkét ország használta, öt ország (Csehország, Litvánia, Málta, Portugália, Egyesült Királyság) már az előző census során is, hét pedig (Ciprus, Észtország, Írország, Lettország, Lengyelország, Szlovákia, Spanyolország) ez alkalommal először. Ez azt jelenti, hogy 2011-ben az országok közel kétharmada élt a térinformatikának ezzel a lehetőségével. Málta mellett, amely már az előző népszámlálás során is alkalmazta a globális helymeghatározó rendszert (global positioning system – GPS), ezúttal három további ország (Észtország, Lengyelország, Spanyolország) is élt vele.

Hat ország (Olaszország, Lettország, Portugália, Románia, Írország, Spanyolország) használta fel a mobiltelefonok által küldhető SMS-t is a területi munkák során. Megjelent a közvetlenül a területről történő adatfeltöltés az adatközpontba (hét ország alkalmazta: Ciprus, Észtország, Olaszország, Lettország, Lengyelország, Spanyolország, Portugália). Újdonság a számítógéppel támogatott telefonos interjú (computer assisted telephone interviewing – CATI) is, Lengyelország, Spanyolország és az Egyesült Királyság censusában jelent meg.

Az adatfeldolgozás a népszámlálásnak az a területe, ahol a legmodernebb technológia alkalmazása különösen indokolt, hiszen minél gyorsabban és hatékonyabban kell tömegesen feldolgozni a kérdőíveket. Gyakran a népszámlálás az a terület, melynek során először alkalmaznak valamely új technikát.

Az adatfeldolgozás során tíz ország (Csehország, Görögország, Magyarország, Írország, Olaszország, Litvánia, Portugália, Szlovákia, Spanyolország, Egyesült Királyság) használt optikaijelölő-felismerést (optical mark recognition – OMR), vagy optikai karakterfelismerést (optical character recognition – OCR), s ezek az országok valamennyien alkalmazták az optikai marker és karakter felismerőt, a numerikus és szöveges karakterek esetében egyaránt.

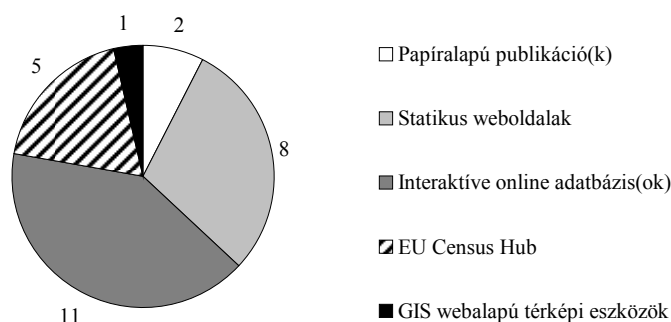
A beolvasott kérdőíveken található információk javításához megjelent az automata javítás, kereső táblák vagy mutatók alapján (ezt nyolc ország használta: Franciaország, Németország, Görögország, Magyarország, Írország, Portugália, Szlovákia, Spanyolország), automata javítást szöveges editálás felhasználásával öt ország alkalmazott (Csehország, Franciaország, Magyarország, Portugália, Spanyolország), és tizenegy ország használta a kézi, azaz szakértői javítást a nem felismert képekről. A karakterek helyettesítésének, pótlásának arányát nyolc ország (Franciaország, Magyarország, Írország, Olaszország, Portugália, Szlovákia, Spanyolország, Egyesült Királyság) monitorozta. Az, hogy egy adott ország mely munkafázisban használ fejlett vagy kevésbé fejlett technológiát, a statisztikai hivatalok döntése, melynek során figyelembe veszik a társadalmi, gazdasági környezetet, a rendelkezésre álló technológiai, módszertani, tudásbeli és nem utolsósorban a pénzügyi feltételeket is.

4. Közzétételi módok

Az adatközzététel módjai a technológiai változásokkal párhuzamosan alakultak át, hogy kielégítsék az egyre több, részletesebb és gyorsabb információk iránti felhasználói igényeket. Míg a korábbi népszámlálásoknál az elsődleges közzétételi forma a különféle nyomtatott kiadványok megjelentetése volt, és az elektronikus és adatbázisszerű tájékoztatás másodlagos szerepet játszott, addig ez a 2011-es népszámlálási adatok közzétételénél már felcserélődött.

Európai szinten is megváltozott, megváltozik a népszámlálási adatok közzététele. 2014 márciusáig kötelező a tagországoknak átadniuk a népszámlálási adatokat az Eurostatnak. Ezek témáit és bontását rendeletben előre szabályozták. Az adatok tárolására, lekérdezésére az Eurostat létrehozta az ún. Census Hubot (Adatforgalmi Központot). Ennek lényege, hogy többdimenziós adatkockákba, ún. hiperkockákba töltik fel az országok az adataikat, és azokat maguk tárolják, de egy egységes lekérdező rendszer, a Census Hub teszi lehetővé a lekérdezést a felhasználók számára saját választásuk alapján, a számukra megfelelő bontásban. (Korábban statikus táblákban kellett átadni a népszámlálási adatokat, melyet az Eurostat tárolt, most jóval nagyobb mennyiségű adat kerül „átadásra”, és azok sokkal jobban felhasználhatóvá válnak.)

5. ábra. Az elsődleges közzétételi módok az EU-országokban, 2011
(darab)

Az elsődleges közzétételi mód a legtöbb országban (Ausztria, Bulgária, Csehország, Észtország, Finnország, Németország, Írország, Olaszország, Lettország, Portugália, Szlovénia) az interaktív adatbázis. Nyolc országban (Ciprus, Franciaország, Görögország, Magyarország, Litvánia, Luxemburg, Lengyelország, Egyesült Királyság) a különféle statikus weboldalak a közzététel elsődleges csatornáit és további öt országban (Belgium, Dánia, Hollandia, Románia, Svédország) pedig az EU Census Hub. Talán nem véletlen, hogy a legújabb technológia, azaz, az EU Census Hub négy regiszteres népszámlálást végző országban kapott prioritást. Érdekes, hogy

Spanyolországban a GIS web alapú térképes eszköz az elsődleges a tájékoztatásban. A papíralapú publikációt már csak két ország nevezte meg elsődleges közzétételi módjának (Málta és Szlovákia).

Bár a papíralapú publikáció háttérbe szorult, a legtöbb ország megjelentet papíralapú kiadványokat és nagy arányban készülnek statikus weboldalak is. Az EU Census Hubot is csaknem minden tagország alkalmazni fogja, annak ellenére, hogy ez az Eurostat által kifejlesztett és terjesztett módszer nem kötelező a tagállamok számára. Tizenkét ország GIS webalapú térképes eszközt, kilenc ország pedig interaktív online adatbázist is használ az adatok megjelenítéshez.

Minden afelé tolódik el, hogy a készen előre beparaméterezett táblázatok mellett vagy helyett olyan eszközöket hozzanak létre a statisztikai hivatalok, amelyekkel a felhasználók saját maguk tudják előállítani a kívánt adatokat. Efelé megy el az európai tájékoztatás is, a hiperkockák, valamint a Census Hub létrehozásával. Mindemellett a statikus weboldalak nagyarányú alkalmazása azt jelzi, hogy a nagymérvű és gyors információigény miatt a felhasználók szinte kizárólagos forrásként használják a statisztikai hivatalok weboldalain megjelenő információkat a papíralapú kiadványok használata helyett.

A népszámlálás nagy előnye, hogy a teljeskörűségből fakadóan, egészen kis területekről képes információkat adni. Ez a népszámlálás öt alapvető jellemzőinek egyike, és így a census fontossága mellett az egyik legfőbb érv. A felhasználóknak egyre nagyobb az igénye a minél kisebb területi egységekre vonatkozó adatok iránt, és mind többen kérnek egyedi területi lehatárolásokat is. A hivatalok az igényekhez alkalmazkodva egyre mélyebb területi szintekről szolgáltatnak adatokat. A közzétételnél a legkisebb területi egység többnyire a település, (ez így van kilenc országban: Bulgária, Dánia, Németország, Litvánia, Málta, Hollandia, Lengyelország, Szlovákia, Svédország), illetve az összeírási körzet, vagy fő ún. statisztikai terület (ugyancsak kilenc országban: Belgium, Csehország, Franciaország, Írország, Olaszország, Lettország, Luxemburg, Spanyolország, Egyesült Királyság). Vannak országok, amelyekben még mélyebb területi szintről ún. blokk-szinten (blokk: utcák által határolt zárt területi egység) is adnak ki népszámlálási adatot, három ilyen ország van: Görögország, Magyarország, Portugália.

A legújabb tendencia a területi adatközlésben, így a népszámlálási adatok közzétételében a térképre vetített rácsháló (az ún. grid) alapú adatszolgáltatás. Ennek előnye, hogy nagyon kis területi felbontásra egységes és ezáltal összehasonlítható képet kaphatunk Európáról vagy akár az egész világról. Másik előnye, hogy jól lehet vele térinformatikai számításokat végezni, amihez a részletes népszámlálási adatok jó alapot adnak. A rácsháló általános mérete 1 km^2 , de országonként eltérően ettől kisebb méretre is szolgáltatnak adatot (Finnország $250 \text{ m} \times 250 \text{ m}$ grid alapon, Szlovénia 100 m^2 grid alapon). Több ország – köztük Magyarország is – mostanában fejleszti ki a grid alapú adatszolgáltatást.

A népszámlálásokból kis területekről történő adatszolgáltatás végzése nagy feladatot ró a hivatalokra az adatvédelem terén, hiszen minél mélyebbre megyünk egy területen, vagy minél ritkábban lakott az a terület, amely egy rácshálóba esik, annál nagyobb annak kockázata, hogy egyedi adat kerülne közlésre. E miatt a huszonhét országból tizenegy minimum népességszámot alkalmaz a legkisebb területi egységekre vonatkozó adatok kiadásánál (küszöbszabály). Az adatvédelemi technikák alkalmazása, változásainak figyelemmel kísérése és beépítése a közzétételbe így elkerülhetetlen.

A tájékoztatás folyamatosan fejlődő, változó terület. A jelen felsorolás csupán pillanatképet ad, de az országok statisztikai hivatalai alkalmazkodva a kor kihívásaihoz és a felhasználók igényeihez, fejlesztik, módosítják a tájékoztatási politikájukat, így a 2011. évi népszámlálás állományából történő adatszolgáltatás is változhat a jövőben.

5. Tapasztalatok, tervek

Bár még e cikk írása közben javában zajlik a 2011. évi népszámlálás eredményeinek közzététele, a lebonyolított népszámlálások tapasztalatai azonban joggal vetik fel a kérdést, melyek a 2011. évi censzusok tanulságai. Merre tovább? Milyen irányokba fejlődhetnek, változhatnak a következő európai népszámlálások?

A 2011. évi népszámlálás sikereként a határidők betartásán kívül a legtöbb ország a népszámlálási módszertan fejlődését nevezte meg. Ezt követi a költségvetés betartása, a javuló adatminőség, valamint a továbbfejlesztett információtechnológiák és az adatközzététel. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a huszonhét tagállamból huszonöt bevezetett valamilyen újítást a 2011. évi népszámlálásában.

A következőkben az országoknak a népszámlálással kapcsolatban megfogalmazott fő tanulságaiból emelek ki néhányat. A legtöbb ország a technológiában történt változások alkalmazását nevezi meg, mint például az internetes adatgyűjtés. *Ciprus* szerint „A népszámlálásból levont legfőbb tanulság, hogy a technológia alkalmazása javította az adatminőséget, az időszerűséget és a népszámlálási adatok közzétételét.” *Spanyolország* kiemelte, hogy pozitív a visszajelzés az elektronikus eszközök használatáról, a kartográfáról és a GPS-ről. A technológia újításainak, eredményeinek alkalmazása nemcsak az adatgyűjtésre vonatkozóan volt hasznos, hanem a publikálásban is. *Írország* úgy látta, hogy: „Az eredmények közzététele érdekes és könnyen felhasználható formában nagy értéket eredményez.” *Magyarország* azt jelezte, hogy a többszörös adatszolgáltatás igen fontos.

Olaszország számára a népszámlálás monitorozása online rendszerrel nagy kihívás volt, hiszen a sokféle információ és folyamat jól összehangolt informatikai hátte-

ret igényel a megfelelő működéshez. *Egyesült Királyság* is hangsúlyozta a jó projektmenedzsment-eszközök használatának szükségességét.

Több ország jelezte, hogy a társadalommal való kapcsolattartásban a média szerepe sokkal nagyobb, mint korábban, és ezért még nagyobb hangsúlyt kell fektetni a jövőben a célok elmagyarázására, a begyűjtendő információkra, a módszerek megismertetésére és a lakosság aktivizálására.

Magyarország szerint „Növelni kell a társadalmi dialógust. Folytatni kell az együttműködést a tudományos kutatókkal és a civil szervezetekkel”.

Többen (Lengyelország, Szlovákia, Spanyolország) kiemelték az adminisztratív adatok hasznosságát, valamint minél szélesebb körű felhasználását a jövőben. *Lengyelország* úgy vélte, hogy „a modern technológia használata, valamint az adminisztratív regiszterekben található adatok és más nem adminisztratív források segítettek abban, hogy elhagyjuk a papírok alkalmazását, csökkentjük a költségeket és a válaszadói terheket, tartsuk a határidőket, javítsuk az adatminőséget”.

Szlovénia, ahol regiszteres népszámlálást tartottak, már azt tervezi, hogy a népszámlálási módszereket a folyamatos demográfiai felvételeinél is alkalmazza.

Az *Egyesült Királyság* fontosnak tartotta, hogy megfelelőség és párhuzam legyen az adatvédelmi stratégia valamint a közzététel között.

Több ország (Lettország, Litvánia, Luxemburg) általános megállapítása szerint, vagy ez volt az utolsó hagyományos népszámlálásuk, vagy pedig – remélhetőleg, legalább részben – a következő regiszteres lesz.

Az országok még távolinak tartják a 2020-as népszámlálást, és 2013-ban még senki sem akart vagy tudott egyértelmű választ adni a jövőbeni újításokról. Az előbbi néhány tapasztalat azonban jelzés értékű, és kirajzolódik belőle egy általános kép. Két tényezőt azonban már ezúttal is többen jeleztek tervezett újításként: az egyik a regiszterek használata a módszertan területén, a másik pedig az internet használata és a regiszterek használata az adatgyűjtés területén.

A megvalósítási módok még távoliak, a célok azonban, amelyek elérése érdekében újításokba, változtatásokba kezdenek majd az országok, már sokkal világosabban: a költségek és a válaszadói terhek csökkentése, az adatminőség fenntartása és javítása, valamint a népszámlálási eredmények minél gyorsabb közzététele.

A célok tehát ismertek, és idővel körvonalazódnak majd a konkrét tervek is. A technológia minden bizonnyal fejlődik, az információigény nő, és az adatokra ehhez szükség van. A regiszterek használata egyértelmű tendencia és már cél is a modern népszámlálásoknál. Mind e körülmények mellett azonban a népszámlálásnak meg kell maradnia eredeti céljánál, azaz biztosítani kell az egyedi megszámlálást, az egyidejűséget, a teljes körűséget az adott ország területén, a kisterületi adatok hozzáférhetőségét, valamint a meghatározott rendszerességet, azaz a folytonosságot a korábbi censzusokkal.

Summary

The compulsory regulation on censuses that was adopted in 2008 established the common framework of the European 2011 population and housing censuses for the first time. It is a so-called output-oriented regulation that is to say it defines the year of the census, the topics of data to be collected and the quality requirements but it also gives the countries freedom to choose their census methodology. Owing to their different social, cultural, technological, infrastructural and financial conditions, the member states applied various methods to collect the same topics of data.

The study compares the 2011 population and housing censuses of the 27 EU member states with special regard to methodologies. First it presents the main census types and the various methods used in the 2011 European censuses comparing them with the ones used in 2001. Next it introduces the technological innovations applied, the new ways of data dissemination, the main experience and lessons learnt. Finally it summarizes the effects of the results and gives predictions for the next census period.

The comparison is based on the UNECE Survey on Country Practices for the 2010 Round on Population and Housing Censuses forwarded to the member states in March, 2013.

Holka László,
a KSH vezető főtanácsosa
E-mail: Laszlo.Holka@ksh.hu

Államalkotó népszámlálások

Az ENSZ 2007-ben kiadott népszámlálási elveinek és ajánlásainak bevezetőjében ez áll: „Békeidőben a hagyományos népszámlálás a legösszetettebb és legtömegesebb hadművelet”. *Cicero* tudta, hogy „*Silent leges inter arma*”, azaz háborús időkben, hadműveletek közben a jog hallgat. Az állam önvizsgálati igényei azonban nem csitulnak: fegyverropogás közepette is képes elvégezni a békés műveletet, a népszámlálást. Harcok közepette, a területi integritás megsértése és zilált közigazgatási viszonyok mellett is érvényre jut az államhatalomnak az ismeretigénye az uralni vagy birtokolni kívánt terület népességéről.

1. Szlovákia

Szlovákia mai területén, azaz a történelmi Magyarország északi vidékén, a Monarchia egyik utódállamának (Csehszlovákiának) megalapítói már 1919-ben fontosnak tartották egy népszámlálás megtartását. Miként *P. Tišliar* pozsonyi levéltárosnak az elmúlt években közzétett kutatásaiból kiderül, a census lebonyolításának ötlete már 1918 decemberében felmerült, amikor a felbomló Magyarország északi területeire igényt formáló, az emigrációból Prágába visszatért, *T. G. Masaryk* és *E. Beneš* vezette csehszlovák vezető politikusok a küszöbön álló béketárgyalásokra készülve, a leendő köztársaság felségterületét kelet felé kívánták kiterjeszteni. Ennek a törekvésnek lett a képviselője *V. Šrobár*, aki 1918. október 28-án a Nemzeti Tanács egyedüli szlovák tagjaként aláírta Prágában a Csehszlovákia megalakulását kimondó nyilatkozatot, majd a még birtokba sem vett Szlovákia „teljhatalmú minisztereként” lépett fel.

A népszámlálást szorgalmazó cseh központi képviselője *J. Mráz* prágai cseh gazdaságstatisztikus volt. A census terveinek kidolgozása a Szokolcáról Zsolnára, majd 1919. január végén Pozsonyba költöző szlovák „kormánynál” történt, kifejezetten azzal a céllal, hogy a küszöbön álló béketárgyalásokra muníciót szolgáltasson, azaz

kimutassa, hogy a kiszemelt tizenhat felvidéki vármegye területén a „szláv törzs cseh-szlovák ágának” képviselői vannak többségben.

A népszámláláshoz az 1910. évi magyarországi népszámlálás szolgált támpontként. Ennek adatai alapján, az 1919 januárjától Prágában szerveződő csehszlovák statisztikai hivatal munkatársainak elképzelései szerint, Szlovákia területét 56 068 négyzetkilométer alkotta, amelyen 1910-ben 3 188 511 fő állandó lakost regisztráltak. Mivel közeledett a béketárgyalások megkezdésének időpontja, az előkészítő munkálatok rohamos ütemben folytak. A 14 kérdésből álló kérdőíveket 1919. február elejére véglegesítették, a nemzetiség kérdését az 1910. évihez képest azzal a módosítással, hogy a nyelvhasználat kérdésében az anyanyelv helyett az árnyaltabbnak tartott „érintkezési nyelvre” szándékoztak rákérdezni. A kérdőívek és az összesítő ívek nyomtatása Prágában történt. A népszámlálás eszmei időpontját 1919. március 24-ben jelölték meg. A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása következtében ez lehetetlennek bizonyult, ráadásul Šrobár a meginduló katonai műveletek miatt március 25-én egész Szlovákia területére szükségállapotot rendelt el. Megpróbálkoztak egy újabb, májusi időponttal is, ám az északi hadjárat ezt a tervet is lehetetlenné tette. Végül a fegyverszünet megkötését követően, július 5-én, a magyar katonaság elhagyta Szlovákia területét, s így elhárult az utolsó akadály is a census megtartása elől.

A harmadik eszmei időpont 1919. augusztus 20–21-e lett, amit kiterjesztettek az augusztus 31-i időpontig. A nyomtatványok készen álltak, a lebonyolításban a legnagyobb nehézséget a „megbízható” számlálóbiztosok hiánya okozta. A januári tervezéskor úgy kalkuláltak, hogy községenként egy körzetet alakítanak ki, és 5 500 számlálóbiztosot indítanak útnak, ám végül akár három község is alkothatott egy-egy körzetet. A számlálóbiztosok megbízhatóságát helyenként katonák bevetésével erősítették – azzal a kikötéssel, hogy összeíráskor nem viselhetnek egyenruhát. Seregüket kiegészítették mintegy 500, Csehország nyugati részeiből hívott „vendégmunkással”, akiket – alighanem az adatfelvétel megbízhatóságának növelése érdekében – magyarul a vidékekre küldtek dolgozni. Az összeírtak körében vonakodásra adott okot az, hogy a megkérdezettek egyes vidékeken adókivetést sejtettek az akció mögött, mások, a Lengyelországgal kiéleződő viszony miatt, sorozási előkészületekre gyanakodtak. Az összeírást nem tudták elvégezni Sáros vármegye egyes községeiben, az összesítéskor ezeket az 1910. évi népszámlálás adatai alapján pótolták. A jelenlévő népességből hiányzónak tartott idénymunkások számbavétele érdekében pótlapokat alkalmaztak.

Ez a népszámlálás a „rendkívüli” elnevezést kapta, mivel Csehszlovákiában 1921. januári 1-jei eszmei időponttal az egész köztársaságra kiterjedő cenzust tartottak. Az 1919. évi szlovákiai census adatai az 1920-ban, Pozsonyban kiadott Szlovákiai településjegyzékben (Soznam miest na Slovensku, Bartislava, 1920) jelentek meg, amely a Magyarországon 1898-ban megkezdett, és egy bő évtizeden át végzett községi törzskönyvezés „eredményeit” írta felül, megadva az új állam keleti országrészének szlovák községneveit.

1. táblázat

Az „előzetes népszámlálás” nemzetiségi eredményei Szlovákiában, 1919

Nemzetiség	Lakos (fő)	Százalék
Csehszlovák	1 934 119	66,57
Ruszin	62 766	3,17
Magyar	692 831	23,50
Német	143 589	4,87
<i>Összesen</i>	<i>2 833 305</i>	<i>98,11</i>

Forrás: A Szlovákiai népszámlálás adatait lásd <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/slov1918.pdf>, és <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/census1919.pdf>

2. Oroszország

Oroszországban, a cár lemondása után, fél évnél is több idő telt el, míg 1917. szeptember 14-én az egykori birodalmat köztársasággá nyilvánították. Ezen az időszakon belül (májustól októberig) zajlott az országos mezőgazdasági és népesség-összeírás, amely a 78 közigazgatási egység (kormányzóság) közül 56-ra terjedt ki. Az októberi forradalom kikiáltotta a szovjet (tanács-) köztársaságot, ezt követően az államalakulat 1918-ban előbb föderatív lett, majd az 1918. július 19-i alkotmány megteremtette az Oroszországi Szocialista Föderatív Szovjet Köztársaságot. Egy héttel később a népbiztosok tanácsának rendeletére megalakult a Központi Statisztikai Hivatal, mint az 1917-ig a belügyminisztérium mellett működő statisztikai tanács és központi statisztikai bizottság utódja (1918. szeptemberben pedig megszüntetik tevékenységüket területi szervei, a kormányzóságok statisztikai részlegei). A hatalmas kiterjedésű országban zajló polgárháború, a hatalmi harcok szétzilálták a közigazgatást: a kormányzóságok régi személyzetét szélnak eresztették, a szovjetek végrehajtó bizottságokat alakítottak, mindenfelé új képződmények jöttek létre: autonóm köztársaságok keletkeztek, kormányzóságközi szovjetek alakultak, új elnevezésű közigazgatási egységek születtek („munkakommunák”, továbbá ún. „oblasztyok”, azaz „területek”). Közös vonásuk, hogy legfőbb gondjuk a közellátás megoldása volt.

A Népbiztosok Tanácsa 1920. április 2-i dekrétumában *V. I. Uljanov (Lenin)* aláírásával elrendelte a népszámlálás megtartását, augusztus 28-i eszmei időponttal (ismeretes, hogy a népbiztosok tanácsának 1918. januári rendeletével Oroszország februártól áttért a „nyugat-európai időszámításra” azaz a Gergely-naptár használatára). A census megrendezése mellett kardoskodott *V. G. Mihajlovszkij*, aki már a világhá-

ború előtt a moszkvai városi statisztikai igazgatóságon dolgozott. A census tervét az orosz statisztikusok két kongresszusa is megtárgyalta 1920-ban. Tematikájában a demográfiai témakörökön túlmenően hangsúlyosan szerepelt a mezőgazdasági összeírás, valamint a népesség foglalkozásának, egyben a munkahelyekként szolgáló ipari üzemek számbavétele. A 18 tárgykör között szerepelt a nemzetiséget, az anyanyelvet tudakoló kérdés is, ám Lenin személyes javaslatára, az 1897. évi népszámlálástól eltérően, ez a census nem tartalmazott a megkérdezettek vallását tudakoló kérdést. Az agrárleltár készítésének szükségessége nyilvánvaló az inséggel sújtott időszakban. A foglalkozások öt alkérdésben firtatott áttekintése két okra vezethető vissza. Az egyik az 1918 ősztől valóra váltott (a „burzsoá elemekre” is kiterjesztett) általános munkakötelezettség, amit 1920 januárjától kiegészítettek a munkára rendelkezésbe vételével (ezt egy bizottság élén maga *F. Dzerzsinszkij* felügyelte). A másik ehhez kapcsolódó ok az első átfogó népgazdasági terv megalapozásának igénye volt. A GOELRO néven ismertté vált elképzelés az 1920 februárjában jóváhagyott, 10-15 évre készített iparosítási tervet, Oroszország villamosítását tette meg a romokban heverő gazdaság húzóágazatává.

A népszámlálás eszmei időpontjául 1920. augusztus 28-át tűzték ki, városokban egy, vidéken két hetet adva elvégzésére. A megcélzott terület 58 kormányzóság volt. Nem szerepelhetett benne Szibéria keleti része, ahová a kivonulást megkezdő japánok és a szovjet zóna közé 1920 áprilisa és 1922 novembere között Távol-Keleti Köztársaság néven egy ütközőállamot ékeltek, hiányzott Híva és Buhara, nélkülözték Turkesztán és Kirgízia egyes vidékeit, a számlálók nem jutottak el a Kaukázuson túlra, az Észak-Kaukázus hegyvidékeire. Kimaradt a Krím-félsziget, ahol *Wrangel* tábornok fehér hadserege volt az úr.

Ráadásul, ahogy közeledett a népszámlálás időpontja, úgy került egyre közelebb a Vörös Hadsereg nyugat felé: 1920 nyarán zajlott a lengyel-szovjet háború. Májusban a lengyelek még Kijevben voltak, ám augusztus első hetében a szovjet csapatok már Varsót fenyegették. A hadi sikerek láttán a szovjet vezetők nem kevesebbet tűztek ki célul, mint Európa bolsevizálását. Míg *Tuhacsevszkij* seregei Varsón keresztül Németország felé törtek, a *J. V. Sztálin* vezetésével küzdő egységek Lemberg felé igyekeztek, hogy Szlovákián és Magyarországon át Itáliáig exportálják a forradalmat. Csakhogy a népszámlálás előtt két héttel a Vörös Hadsereg megsemmisítő vereséget szenvedett Varsónál: bekövetkezett a „csoda a Visztulánál”. Ennek következtében a census – ahelyett, hogy idővel talán a volt Lengyelország egykori kormányzóságainak területeire is kiterjedt volna –, végrehajthatatlan lett Belorusz egész területén, valamint az Ukrajna területén fekvő Volhínia és Podolia kormányzóságaiban.

A népszámlálás lebonyolítását 103 ezer számlálóbiztos végezte, kiegészülve 11 ezer felügyelővel. A Vörös Hadseregben szolgáló statisztikusokat a census idejére felmentették, amelyik tisztségviselő (beosztásától, rangjától függetlenül) nem támogatta „eléggyé energikusan a számlálóbiztosokat”, az a Forradalmi Törvényszék eljárta.

rására számíthatott. A népszámlálás munkáját banditatámadások nehezítették, az összeírás ideje alatt összesen harminc számlálóbiztost öltek meg. Egyes vidékeken a bűnelkövetők elkobozták a kitöltött kérdőíveket. Bizonyos falvak lakói tömegesen tagadták meg a válaszadást, mert híre kelt, hogy a „felesleges” nőket Németországba készülnek vinni. A népszámlálás előzetes eredményeit 1920–1921 folyamán közzétették, a végleges adatokat 1922–1923-ban publikálták, és azok önálló kötetben 1923-ban láttak napvilágot. Sőt, 1923-ban már újabb összeírásokat tartottak a városi és a városi jellegű településeken, 1926-ban pedig következett a Szovjetunió egész területére kiterjedő népszámlálás. Az adatok szerint Oroszország területén 1917-ben 141 328 ezer fő, 1920-ban 134 628 ezer fő élt. Azaz a népességszám csökkenése 6 700 ezer fő volt. Ebből „demográfiai veszteség”, járványok, éhínség áldozata lett 4 700 ezer fő, emigrált 2 000 ezer fő. Oroszország két legnagyobb városának népességszáma a következőképpen változott: Szentpéterváron az 1917-ben élő 2 500 ezer fő 1920-ban 706 ezerre, Moszkvában, ugyanezekben az években 1 800 ezerről 952 ezerre csökkent. (Az oroszországi népszámlálás adatait lásd <http://www.i-u.ru/biblio/archive/demografija/01.aspx>)

3. Izrael

A megalakuló félben levő, fegyverropogástól hangos Izraelben 1948 elején az államot szervező illetékesek előtt külön rá kellett mutatni a hadicselekmények és a censusok közötti különbségre „A népszámlálás nem hadművelet, hanem tudományos terepmunka, ismeretszerzés. Nem is elszórt válasz valamely hirtelen felmerült szükségletre, hanem része egy tágabb tervnek, a népesség számbevételének.” Így érvelt az alakuló ország függetlenségi háborúja közben tervezett census előtti egyeztetések során *R. Bachi*, az Itáliából 1938-ban Palesztinába kivándorolt statisztikus, az 1948-ban létrehozott Központi Statisztikai Hivatal megszervezője és első igazgatója. Szavai egy bizottság előtt hangzottak el, amelyben helyet foglaltak a kisebbségügyi minisztérium képviselői is. Alig telt el ugyanis egy bő hónap az ENSZ 1947. novemberi határozatát követően, amely kimondta Palesztina zsidó és arab államokra történő felosztását, a leendő Izrael katonai kormánya hamarosan népszámlálás végrehajtását tervezte.

Amikor a XX. század elején a cionista mozgalom hazát keresett a Föld különféle államaiban élő zsidók számára, több helyszín is szóba került (például Uganda vagy Suriname). Az oszmán fennhatóság alatt álló Palesztina, az a térség, amely 1920 után brit mandátum alá került, az 1917. novemberi Balfour-nyilatkozatot követően lett „a zsidó nép nemzeti otthonának” valóban reményteli területe. A mandátum idején két

alkalommal tartottak népszámlálást. Az 1922. évi census 757 200 főt talált, közöttük 83 800 zsidót, az 1931. évi 1 033 314 főt, akik közül 174 606 fő volt zsidó. A cári birodalomhoz tartozó Lengyelország területén, Plońsk városában született *Ben Gurion* (*David Josif Grin*) lankadatlan fáradozásai eredményeként a mandátum területén a legjobban szervezett erőként működött a mindmáig tevékeny Histadrut szakszervezeti szövetség. Ez az egészségügyi ellátást, munkaközvetítést, oktatást kínáló szövetség számos bevándorló számára maga volt a zsidó Palesztina – és az általa nyújtott ellátások érdekében értelemszerűen tagjairól folyamatos nyilvántartást vezetett, több ízben végzett felméréseket a munkások létszámáról és életkörülményeiről is.

Az ENSZ Palesztina felosztására vonatkozó tervét az Arab Liga tagállamai nemcsak elvetették, de álláspontjuknak fegyverrel is próbálták érvényt szerezni. Az 1948 áprilisától kiéleződő hadicselekmények a zsidók számára függetlenségi háború volt a környező arab államokkal (Libanon, Szíria, Jordánia, Egyiptom) szemben. Mivel a hadiszerencse váltakozásai következtében a palesztinok vagy elmenekültek lakóhelyükről, vagy elűzték őket, így számukra ez az időszak maga lett a Katasztrófa (Al Nakba). A visszatérni szándékozók a független államért harcolók számára ismeretlen tényezőt képviseltek; az alakuló államhatalom 1948 nyarától igyekezett kiszűrni a feltehetően átjárható határokon keresztül „beszivárgók” közül az ún. ellenséges elemeket.

A census előkészületei során a Ben Gurion vezette katonai kormány külügyminisztériumát és kisebbségügyi tárcáját képviselő különbizottság folytatott tárgyalásokat a statisztikusokkal. Az előbbieket az eltávozott arabok minél pontosabb száma, hátrahagyott vagyonuk érdekelte: akár két census megtartását is elképzelhetőnek tartották – egyet az arabok, egyet a zsidók számára. A statisztikát képviselő R. Bachi ezt ellenezte, mondván: az eljárás indokolatlan bizalmatlanságot szülne. Végül megállapodtak egy általános érvényű népszámlálásban, amely végezetül adminisztratív célú is lett: alkalmat teremtett a népesség-nyilvántartás megalapozására (egyben a képviselőházi választások előkészítésére). A népszámlálás kérdőíve két részből állt, az általános tartalmú törzsrészhez mellékletet csatoltak, amely maga is két részből tevődött össze. Az első azt a címet viselte: „Információk a távollévő rokonokról”, a második pedig: „Információk a (jelen vagy távol levő) családtagok vagyonáról”.

Az eredeti elgondolások szerint a censust a függetlenség 1948 májusi kikiáltása után pontosan négy hónappal szándékoztak megtartani. Az időpont másfél hónappal későbbre tolódott, s a népszámlálás jellege fölött folytatott viták és a hadi cselekmények következtében a fegyveres szolgálatot teljesítők, illetve az előre nem látható mozgásban levők annak nemcsak tartalmát, hanem végrehajtásának módját is rendhagyóra színezték.

A népszámlálásra 1948. november 8-án került sor. Az előkészületek részeként a lehatárolt földrajzi kiterjedéssel nem rendelkező állam területét 16 körzetre osztották fel, ezeket tovább bontották tízezer regisztrációs blokkra, amelyek mindegyike körülbelül 80 lakosra terjedt ki. A 15 ezer önkéntes számlálóbiztos az eszmei időpontot

megelőző egy hónap folyamán bejárta a blokkokat, és felvette a nyilvántartásba vételhez szükséges adatokat, kitöltötte a kérdőívet. November 8-án délután 17 órától éjfélig kijárási tilalmat rendeltek el, zárva voltak az üzletek, a gyárak, leállt a közlekedés. Ez alatt a hét óra alatt a számlálóbiztosok fegyveresek kíséretében mindenkit felkerestek, ellenőrizték a jelenlévők adatait, átvették tőlük a fényképeiket, és átadták nekik a személyi azonosítószámukat. (A fényképekről a megkérdezetteknek maguknak kellett gondoskodniuk. Egyes városokban a mindezek következtében kialakult tömegjelenetek miatt a kormánynak kellett intézkednie a fényképezésről; akadtak muzulmán asszonyok, akik vonakodtak lencse elé állni.) Aki nem volt jelen, az sem személyi számot nem kapott, sem a népszámlálásban nem vett részt (és kimaradt az élelmiszerjegyre jogosultak köréből is).

2. táblázat

A bevándorlás alakulása Izraelben 1948 és 1953 között

Év	Bevándorlók száma (fő)
1948	101 828
1949	239 954
1950	170 563
1951	175 279
1952	24 610
1953	11 575

Forrás: Az izraeli népszámlálás adatait lásd http://www.cbs.gov.il/census/census/pnimi_sub_page_e.html?id_topic=1&id_subtopic=4; és http://www.cbs.gov.il/census/census/pnimi_page_e.html?id_topic=3, valamint LEIBLER A.–BRESLAU D.: *The Uncounted: Citizenship and Exclusion in the Israeli Census of 1948*. <http://www.sts-biu.org/images/file/Ethnic%20and%20Racial%20Studies.pdf>

Bachi szerint erre a többcélú censusra kivételesen szerencsés pillanatban került sor; a főstatisztikus országos ünnepnek nevezte a népszámlálás megtartását. „Más körülmények között bármi ilyesmi azt a gyanút ébreszthette volna, hogy rendőrségi akcióról van szó” – vélekedett csaknem fél évszázaddal később. Elzárkózások, megtagadások mégis előfordultak. Jaffa városának zsidók lakta negyedeiben például, vagy Jeruzsálem „Magyar Házai”-ban (Batei Ungarin), ahol a Neturei Karta (a Város Öreinek) tagjai vallási megfontolásokból elleneztek a világi zsidó állam létrehozását. Nagy számban előfordultak a censusból teljesen kimaradt csoportok: Nyugat-Galileában a harci cselekmények miatt nem került sor a népszámlálásra, a Negev-sivatag beduinjaival pedig eleve nem számoltak. Ugyanakkor létrejött egy egészen sajátos kategória, a „nem jelenlévő” arab népség, vagyis a Katasztrófa (Al Nakba) népszámlálási áldozataié. Ők lettek a „jelenleg távollevők”. Számukat Bachi 69 ezer

főre becsülte – más számítások szerint elérhette akár a 90 ezret is. Végeredményben az 1948. évi izraeli népszámlálás a jelenlevő arabok számát 156 ezer, míg a zsidóké 716 700 főben állapította meg. Az adatok továbbvezetése a születések és halálozások, a lakcímváltozások, a bevándorlók számbavételével a helyhatósági nyilvántartások alapján történt, havi rendszerességgel.

Izraelben a következő népszámlálást 1961-ben tartották. Az 1948. évi népszámlálás a Palesztinában önkéntes alapon létrejött zsidó közösség állammá alakulásának egyik alapja lett, járulékos módon megvetette a népesség-nyilvántartást s közvetve a bevándorlók befogadásának kereteit az elkövetkező években.

Beszámoló az MTA Statisztikai és Jövőkutatói Tudományos Bizottsága Statisztikai Tudományos Albizottságának 2013. október 1-jén tartott üléséről

Az MTA Statisztikai és Jövőkutatói Tudományos Bizottságának Statisztikai Tudományos Albizottsága (STAB) 2013. októberben tartotta harmadik ülését. Első napirendi pontként, egyhangú nyílt szavazással a STAB tagjai közé választotta *Poór Juditot*, *Rózsa Dávidot*, *Vigh Juditot* és *Vereczkei Zoltánt*.

Ezután az elnöklő *Hunyadi László* röviden beszámolt a Bernoulli Társaság budapesti konferenciájáról, *Kovács Péter* pedig a Nemzetközi Statisztikai Intézet (ISI) Hongkongban tartott világkongresszusáról. *Sándorné Kriszt Éva* ismertette a statisztika nyelvi kérdéseivel foglalkozó STAB-munkacsoport 2013. nyarán végzett tevékenységét és további terveit, majd az elnök röviden tájékoztatta a tagságot *Hajdu Ottó* sikeres MTA doktori védéséről. Ennek kapcsán *Rudas Tamás* felvetette, több jelét tapasztalta annak, hogy sokan a statisztikát leszűkítve, csupán a társadalmi-gazdasági alkalmazásokat és a hivatalos statisztikát tekintetbe véve értelmezik, holott az dinamikusan fejlődik, a tudomány s a napi élet egyre több területén nyer alkalmazása „polgárjogot”. Ezért javasolta, hogy a statisztika szélesebb körű értelmezése az albizottság egy külön ülésének témája legyen.

Második napirendi pont a statisztikai jártasság volt. „A statisztikai jártasság megközelítése, modelljei” című bevezető előadásában Kovács Péter bemutatta a statisztikai jártasság komplex alapmodelljeit, a felsőoktatás lehetséges szerepét a statisztikai jártasság fejlesztésében, illetve az ISI Nemzetközi Statisztikai

Jártassági Projektjét (International Statistical Literacy Project – ISLP). Az előadáshoz *Szilágyi György* „Elméleti és gyakorlati megfontolások a statisztikai jártasságról” címmel tartott korreferátumot, amelyben egyebek között a statisztikai jártasság fogalmát járta körül, és ismertetett egy, a jártasság lehetséges mérésére vonatkozó kísérletet. Korreferátumában vitába szállt az általa „mutatófétisizmusnak” hívott jelenséggel.

Ezt követően vita indult az elhangzottakról. Szóba került a statisztika mint tudomány és mint gyakorlati tevékenység értelmezése, illetve a statisztikai jártasság viszonya más szakterületeken való jártasságokhoz. Többek részéről kérdésként fogalmazódott meg, hogy vajon a fontosabb adatok, információk ismerete, birtoklása tekintendő-e jártasságnak, és annak erősítése kikre (a statisztikusokra, az alkalmazókra vagy a napi emberekre) vonatkoztatva fontos törekvés. Ugyancsak felmerült az oktatás – és nem csak a felsőoktatás – szerepe, valamint az, hogy a statisztikai jártasság fokozása milyen „árulkapcsolásokkal”, más jártasságokkal való együttes fejlesztéssel valósítható meg. Végezetül az egybegyűlteket a Központi Statisztikai Hivatal, a Magyar Statisztikai Társaság, illetve a Szegedi Tudományegyetem azon rendezvényeiről kaptak tájékoztatást, amik a statisztikai kultúra fejlesztését és a statisztika népszerűsítését szolgálják. A vitát összefoglaló elnök kérdésére, hogy „... mit tehet a testület a statisztikai jártasság fokozása érdekében?” az a válasz fo-

galmazódott meg, hogy a STAB sokat tesz e cél elérésért részben azzal, hogy a témát napirenden tartja, részben pedig azzal, hogy titkára személyesen is részt vesz az ISI ezzel foglalkozó munkacsoportjában, és „mozgatja” a hazai oktatás ilyen célú kezdeményezéseit. Szükség volna azonban még más szervezetek aktív közreműködésére és különböző szervezetek összefogására is.

Harmadik napirendi pontként *Tóthfalusi László*, a Semmelweis Egyetem docense tartott előadást „A statisztika alkalmazása a gyógyszerkutatásokban” címmel, ami illeszkedett a STAB-nak ahhoz a hosszú távú célkitűzéséhez, hogy tagjainak bemutassa a sta-

tisztika alkalmazását különféle tudományterületeken.

Az ülés zárásaként az elnök felhívta a tagság figyelmét az MTA Statisztikai és Jövőkutatási Tudományos Bizottságának 2013. november 18-ai, a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából szervezett ünnepi rendezvényére.

Hunyadi László

egyetemi tanár

E-mail: hunyadi44@gmail.com

Hovács Péter,

a Szegedi Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi docense

E-mail: pepe@eco.u-szeged.hu

Beszámoló a Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatörténeti Szakosztályának 2013. június 6-ai szakmai üléséről

A Magyar Statisztikai Társaság (MST) Statisztikatörténeti Szakosztályának 2013. június 6-ai szakmai ülésén először *dr. Lakatos Miklós*, a szakosztály titkára köszöntötte a résztvevőket. Elmondta, hogy az ülés programjában szereplő előadások témái kiegészítik egymást: a hallgatóság először a Magyar Királyság etnikai szerkezetének alakulásáról, majd ugorván az időben, a Magyarországon és a szomszéd országokban 2011-ben tartott népszámlálások nemzetiségekkel kapcsolatos eredményeiről, a Kárpát-medencei magyarság származásának alakulásáról kap történeti áttekintést.

A titkár megnyitóját követően *dr. Faragó Tamás*, a szakosztály elnöke „A Magyar Királyság etnikai szerkezete a középkortól a XX. század elejéig a történeti statisztikai adatok tükrében” címmel tartott előadást. Először az

etnikum-etnicitás-identifikáció fogalmáról beszélt. Történeti példákat hozott az etnocentrikus műltfelfogás elveiről, melynek lényeges részei az egyes etnikumok eredetmítoszai, hőstettei, hanyatlás- és felemelkedésszármazásai, az etnikumhoz tartozó értelmiség (költők, írók) kiemelkedő szerepe a műltfelfogás alakításában. Az előadó hangsúlyozta, hogy a nemzet szó eredete Magyarországon a középkorra tekinthető vissza, amikor többnyire a latin „natio, nationes” kifejezést használták. A „natio” szó az egy uralkodó alá tartozó, földbirtokkal rendelkező, fegyverforgatásra jogosult nemes emberek összességét jelentette, így a nem-mesek egészen a reformkorig nem tartoztak bele a nemzet fogalmába. A középkor embere egészen másként definiálta hovatartozását, mint az újkorban élők. A középkori öndefiníció sorrendjében első helyen szerepelt az,

hogy az egyén mely felekezet tagja (például római katolikus, ortodox keresztény, zsidó, muszlim), másodikként az, hogy kinek az alattvalója, vazallusa (hűbérese), harmadik elemként pedig az, hogy a társadalomban milyen státust tölt be (pap, nemes, polgár, jobbagy). Negyedikként figyelembe veendő tény volt, hogy ki az uralkodója, és csak utoljára, ötödikként merült fel a néphez (etnikumhoz) tartozás kérdése. Ezért nem lehet közvetlenül direkt módon visszavetíteni a XIX–XX. századi nacionalizmusokat a középkor világába. A magyar történelem vérzivataros századai megtették a magukét a Kárpát-medence etnikai összetételének megváltoztatásában: a tatár betörés, valamint a török hódítás hatására a háborúknak kitett részek lakossága részben elpusztult, részben elmenekült, illetve elvándorolt. A megürült területekre új, idegen etnikai csoportokhoz tartozó telepések jöttek, mivel a Kárpát-medencén kívül nem élt számottevő, ide telepíthető magyar népesség. Bár a betelepült idegenek egy része hamar asszimilálódni kezdett, a magyar etnikumúak aránya – nem tudni pontosan mennyiről – a XVIII. század végére még így is 40 százalék alá süllyedt. Összeírási adataink vannak arra vonatkozóan, hogy 1772 és 1774 között a szűkebb értelemben vett Magyarországon (Horvátország, Erdély, Partium és a határvidék nélküli területen) miképp oszlott meg a lakosság – pontosabban szólva a települések – a beszélt nyelvek szerint. Ezek alapján a magyar anyanyelvű települések aránya 37,6, a szlovákoké 27,3, a románoké 11,4 százalék volt. Ezen felül a német anyanyelvűek további 6,9 százalékot képviseltek. A többnyelvű települések aránya akkoriban csak 2,6 százalékra volt tehető, bár a Délvidéken ez az arány elérte a 13,9 százalékot. *Karl Czoernig* osztrák statisztikus a Kárpát-medence (Magyarország, Horvátország, Erdély, Határvidék) etnikai összetételét a felekezeti adatok és az 1851. évi

népszámlálási arányok alapján becsülte meg 1857. évre vonatkozóan, mivel utóbbi népszámlálás az etnikai hovatartozást nem kérdezte. Számításai szerint ekkoriban a magyarok aránya 35,6, a németeké 10,9, a szlovákoké 11,9, a románoké 17,7, a horvátoké 8,8, a szerbeké pedig 7,3 százalék volt. *Karl Czoernig Fényes Elekkel* ellentétben a cigányokat és a zsidókat külön etnikai csoportként kezelte. Számítása szerint 1857-ben a cigányok aránya 1,0, a zsidóké 3,0 százalékot tett ki a Kárpát-medencében. Ha régióként nézzük az adatokat, akkor a magyarság szempontjából két fontos területen, Magyarországon és Erdélyben a magyarok aránya 44,2 és 29,9 százalék volt. A szűkebb értelemben vett Magyarországon a románok 11,9, a szlovákok 16,4, a németek pedig 12,4 százalékos arányt képviseltek. A zsidók aránya ezen a területen 4,0 százalék volt. Erdélyben ekkoriban már a románok képviselték 57,3 százalékkal a többséget, a németek (szászoké) mindössze 10,4, a zsidók pedig csak 0,7 százalékot tettek ki. A magyarok aránya az 1857. évben tehát a történeti Magyarország egyik nagyrégiójában sem érte el az 50 százalékot. (Bár a korabeli magyar politikusok erőteljesen kritizálták *Czoernig* számításait, a felsorolt arányokat az 1880. évi magyar népszámlálás adatai megerősítették.) A XIX. század harmadik harmadában erőteljes asszimilációs folyamatok indultak meg, melyekre hatással voltak a demográfia alapvető folyamatai (a termékenység, a halandóság, illetve a vándorlás alakulása), valamint az identitásváltások és a nyelvtudás változásai. A Magyar Királyságon belül például a magyar anyanyelvűek száma az 1880. évi 6 millió 486 ezerről 1910. évre 10 millió 51 ezerre emelkedett, vagyis mintegy 55 százalékkal nőtt. Az előadás helytörténeti példákkal mutatta be ezeket a folyamatokat, melyeknek lényeges következménye lett az, hogy a Kárpát-medencében (Horvátország

nélkül) a magyarság aránya a XIX. század közepi 40,7 százalékról 1910-re 50,6 százalékra emelkedett. Az utóbbi arány azonban az első világháború és az azt követő népesedési folyamatok következtében ismét csökkenni kezdett: az 1960. évben már csak 48,5 százalék, a 2001. évben pedig mindössze 44,2 százalék volt, vagyis visszaesett az 1880. körüli értékre. Az előadó XX. század eleji példákon keresztül mutatta be a termékenység, a halandóság és a vándorlás hatását az etnikai összetétel alakulására. Jelezte például, hogy a halandóság tekintetében az 1910. és az 1911. években a magyar anyanyelvűek kedvezőbb helyzetben voltak más anyanyelvűekkel szemben, az 1899 és 1913 közötti évek nagy kivándorlási hullámában pedig az össznépességben foglalt (48,1 százalékos) arányukhoz képest a magyar anyanyelvűek jóval kisebb hányadot (mindössze 28,8 százalékot) képviseltek a kivándorlók között. Ezzel szemben a szlovákoknak az utóbbi folyamatban való részesedésük 21,6 százalék, vagyis jóval nagyobb volt az össznépességben belüli arányukhoz képest (9,4%). Mindezekből következően tehát a kivándorlás folyamata a közhiedelemmel ellentétben inkább javított a magyar népesség Kárpát-medencei pozícióján. Az előadó szólt arról is, hogy az identitásváltásoknál nagy jelentősége volt annak, hogy a lakosság beszélt-e anyanyelvén kívül más etnikumok nyelvén. Az 1880. és 1910. évek között e téren is jelentős változásokra került sor. Bár a csak magyarul tudók aránya is 33,9-ről 38,0 százalékra emelkedett, a több nyelven beszélők aránya sokkal nagyobb ütemben (12,7-ről 19,4 százalékra) nőtt. Népszámlálási adatok segítségével Faragó Tamás két, Miskolc városa melletti falu (Hámor és Répáshuta) példáján érzékeltette a falvak lakóinak identitásváltási kacsringóit a XIX. és XX. század folyamán. Az előadó összefoglalásképpen elmondta, hogy bár a Kárpát-medence etnikai, nemzetiségi összeté-

telére, valamint a lakosság identitásváltásaira nagy hatással voltak a XIX. és XX. század történelmi fordulatai, korszakokon átívelő azonosságokat és bizonyos állandóságra utaló jellemzőket is találhatunk az etnikai és nemzetiségi összetétel alakulásában.

Ezt követően *Kapitány Balázs*, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének tudományos titkára tartott előadást „2011. évben Magyarországon és a szomszédos országokban megtartott népszámlálások adatairól, különös tekintettel a Kárpát-medencei magyarság számának alakulására” címmel. Bevezetőjében elmondta, hogy 2011-ben Magyarországon és a legtöbb hazánkkal szomszédos országban népszámlálást tartottak. Miután 2013 márciusában a magyarországi etnikai adatok is nyilvánossá váltak, megnyílt a lehetőség arra, hogy azokra alapozva áttekintsük az elmúlt évtized etnikai átrendeződését az ún. „Kárpát-medencében”, vagyis azokon a területen, amelyek az első világháborúig a Magyar Királyság részét képezték. A nemzetiségi adatok elemzése számos problémát vet fel, ezért az adatgyűjtések módszereit össze kell vetni ahhoz, hogy az adatokat összehasonlíthassuk, és egységesen értelmezhesük. Sajnos a nemzetiségi adatok felvétele az Európai Unió népszámlálási rendelete szerint nem kötelező, így egységes előírás sincs annak módszertanára. Az ENSZ népszámlálásokra vonatkozó ajánlása ugyan tartalmaz útmutatót erre vonatkozóan, de azt nem írja elő kötelező jelleggel. A módszertani problémák közé tartozik, hogy az egyes országokban különbözőképpen kérdezték, illetve publikálták ezeket az adatokat. A válaszlehetőségek, csakúgy, mint a nemzetiségek felsorolásának sorrendje más és más volt. A politikai környezet ugyancsak eltérő az országokban, a romák is különbözőképpen jelezték nemzetiségüket, és a nemválaszolók szempontjai szintén különbözőek voltak. A környező országokhoz ké-

pest Magyarországon kérdezték a legrészlete-
sebben a nemzetiséggel kapcsolatos témát. A
nemzetközi összehasonlításra leginkább al-
kalmas, nemzetiségre vonatkozó kérdés így
hangzott: „Mely nemzetiséghez tartozónak ér-
zi magát?” A válaszlehetőségek között első
helyen kiemelve szerepelt a magyar, ezt kö-
vette ábécésorrendben a tizenhárom őshonos
hazai kisebbség, a bolgártól az ukránig. A ro-
mákat „cigány (roma)” elnevezéssel tüntették
fel. Az őshonos kisebbségeket követte négy
másik nagy hazai kisebbségcsoport: az arab, a
kínai, az orosz és a vietnámi. Emellett lehetősé-
g volt „egyéb, mégpedig”, illetve „nem
kíván válaszolni” válaszok megjelölésére is.
A más országok eredményeivel való nemzeti-
iségi összehasonlítást azonban nagyban nehe-
zíti, hogy Magyarországon az elsődleges és a
másodlagos nemzetiséghez való tartozásra
vonatkozó adatokat összevonva közlik, vagyis
nem derül ki, hogy hányan vallották volna
magukat magyarnak, romának stb., ha – más
országokhoz hasonlóan – csak egy nemzetiség
vállalására lett volna lehetőség. Sok népszám-
lálás tapasztalata jelzi, hogy nem mindegy,
elő vannak-e nyomtatva a szóba jöhető nem-
zetiségek megnevezései, vagy a válaszoló
nyílt kérdésként kezelve, szabadon beírhatja
azt a nemzetiséget, melyhez tartozónak véli
magát. Ebből a szempontból is különbözők
voltak a vizsgált országok módszerei. (Például
Magyarországon, Szlovákiában a válaszadók
egy alaplistából választhattak, de volt egyéb
kategória is; Romániában, Szerbiában teljesen
szabadon lehetett bármilyen nemzetiiségi
megnevezést beírni az adott rovatba.) Nem
volt mindegy a nemzetiséggel összefüggő
egyéb kérdések (állampolgárság, vallás, be-
szélt nyelv stb.) egymáshoz viszonyított sor-
rendje, belső struktúrája sem. A nemzetiiségi
adatok „minőségénél” az is számított, hogy az
adott országban mennyire igyekeztek befolyá-
solni az adatszolgáltatókat identitásuk vállalá-

sában, voltak-e identitáserősítő vagy -
gyengítő kampányok. Nem mindegy, hogy a
kérdőív rendelkezésre állt-e az adott nemzeti-
ség anyanyelvén, a számlálóbiztosok milyen
nemzetiségűek voltak, mennyire bízhattak a
kérdéses országok polgárai abban, hogy a
népszámlálási adatok védelme biztosított, és
nem használják azokat fel más célra. Tehát
számított, hogy a válaszadók milyen biza-
lommal viseltettek országuk politikai és köz-
igazgatási vezetése iránt. Az egész térségben
megnőtt a nemválaszolók aránya, ami jelzi a
hagyományos módszerrel tartott népszámlá-
lások korlátait, az érzékeny kérdések megvá-
laszolásának problémáit. 2011. évben Ma-
gyarországon a nem kötelezően feltett nemze-
tiségi kérdésre adatot nem szolgáltatók aránya
14,7 százalék (2001-ben 5,6 százalék), Szlo-
vákiában – kötelező válaszadás mellett – 7,1
százalék (2001-ben 1,0 százalék) volt; Er-
délyben viszont csak 0,5 százalék. Nagyon lé-
nyeges kérdés, hogy azoknak, akik nem vála-
szoltak, mi volt a motivációjuk, vajon elvből,
a többi nem kötelező kérdésre (például vallás-
ra, fogyatékosagra) sem adtak választ, el-
akarták titkolni nemzetiiségi hovatartozásukat,
vagy bizonytalanok voltak abban, hogy mi-
lyen identitást válasszanak. Magyarországon a
nemválaszolók többsége (70 százaléka) egyik
nem kötelező kérdésre sem válaszolt. A kör-
nyező országokban általános tendencia, hogy
a romának, cigánynak „minősített” emberek
többsége nem romaként/cigányként kerül ösz-
szeírásra, ehhez az etnikumhoz tartozók tehát
alulreprezentáltak. Nagy kérdés, hogy ez a
trend országonként milyen mértékű, és, hogy
azok, akik nem vállalták roma-
/cigányidentitásukat, végül milyen mértékben
sorolták magukat az adott ország kisebbségé-
hez. Erdélyben például mennyien vállalták
magyarként identitásukat? Az összesített
eredmények szerint a 2011. évi népszámlálás-
ok idején a Kárpát-medenceként meghatáro-

zott terület teljes lakossága körülbelül 25 millió 700 ezer fő volt, közülük magyar nemzetiségéről nyilatkozott mintegy 10 millió 400 ezer fő, hozzávetőleg 40,5 százaléka a térség lakosságának. A területen körülbelül 12 millió 75 ezer fő tartozott a magyarországi magyarokon kívüli, más államalkotó többségi társadalmakhoz (erdélyi románok, felvidéki szlovákok stb.). Ezeknek a csoportoknak az összesített aránya 47 százalék volt. Az egyéb, magyaron kívüli kisebbségekhez tartozók, illetve a nemzetiségükről nem nyilatkozók összesített létszáma meghaladta a 3 millió 200 ezer főt. Ők (12,5%) a vizsgált terület teljes lakosságának mintegy nyolcadát teszik ki. Ha azonban a nagy létszámú nemválaszolók arányát is figyelembe vennénk, és ezzel korrigálnánk a magukat magyarnak vallók számát, akkor már kedvezőbb adatokat kapnánk. A korrekció logikája az, hogy a nemválaszolók között is akkora a magyarság aránya, mint a válaszolók között. Ez azonban nem számol a rejtőzködéssel, elrejtőzéssel, így a kisebbséghez tartozók számát kissé alulbecsli. A módszer szerint a Kárpát-medence 25 millió 700 ezer főnyi lakossága közül 11 millió 893 ezer fő tartozott a magyar nemzetiségűek közé, mely a Kárpát-medence népességének 46,3 százalékát jelenti. Ez lényegében nem marad el a 2001. évi népszámlálásoknál mért 46,2 százalékos aránytól. (A magyar nemzetiségűek csökkenésének fele Magyarországon, a másik fele a határon túl következett be, így a határon túli magyarság arányvesztése – 19,5-ről 18,1 százalékra – az anyaországhoz viszonyítva folytatódott.) A népességszökkenés mértékének felgyorsulása azonban mindkét számítás szerint tény, a Kárpát-medencében mintegy kétszerese a kilencvenes években megfigyelhető 550 ezer fős fogyásnak (2001 és 2011 között a lakosság 26 millió 815 ezer-ről 25 millió 700 ezerre csökkent). A magyarság fogyását mintegy két évtizedes késéssel

követve, a népességszökkenés immár kivétel nélkül elérte a magyarságon kívüli, jelentősebb államalkotó nemzeteket is a régióban. Míg a kilencvenes években még a magyar nemzetiségűek létszáma úgy kisebbedett a Kárpát-medencében, hogy a többi államalkotó többségi nemzet összesített létszáma mintegy 55 ezer fővel, aránya pedig csaknem egy százalékkal növekedett, addig az elmúlt évtizedben ezek összesített lélekszáma is csaknem 900 ezer fővel, arányuk 48,3-ről 47 százalékra esett vissza.

A magyarság, a korrigált adatokat is figyelembe véve, 576 ezer fővel lett kevesebb 2001 és 2011 között. A nem korrigált adatok szerint a csökkenés mértéke még nagyobb, a fogyás az ezredfordulót követően felgyorsult, a korábbi bő egymillió fős visszaesést mintegy egymillió négyszázazres követte, s ebben azonban már nem etnikai arányukat meghaladó mértékben vették ki részüket a határon túli magyar közösségek is. A magyar nemzetiségűek csökkenésének mértékét tekintve megfigyelhető, hogy az egyes régiók közötti különbségek kiegyenlítődtek. A négy legjelentősebb magyar közösségben (Magyarországon, Erdélyben, a Felvidéken és a Vajdaságban) egyaránt 12-13 százalékkal zsugorodott az ezredfordulót követő évtizedben a magukat magyar nemzetiségűnek vallók száma. Az előadó végzetűl megállapította, hogy az 1910. évi népszámlálás idején az ország akkori, Horvátország nélküli területén mintegy 54,4 százalékot tett ki a magyar anyanyelvűek aránya. 2011. évre ez – a magyar nemzetiségűekre vonatkoztatva – 40,5 százalékra csökkent, de korrigált számítás szerint is csak 46,3 százalék. Bármelyik számítást vesszük is alapul, az elmúlt kilencven évben a magyarság aránya kisebb lett, és noha a 2011. évi adatok arra utalnak, hogy összregiói szinten aránytartása – az 1990-es évekhez képest – pozitív fordulatot vett, azt nem a magyarság demográfiai erejének növe-

kedése, hanem a szomszéd népek demográfiai helyzetének romlása okozta.

A nagy tetszéssel fogadott előadásokat követően a hallgatóság kérdéseket tett fel, és véleményét nyilvánította az elmondottakkal kapcsolatban. Az MST Statisztikatörténeti Szak-

osztályának szakmai ülése az előadók ezekre adott válaszával zárult.

Dr. Lakatos Miklós,

a KSH statisztikai főtanácsadója
E-mail: Miklos.Lakatos@ksh.hu

Hírek, események

Jutalom. Közszolgálati jogviszonyban töltött ideje alapján jubileumi jutalomban részesült 2013. áprilistól decemberig 25 éves szolgálatért: *Lukácsi Zoltánné* (Központi adatgyűjtő főosztály), *Major Ildikó Erika* (Debreceni főosztály), *Szalai Takács Rita* (Informatikai főosztály), *Takácsné Végh Magdolna* (Központi adatgyűjtő főosztály), *Weisz Tamás* (Tájékoztatási főosztály), *Hanczné Ekker Mónika* (Központi adatgyűjtő főosztály), *Keszthelyiné Kobzos Katalin* (Elnöki főosztály), *Nádas Ferenc* (Debreceni főosztály), *Szabó Andrea* (Életmód-, foglalkoztatás- és oktatásstatisztikai főosztály), *Mártonné Karácsonyi Bernadett* (Veszprémi főosztály), *Mohácsik Attiláné* (Debreceni főosztály); 30 éves szolgálatért: *Kiss László* (Informatikai főosztály), *Mogyorós Imre* (Debreceni főosztály), *Dobossy Imre* (Módszertani főosztály), *Kovács Mariann* (Központi adatgyűjtő főosztály), *Malakucziné Póka Mária* (Debreceni főosztály), *Szemán Zsuzsanna* (Vidékfejlesztési főosztály), *Grábics Ágnes* (Miskolci főosztály), *Pernecker Imre* (Pécsi főosztály), *Jávorszkyné Nagy Anikó* (Tájékoztatási főosztály), *Kavecsánszkiné Bosnyák Mária* (Miskolci főosztály), *Nagyné Pakula Urszula* (Tájékoztatási főosztály), *Demjén-Laczina Gabriella* (Központi adatgyűjtő főosztály); 35 éves szolgálatért: *Szunyogh Zsuzsanna* (Életmód-, foglalkoztatás- és oktatásstatisztikai főosztály), *Kópházi József* (Informatikai főosztály), *Baár*

Lászlóné (Gazdálkodási főosztály), *Szekeres Jánosné* (Győri főosztály), *Czukender Gyula* (Tájékoztatási főosztály), *Madarász Gyöngyi* (Informatikai főosztály), *Lakatos Ilona* (Tájékoztatási főosztály); 40 éves szolgálatért: *Hevele Józsefné* (Miskolci főosztály), *Nagy Józsefné* (Miskolci főosztály), *Szabó Tibor* (Miskolci főosztály), *Tóbiásné Karátsonyi Ildikó* (Szegedi főosztály), *Tóthné Papp Ilona* (Győri főosztály), *Báranyos Attiláné* (Népszámlálási főosztály), *Laki Józsefné* (Vállalkozásstatisztikai főosztály), *Szabó Margit Alexandra* (Elnöki főosztály), *Molnárné Sági Erzsébet* (Veszprémi főosztály), *Pástiné Illa Judit* (Győri főosztály), *Brunáczki Istvánné* (Gazdálkodási főosztály), *Harsányiné Béres Enikő* (Pécsi főosztály), *Tóth Tiborné* (Debreceni főosztály).

Bosznia-Hercegovinában, a népszámlálási törvény többszöri elutasítása és átírása után, erős európai politikai ösztönzés és pénzügyi-szakmai támogatás, valamint nemzetközi monitoring mellett, 2013. október 1. és 15. között rendben lezajlott a régóta várt népszámlálás. Az előzetes eredmények közlésére vonatkozó három hónapos határidőt jóval megelőzve, 2013 novemberében már közzé is tették azokat. Bár a végleges, részletes adatközlésre másfél évet várni kell, az eddigi információk – az előzmények ismeretében nem meglepő módon – a népesség jelentős (több százazres)

csökkenéséről és területi átrendeződéséről adnak számot. A teljes körű összeírás szarajevói nemzetközi megfigyelő csoportjának tagja volt az Európa Tanács megbízásából a KSH munkatársai közül *Mag Kornélia* főosztályvezető, volt munkatársai közül pedig *Rózsa Gábor* ny. főosztályvezető-helyettes, aki részt vett a népszámlálás anyagainak begyűjtését és a novemberi utóellenőrzési felvételt felügyelő kisebb csoport munkájában is. *John Ede*, a hivatal ny. vezető-főtanácsosa az EU által finanszírozott technikai segítségnyújtási projekt vezető szakértője volt Szarajevóban az előkészítő munkák utolsó hónapjaiban.

A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) IX. Osztály Statisztikai és Jövőkutató Tudományos Bizottsága rendezett nyilvános tudományos ülést „A Magyar Tudomány Ünnepe 2013” rendezvénysorozat keretében „A statisztika és a jövő kutatás történeti alapjai” címmel 2013. november 18-án, az MTA Székház Felolvasótermében. *Besenyi Lajos*, a bizottság elnökének megnyitója után először *Nováky Erzsébet*, a Budapesti Corvinus Egyetem egyetemi tanára a hazai jövő kutatás 45 évéről beszélt. Majd *Hideg Éva*, a Statisztikai és Jövőkutató Tudományos Bizottság tagja, a Budapesti Corvinus Egyetem egyetemi docense a jövő kutatás hazai oktatását, *Tóthné Szita Klára*, a bizottság tagja, a Miskolci Egyetem egyetemi tanára pedig a hazai jövő kutatás előfutárait, alapítóit és művelőit mutatta be. A délutáni, *Nováky Erzsébet*nek, a bizottság társelnökének elnökletével zajló szekcióban az egybegyűltek a statisztikatudomány történetéről és néhány kiemelkedő alakjáról hallhattak előadásokat. Elsőként *Lencsés Ákos*, a KSH Könyvtár osztályvezetője ismertetett fejezeteket a magyar statisztika történetéből, majd *Hunyadi László*, a bizottság Statisztikai Tudományos Albizottságának elnöke beszélt *Theiss Ede* életéről és munkásságáról.

Marton Ádámnak, a KSH ny. osztályvezetőjének „Egy idegenbe szakadt nagy magyar statisztikus, Leslie Kish” és *Kerékgyártó Györgynének*, a Budapesti Corvinus Egyetem egyetemi tanárának „Párniczky Gábor a Professor, a Tudós, a Szakember” című előadása után zárásként *Besenyi Lajos* tanulságokat, mának szóló üzeneteket osztott meg a résztvevőkkel. A tudományos ülésről részletes beszámolót 2014. januári számunkban közlünk.

A Magyar Statisztikai Társaság (MST) Nemzetközi Statisztikai Szakosztályának „Mi történt a GDP-n túl? – nemzetközi tekintés a jólét/jól-lét mérésével kapcsolatos kezdeményezésekre” című szakmai rendezvényére 2013. október 28-án került sor a Központi Statisztikai Hivatal Keleti Károlytermében, ahol a résztvevők a hivatal munkatársainak előadásait hallhatták. Elsőként *Freid Mónika* főosztályvezető-helyettes a társadalmi fejlődés-haladás-jólét problémaköréről beszélt, majd *Jávorszky Nagy Anikó* vezető-főtanácsos a jóléti indikátorok törzsféjlődését mutatta be. Végül, *Kelemen Rita* tanácsos „A well-being születésétől a hazai jól-léti indikátorrendszer kialakításáig” című előadását követően, *Kovács Benedek* főtanácsos a nemzetközi módszertani fejlesztésekre kitérve, az időmérleg szerepét fejtette ki a jól-lét szolgáltatásban.

„Változó családmodellek és családi kohézió” címmel szervezett műhelyvitát a *Szociológiai Szemle*, a Budapesti Corvinus Egyetem (BCE) Szociológia és Társadalompolitika Intézete, a Fényes Elek Műhely (FEM), a Magyar Szociológiai Társaság (MSZT) Család-szociológiai, valamint Társadalomstatisztikai szakosztálya, továbbá a Magyar Statisztikai Társaság Társadalomstatisztikai szakosztálya a családszerkezeti változások és a családi kohézió témakörében 2013. november 18-án a BCE

Központi Könyvtárának Akvárium-termében. *Vicsek Lillának*, a BCE egyetemi docensének és a *Szociológiai Szemle* főszerkesztőjének megnyitója után a délelőtti blokkban a folyóirat részére készített írások vitájára került sor, amit *Monostori Judit*, a KSH Népeségstudományi Kutatóintézet (KSH NKI) tudományos főmunkatársa vezetett. Ezek a következők voltak: 1. Családi szerepekkel kapcsolatos értékek európai kitekintésben (*Murinkó Livia*, a KSH NKI tudományos munkatársa) – korreferens: *Kapitány Balázs*, a KSH NKI tudományos titkára; 2. Családszerkezeti átalakulások európai kitekintésben (*Vaskovics László*, az MSZT kiemelt tagja) – korreferens: *Harcza István*, a KSH ny. statisztikai főtanácsadója; 3. A családszerkezeti változások és a családi kohézió trendjei a gyermekes családokban, az utóbbi negyedszázadban (*Harcza István*) – korreferens: *Dupcsik Csaba*, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézetének tudományos főmunkatársa.

Délután, *Murinkó Livia* vitavezetésével, az MSZT Családszociológiai szakosztályának felhívására készített írások bemutatására került sor: 1. Egy gyógyszerészdinasztia nyomában: a Katona család (*Magos Gergely*, az ELTE Történelemtudományok Doktori Iskolájának PhD-hallgatója) – korreferensek: *Őri Péter*, a KSH NKI tudományos főmunkatársa és *Pakot Levente*, a KSH NKI tudományos munkatársa; 2. Családi kötődések vizsgálata egy romániai nevelőotthonban (*Lengyel Lea*, az ELTE Társadalomtudományi Kar Doktori Iskolájának PhD-hallgatója) – korreferensek: *Herczog Mária*, az Eszterházy Károly Főiskola egyetemi docense, *Neményi Mária*, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézetének kutatója; 3. Konfliktusok hatása a párkapcsolati stabilitásra (*Pilinszki Attila*, a Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet egyetemi adjunktusa) – korreferensek: *Földházi Erzsébet*, a KSH NKI tudományos főmunka-

társa és *Kovács Eszter*, a Semmelweis Egyetem Egészségügyi Menedzserképző Központjának egyetemi adjunktusa.

A Magyar Statisztikai Társaság éves konferenciájára és tisztújító közgyűlésére

„Merre tart az európai és a magyar statisztika?” címmel került sor 2013. november 20-án és 21-én a Hotel Benczúr tanácstermében, a „Statisztika nemzetközi éve, 2013” program-sorozat keretében. Négy szekcióban hangzottak el előadások: 1. „Nemzetközi együttműködés, kihívások” szekció – elnök: *Laczkó Éva* (MST); 2. „Felhasználói igények – statisztikai rendszerek” szekció – elnök: *Soós Lőrinc* (MST); 3. „Fiatal statisztikusok a fókuszban! Az MST „Bernoulli” szekciója” – elnök: *Herman Sándor* (MST); 4. „Fiatal statisztikusok a fókuszban! Fiatal statisztikusok díjazott Keleti Károly pályaműveinek bemutatása” szekció – elnök: *Szabó István* (MST).

A *Statisztikai Szemle* 2014. januári számában részletes beszámolót közöl az elhangzott előadásokról, a 4. szekcióban bemutatott díjazott Keleti Károly pályaművek pedig folyóiratunk 91. évf. 11. sz. 1046–1161. oldalán olvashatók.

2013. november 21-én került sor az MST Tisztújító Közgyűlésére, ahol az egybegyűlték először *Soós Lőrinc* elnök és a Számvizsgáló Bizottság beszámolóját hallhatták. Ezek elfogadását követően a Közgyűlés, kiegészítve a társaság alapszabályát, megalapította az „Örökös tiszteletbeli főtítkárr” címet, és *Laczkó Évát* egyhangú szavazással az MST örökös tiszteletbeli főtítkárává választotta. Majd *Probáld Ákos*, a Jelölőbizottság elnöke ismertette az új tisztségviselők jelölésének menetét és a tagságtól előzetesen, elektronikus ajánló-értékelő rendszer alkalmazásával, az ajánlások gondos figyelembe vételével, rájuk tett javaslatokat. Ezután a Közgyűlés megválasztotta a Szavazat-

számláló Bizottságot, és szavazott az MST új tisztségviselőire, akik a leadott érvényes szavazatok alapján a következők: az MST elnöke Soós Lőrinc, alelnökei *Rappai Gábor* és *Szabó István*, főtitkára *Laczka Éva*, az MST Számvizsgáló Bizottság elnöke *Juhászné Hantos Éva*, tagjai *Szőkéné Boros Zsuzsanna* és *Kővári Lajos*. Az MST új választmánya: Soós Lőrinc, *Laczka Éva*, *Herman Sándor*, *Mellár Tamás*, *Kincses Áron*, *Végh Zoltán*, *Belyó Pál*, *Szabó István*, *Rappai Gábor*, *Bódiné Vajda Györgyi*, *Hunyadi László*, *Lencsés Ákos*, *Mag Kornélia*, *Szép Katalin*, *Grábics Ágnes*, *Probáld Ákos*, *Sándorné Kriszt Éva*, *Kamarás Ferenc* és *Szabó Péter*. Az ülés *Laczka Éva* a megválasztott tisztségviselők nevében elmondott rövid köszöntőjével és a zárszóval ért véget.

A „Múltidézés és hagyományörzés 100 év statisztikájával fűszerezve” címmel meghirdetett országos statisztikai vetélkedőn a néprajz, a történelem, valamint a statisztika tudományába

kalauzolt el középiskolás diákokat az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark (ÓNTE) és a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 2013. november 8-án, az ópusztaszeri Skanzenben. A Kiskunfélegyházáról, Pécsről és Szegedről érkezett, érettségi előtt álló diákok 6-8 fős csapatokban vettek részt az egésznapos szellemi megmérettetésen, és különleges módon ismerkedtek meg a KSH munkájával: libaterelés, rendhagyó tanyai tanóra, „felelgető népi szólások” játék, továbbá betyárkihallgatás és deresre húzás keretében kaptak betekintést az elmúlt száz év statisztikai eredményeibe. A vetélkedő első helyezettje Kiskunfélegyháza Gyermek és Ifjúsági Önkormányzatának csapata lett. A KSH és az ÓNTE, aminek ügyvezetője, *Kertész Péter* hagyományteremtő rendezvényként értékelte a napot, a jövőben is szervezne hasonló programokat, hogy a fiatalok játékos módon ismerjék meg munkájukat. A vetélkedőt követően a két intézmény megállapodást kötött egymással, amit *Magyar Anna*, a Csongrád Megyei Közgylés elnöke is méltatott.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute – ISI) fontosabb konferenciaajánlatai

(A teljes ajánlatlista megtalálható a <http://isi.cbs.nl/calendar.htm> honlapon.)

Ulm, Németország. 2014. március 4–7.

11. Német Valószínűség-számítási és Statisztikai Napok. (*11th German Probability and Statistics Days.*)

Honlap: www.gpsd-ulm2014.de

Dallas, Egyesült Államok. 2014. március 7–9.

„Rendezett adatok elemzése, modellek és egészségkutatási módszerek” nemzetközi konferencia. (*“Ordered Data Analysis, Models and Health Research Methods” International Conference.*)

E-mail: hnnconf@gmail.com

Honlap: faculty.smu.edu/ngh/hnnconf.html

Hong Kong, Kína. 2014. március 12–14.

Mérnökök és számítástechnikai szakemberek nemzetközi multikonferenciája. (*International MultiConference of Engineers and Computer Scientists.*)

E-mail: imecs@iaeng.org

Honlap: www.iaeng.org/IMECS2014

Párizs, Franciaország. 2014. április 9–11.

Az ENBIS (Európai Üzlet- és Iparstatisztikai Hálózat) és az SFdS (Francia Statisztikai Társaság) „Grafikus oksági modellek: fák, bayesi hálózatok és nagy adatállományok” című tavaszi ülése. (*ENBIS-SFdS* (European Network for Business and Industrial Statistics – *Société*

Francaise de Statistique) Spring Meeting on “Graphical Causality Models: Trees, Bayesian Networks and Big Data”.)

Kapcsolat: *Jean-Michel Poggi*
(Michel.Poggi@parisdescartes.fr), *Ron S. Kenet*
(ron@kpa-group.com), *Alberto Pasanisi*
(alberto.pasanisi@edf.fr)

Honlap: www.enbis.org

Vietri sul Mare, Olaszország. 2014. április 22–24.

„Matematikai és statisztikai módszerek a biztosításmatematikában és a pénzügyekben.

(Conference “*Mathematical and Statistical Methods for Actuarial Sciences and Finance*”).

Fax: (+39) 089 962049

E-mail: maf2014@unisa.it

Honlap: www.maf2014.unisa.it

Reykjavik, Izland. 2014. április 22–25.

17. Nemzetközi Konferencia a Mesterséges Intelligenciáról és a Statisztikáról. (*17th International Conference on Artificial Intelligence and Statistics.*)

Honlap: www.aistats.org

Folyóiratszemle

Coleman, D.:

A népszámlálás alkonya

(The Twilight of the Census) – *Population and Development Review*. 2012. No. 38. pp. 334–351.

A brit demográfus tanulmánya a népszámlálások megtartásának, új módszerekkel történő kiegészítésének vagy helyettesítésének módjait, problémáit, dilemmáit tárgyalja.

Lassan végleg kialszik a fény Európa népszámlálási irodáiban. A hagyományos központi népesedési információforrást, a demográfusok fő iránytűjét, a központi és helyi kormányzatok tervezési munkáinak legfőbb adatforrását egyre több helyen frissebb, alternatív megoldásokkal helyettesítik, ideértve a népességi nyilvántartások alkalmazását is. Ebben a tekintetben Európa a világ demográfiai laboratóriuma, hiszen más kontinenseken még nem terjedtek el a népszámlálást helyettesítő módszerek. A legkevésbé fejlett országokban nagy szükség is van ezekre az adatokra, miközben a fejlettségi skála ellenkező végén más adatforrásokat keresnek. Ez az elektronika, a digitalizálás, a gyors transzferek, az adatok összekapcsolhatóságának eljövételével természetesnek tekinthető. Miért van mégis az, hogy egyes igen fejlett államokban, például a leggazdagabb és legerősebb országban továbbra is népszámlálást tartanak, bár többféle változtatással? A népszámlálás korábbi megközelítéseivel ellentétben újabban az került a fókuszba, hogy mit tehet az állam az emberek érdekében. A

XIX. század végén a lakosság helyzetére vonatkozó kérdések – lakás, egészségi állapot, fogyatékoság – utaltak a népszámlálás növekvő szerepére a szociális reformokban. Az olyan visszatekintő kérdések, mint a született és életben levő gyermekek száma, rávilágíthatnak a csecsemőhalandóság társadalmi és földrajzi egyenlőtlenségeire, a születésszabályozás szükségességére. A fejlett államok kiadásainak jelentős növekedésével párhuzamosan bővültek a népszámlálási kérdőívek, és megjelentek a nemzeti identitás kérdései is.

Az 1970-es évtizedig mindenütt a népszámlálás hagyományos formuláját alkalmazták: kötelező, teljes körű, periodikus, egyidejű, háztartásonkénti összeírással. A kérdések általában tartalmazták a háztartások tagjai közötti kapcsolatot, a kort, a nemet, a családi állapotot, az iskolázottságot, a foglalkoztatottságot, a bevándorlást, az állampolgárságot és az előző lakóhelyet. Egyes helyeken kérdezték a termékenységtörténetet, az egészségi állapotot, a munkába utazást és a saját gépkocsi meglétét, sőt a faji vagy etnikai származást is, ritkábban a jövedelmet. Kezdetben a kérdőíveket nagyszámú, általában ideiglenes megbízással dolgozó összeíró vitte el kitöltésre minden háztartásnak. Napjainkban a kérdőíveket sok országban postán küldik ki és gyűjtik be, illetve azok online válaszolhatók meg. Utóellenőrzési összeírással és egyéb ellenőrzési eljárásokkal igyekeznek felmérni az adatok pontosságát, illetve az adathiányok mennyiségét. A hiányzó adatok, sőt a hiányzó személyek pótlására egy-

Megjegyzés. A Folyóiratszemlét a KSH Könyvtár (Lencsés Ákos) állítja össze.

re bonyolultabb statisztikai eljárásokat alkalmaznak. A legutóbbi időkhöz csak a népszámlálás tudott a helyi hatóságok igényét is kielégítő, kisterületi népességszámokat produkálni.

Ugyanakkor a gyors népességváltozás mellett élesen kiütözik a népszámlálás feldolgozásának késedelmessége és adatainak gyors avulása. A népszámlálási adatok egy tízévenkénti statisztikai pillanatfelvétel eredményei a rohanó világban. Az eredmények már megjelenésükkor sem a jelent, hanem a közelmúltat tükrözik. Az első feldolgozott adatok a legkorszerűbb módszerek használata mellett sem jelennek meg egy év előtt, a részletesebbekre pedig két vagy több évet kell várni. *Harold Macmillan* brit politikus, későbbi miniszterelnök már 1956-ban szónokolt, hogy egyes statisztikák a késedelmességük miatt nem hasznosulnak kellőképpen, míg *Leslie Kish*, az amerikai Népszámlálási Hivatal (Census Bureau) egykori vezetője arról beszélt, hogy a tízévenkénti népszámlálás már régóta nem elegendő a helyi adatok iránti igények kielégítésére. Valószínűleg az EU-ban rendszeresen végrehajtott adatgyűjtések (survey on health ageing and retirement in Europe – SHARE (adatfelvétel az egészségről, öregedéssel és a nyugdíjazásról); generations and gender survey – GGS (adatfelvétel a generációkról és a nemekről); European values study – EVS (európai értékrendvizsgálat) stb.) viszonylag alacsony mintanagyságuk ellenére is meggyőzték a politikusokat és tisztségviselőket, hogy a népszámlálásra nincs feltétlenül szükség. Ráadásul egyes társadalmi és politikai fejlemények a népességben is nehezítik a népszámlálások és az állam által végrehajtott más adatgyűjtések elfogadását. Ezt igazolta 2012-ben egy huszonöt fejlett és közepesen fejlett országra kiterjedő közvéleménykutatás is a kormányok iránti bizalomról és az állami adatfelvételek hasznosságáról. Egyes vélekedések szerint a politikusok szívesebben vesznek, ha nincsenek adatok, és azt beszélhetnek vagy intézkedhetnek, amit akarnak, a

kormányok pedig időnként azt képzelik, hogy megbízható információk nélkül is tudnak helyes döntéseket hozni. Társadalomtudományi körökben is találkozunk azzal a nézetrel, hogy empirikus adatok helyett inkább elméleti és kvalitatív megközelítéseket kell alkalmazni.

Tény, hogy a társadalmi és gazdasági változások számos országban egyre nehezebbé teszik a hagyományos összeírást, például már a helyes címjegyzék elkészítését, egyes népességcsoportok – a földrajzilag mobilis fiatalok, a bevándorlók és a több lakóhellyel rendelkezők – elérését is. Mások különféle okok miatt szándékosan elkerülik az adatszolgáltatást. A népszámlálás rákérdez hivatalosan már meglevő adatokra. A hagyományos népszámlálás rendkívül drága, főként a nagyszámú számlálóbiztos miatt. A 2010-es ciklusra becsült egy főre jutó átlagos költség az ENSZ EGB országaiban 8,84 dollár, az Egyesült Államokban messze a legmagasabb volt, utána következett a hagyományos összeírást végző többi ország, míg a nyilvántartásokat és más alternatív adatgyűjtéseket alkalmazó államokban (Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Hollandia, Norvégia, Szlovénia, Svájc) 1,30 dollárt ért el, vásárlóerő-paritással számolva. Természetesen a nyilvántartások létrehozásának és fenntartásának költségeit ez nem tartalmazza.

A ki- és visszapostázással ugyan jelentős megtakarítás érhető el, viszont kárt szenved a teljeskörűség és az adatok megbízhatósága. Sok országban csak a népesség 90 százalékát, a nehezebben megközelíthető rétegek esetében pedig ennél kevesebbet lehet elérni. A köztes időszakok előreszámításai sokszor nincsenek összhangban a népszámlálás eredményeivel, Németországban és Anglia-Walesben milliós eltérések is voltak, általában a vándorlási becslések pontatlanságai miatt. 0,5 százalékos hibát tartanak elfogadhatónak, de egyes területeken ennél jóval nagyobb az eltérés. Mivel egyes országokban a központi költségvetési támogatások

területi elosztása a népesség számától (is) függ, a népszámlálásokat évekig húzódó pereskedések követik az adatokkal elégedetlen helyi hatóságokkal.

A népszámlálási kérdések sora egyre bővült, de ezzel együtt nőtt a megtagadások száma és a felvétel költsége is. Ezt néhány országban (például az Egyesült Államokban és Kanadában rendszeresen) azzal próbálták ellensúlyozni, hogy a mindenki számára feltett nyolc-tíz alapkérdésen túl a háztartások egy mintájának jóval részletesebb kérdéssort kellett megválaszolni. Az Egyesült Államok népszámlálását megújító, mintavételes „ameri-can community survey” (amerikai közösségi adatfelvétel) kötelező jellegét azonban a törvényhozás visszavonta, és hasonló politikai szintű támadás érte a kanadai népszámlálás hosszú kérdőívét is. Ez utóbbit egy önkéntes háztartási adatfelvétellel helyettesítették, ami ellen a kanadai főstatistikus lemondásával tiltakozott, az adatszolgáltatás pedig a korábbi 98 százalékról 69-re zuhant. Franciaországban 2005-től kezdték el a „gördülő” népszámlálást, amelynek lényege a tízezernél népesebb településeken évente végrehajtott mintavételes és a kisebb települések 20 százalékos mintáján végzett teljes körű adatgyűjtés kombinációja. Ezzel folyamatosan friss adatokhoz jutnak, időben eloszló költségek és jobban ellenőrizhető adatminőség mellett. Más országok még nem követik ezt az eljárást, de például a britek 2021-re számolnak ezzel a lehetőséggel is.

Az említett eljárások néhány problémára megoldást kínálnak, de másokat vetnek fel vagy érintetlenül hagynak. Az adatok aktuálisabbak, viszont nem vonatkoznak egy időben a népesség egészére, és sok esetben alacsony a válaszadási arány. Nem nyújtanak jobb megoldást a népességszám és -összetétel változását nagyban meghatározó nemzetközi vándorlás számbavételére. Minderre csak a népességnyilvántartások lehetnek alkalmasak, amelyek jelentős kiegészítői vagy lehetséges helyettesí-

tői a hagyományos népszámlálásnak. A nyilvántartások alkalmazásának lehetőségeit alapvetően megváltoztatta az utóbbi harminc év robbanásszerű informatikai fejlődése. A népességi és adminisztratív regiszterek tartalmának karbantartása és összekapcsolása révén a megfelelő adatok szinte azonnal rendelkezésre állhatnak és közzétehetők. A nagyobb nyugat-európai országok közül csak Franciaország és az Egyesült Királyság nem használ nyilvántartási adatokat a népszámlálásnál. 1967 végére mintegy hatvanöt országban léteztek ilyen nyilvántartások, de népszámlálási felhasználásukra ekkor még nem került sor. A modern világ csaknem minden országában vannak hivatalos vagy szolgáltatási nyilvántartások, amelyek a lakosság különféle jogosultságaival és kötelezettségeivel kapcsolatosak, az egészség- és oktatásügytől az engedélyeken és a bünyügyi nyilvántartásokon át a pénzügyi szolgáltatási szektorig. A lutheránus skandináv országok járnak élen ezen a területen, ahol a lakosság már régóta megszokhatta és el is fogadta a nyilvántartási rendszereket, ezek alkalmazását a népszámlálás kiváltására. Hollandiában az utolsó hagyományos népszámlálást 1971-ben tartották, azóta regiszteralapú „virtuális népszámlálást” hajtanak végre mintavételes felvétellel kiegészítve. Ausztria és Szlovénia 2010–2011-ben vezette be a regiszteralapú népszámlálást, és tizenegy további európai ország alkalmazott vegyes adatgyűjtési rendszert. Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottság negyven országa közül huszonegy viszont továbbra is megmaradt a hagyományos összeírásnál.

A nyilvántartásokra épülő censusok adat-tartalma sem tökéletes, kialakításuk pedig nem kevés politikai, társadalmi és technikai problémát vet fel. Hagyományos adatfelvétel esetében a szervezők határozzák meg a szükséges információkat és a megfelelő kérdéseket. A regisztereken alapuló népszámlálásnál az adminisztratív források jellegén múlik, hogy mi-

ilyen adatokat lehet produkálni. A népszámlálás kiváltásához szükséges nyilvántartások rendszerének kialakításához sok év kell. A létrehozás magas költségekkel jár, bár a működés során idővel jelentős megtakarítás érhető el. Ugyanakkor a nyilvántartások tartalmát nehéz módosítani, többféle információ különféle okok miatt nem is kerülhet be (például ha az elvándorlók elmulasztják a kijelentkezést).

A népszámlálást védelmező egyes észak-amerikai statisztikusok azzal érvelnek, hogy a census fontos össznépi „szertartás”, a modern demokráciában az állampolgári részvétel fontos eleme. Európában nemigen találunk ilyen lelkes megnyilatkozásokat, a lakosság viszont többnyire megbízik a népszámlálási adatok biztonságában. A nyilvántartásba vétel másféle körülményeket jelent állandóságával. Követi az egyént időben és térben, figyelemmel kísérve élete főbb eseményeit. Fejlettebb állapotában a személyi azonosítószám összekapcsolódik az adóügyi és egészségügyi rekordokkal. A demokratikus országokban rendkívüli intézkedések szükségesek, hogy a törvény által felhatalmazott intézményektől ne szivároghassanak ki az információk. Európában mostanában nem ismerünk ilyen eseteket, de Izraelben hat embert tartóztattak le a népesség-nyilvántartás teljes adatállományának ellopása és áruba bocsátása miatt, és árnyékot vet az ilyen rendszerekre a vallási és származási adatok tragikus következményekkel járó felhasználása a zsidókkal és más csoportokkal szemben az 1930-as évek Németországában.

Ha majd egyszer az angolszász országokban (Egyesült Királyság, Egyesült Államok, Írország, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland) is kialakul a népesség-nyilvántartás rendszere, fel fog merülni az etnikai, származási, nyelvi és vallási identitás meghatározásának problémája. Ezeket ugyanis a népszámlálásokban részletes kérdéssor tudakolja a felsorolt országok mindegyikében, meghatározott célokkal. Kelet-

Európa országaiban az ilyen kérdések elsősorban a hosszú ideje ott élő kisebbségek azonosítására vonatkoznak. Nyugat-Európa más országaiban ilyen kérdéseket nem tesznek fel, a nyilvántartásokból azonban a születési hely, az állampolgárság és a szülők állampolgársága alapján beazonosítható a „külföldi származás”. Az etnikai és vallási identitás rögzítése a regiszterekben állandó bélyeggel látná el a személyt, ami nehezen képzelhető el egy demokratikus társadalomban.

Hova vezet mindez? Az európai kontinensen a nyilvántartások alkalmazásának terjedése a népszámlálások kiegészítésére vagy helyettesítésére valószínűleg megállíthatatlan folyamat. A jelenlegi elképzelések többnyire a nyilvántartási adatok mintavételes felvétellel történő kiegészítése irányába mutatnak. Még nem tudhatjuk, hogy ez csak egy közbenső állomást jelent-e a teljesen regiszterekre épülő népszámlálás felé vezető úton.

Rózsa Gábor,

a KSH ny. főosztályvezető-helyettese
E-mail: gaborroza47@hotmail.com

Weinberg, D. H.:

A 2010. évi amerikai népszámlálás végrehajtásának néhány tanulsága

(Management Challenges of the 2010 U.S. Census.) – *Journal of Official Statistics*. 2012. 28. évf. 2. sz. 199–220. old.

Az 1790 óta tízévenként folyamatosan végrehajtott egyesült államokbeli népszámlálás a leghosszabb időszakra visszatekintő census a világon. A legutóbbi 2010. évi lakossági összeírás óriási vállalkozás volt a tervezéstől az irányításon át a kutatási igények meghatározásáig, a szoftverfejlesztésektől a hardverszolgáltatások megszervezéséig, a próbanépszámlálások lebo-

nyolításától a census tényleges végrehajtásáig, a pénzügyi háttér biztosításától az eredmények közzétételéig. A tanulmány arra koncentrált, hogy milyen tanulságai vannak a népszámlálás előkészületi munkáinak, miért adódtak lényeges és váratlan problémák a 2008. évi főpróbán a szoftverek alkalmazásával kapcsolatban. A szerzőt az motiválta cikke megírásánál, hogy megfigyelései, következtetései közreadásával segítse a 2020. évi népszámlálás eredményesebb megvalósítását.

A 2010. évi censzust nem kísérte olyan politikai vita, ami az 1990. és a 2000. évi népszámlálásokkal együtt járt. Az utóbbit heves politikai szóváltások előzték meg, amik perekbe torkolltak. (Az amerikai népszámlálások egyik legfontosabb feladata az alkotmány szerint az, hogy a census eredményei alapján megállapíthassák a képviselőház tagjainak államok szerinti pontos megoszlását.) A 2010. évi census előkészítésével kapcsolatos viták szerencsére nem voltak olyan élesek, mint amelyek a megelőző két évtizedben sűrűn előfordultak. Ebben annak is szerepe lehet, hogy az amerikai közösségi felvétel (American community survey – ACS) az utóbbi időszakban jelentősen átveszi a népszámlálási feladatokat, így a szövetségi, állami és helyi döntéshozók, valamint az üzleti világ évenként jutnak friss adatokhoz a népességben és a háztartásokban bekövetkezett főbb változásokról.

Az amerikai censusokat lebonyolító népszámlálási hivatal (U.S. Census Bureau), mint politikai kinevezett, az igazgató vezeti, akinek segítője a társigazgató. A hivatal divíziókra oszlik, ezek közül legfontosabb a menedzsmentrésztleg, amely ellátja a programtervezést és a koordináció teljes irányítását, kijelöli a divíziók funkcionális felelőseit, meghatározza a programprioritásokat, a költségvetési igényeket, az ütemterveket, ezen túl költség- és előrehaladási jelentéseket, valamint kontrollrendszert készít. E részleghez tartozik a kockázat-

kezelés és a súlyosabb problémák megoldásának ügye is.

A 2010. évi népszámlálás céljai között szerepelt a pontosság növelése, a kockázatok csökkentése és a költségtakarékosság. Minden döntés középpontjában a költségek, a kockázat és a minőség közötti egyensúlykeresés állt. A népszámlálási hivatalnak volt még további három célja, melyből kettőt sikeresen, a harmadikat csak többé-kevésbé oldotta meg.

Az első fő cél az volt, hogy hagyják el a mintegy 50 kérdésből álló kérdőívet (csak minden hatodik háztartásban töltsenek ki ilyet), és helyette használjanak rövidített űrlapot. Ez utóbbiban a háztartás első személyétől csak tíz (főként demográfiai) kérdést gyűjtenek be, a háztartás többi tagjaitól pedig mindössze hetet. Erre azért volt lehetőség, mert az ACS véletlen mintája havonta biztosít friss adatokat a korábban csak tízévenként megszerzhető információkból.

A második cél a census földrajzi háttérének (a térképek digitális adatbázisba szervezésének) naprakésszé tétele volt. A korábbi népszámlálásnál a mestercímállomány (master adress file – MAF) aktualizálása csak a census előtt történt meg. 2009 márciusától júliusig az amerikai posta segítségével minden címet naprakésszé tettek, a népszámlálás laptopjait pedig ellátták földrajzi helymeghatározó programmal (global positioning system – GPS). A censusig a számlálóbiztosoknak átnyújtottak egy listát a valamilyen ok miatt hiányzó és az újonnan épített lakásokról. Az utcák középvonalán futó körzethatárok és a térképek egyéb jellemzői (például vízfolyások) egyértelművé tették a számlálókörzet beazonosítását. A címkarbantartás eredményeként 2010-re 133 341 676 lakásnak (az összes 86,5 százalékanak), valamint 166 827 intézeti háztartásnak (például nővérszállásnak, börtönnek stb.) lett GPS-koordinátája.

A lakások 90 százaléka többé-kevésbé sűrűn lakott területekre esik, ahová a kérdőíveket

postán küldték ki, és kérték, hogy postán is küldjék vissza. A maradék 90 százalékát (az összes 9 százalékát) személyesen vitték ki, és szintén azt kérték, hogy kitöltés után postázzák. A lakások egy százalékában (és az összes intézeti háztartásban) a számlálóbiztosok írták össze a bentlakókat. Természetesen az első két csoport azon lakásaiba is el kellett menniük, ahonnan nem küldték vissza a kérdőíveket. 2010-ben a lakott lakásoknak csak 74 százalékából postázták vissza a kitöltött űrlapokat, a maradék 26 százaléknyit és az üres lakásokat a számlálóbiztosoknak kellett összeírni.

A harmadik cél az első kettőre épült, azért hogy automatikusabbá váljék az adatgyűjtési folyamat. Az évtized közepére a census három szakasza (a címkarbantartás, a postán nem válaszoló személyes interjúja és a censuslefedettség mérése, amely a népszámlálás minőségértékelésének része) a laptopok használatával teljesen automatikussá vált. A címkarbantartás terén tapasztalt hiányosságok miatt úgy döntöttek, hogy visszatérnek a nemválaszoló (a vissza nem postázók) összeírásánál a papíralapú kérdőívekre és ugyanolyan módszerrel végzik el a censust, mint évtizedekkel korábban. Ez a döntés növelte a költségeket, de csökkentette a sikertelen népszámlálás kockázatát. A censusban mintegy 600 ezer számlálóbiztos vett részt.

A népszámlálási hivatal 2009-ben és 2010-ben (amikor a 15 éves ciklusra meghatározott költségvetés kétharmadát felhasználták) számos alkalmazottat vett fel meghatározott idejű szerződéssel, és kontraktusokat kötött különböző vállalkozásokkal sajátos feladatok elvégzésére. Ez utóbbiak közül hét szerződés emelhető ki, melyek mindegyikét a projektmenedzsmentiroda felügyelte (a legnagyobb költségvetésűek: a kérdőívre adott válaszok integrációs rendszere, az adatgyűjtés automatizálása és az integrált kommunikációs program). A kiválasztott vállalkozások mindenben meg-

feleltek a legszigorúbb követelményeknek, még az amerikai kormány tanúsítványával is rendelkeztek. A szerződések egyik típusa a beszerzésekre koncentrált, a másik enyhítette a határozatlan idejű alkalmazottak foglalkoztatása iránti igényt. A harmadik típusú szerződés a technológiailag legfejlettebb szolgáltatások megszerzésére irányult. A kontraktusok közül kettővel volt gond, az egyik az adatgyűjtés automatizálásával foglalkozott, a másik a papíralapú összeírás kontrollrendszerének szoftverfejlesztésével volt kapcsolatos.

A népszámlálás pénzügyi háttere végig problémamentes volt. 2008-ban megalkották a 2010. évi census magas kockázatokat magában foglaló fejlesztési tervét, amit bemutattak a népszámlálási hivatal felügyelő kereskedelmi minisztériumnak, a menedzsment és költségvetési irodának és a kongresszusnak. A terv megalkotásának kezdeményezője a számvevőszéki iroda (U.S. Government Accountability Office) volt. A terv a kihívások széles skáláját fogta át a programmenedzsmenttől kezdve a kockázatkezelésen át az integrációig és az ellenőrzésig.

A programmenedzsmenttervben a felelősségi szintek egymásra épülő rendszerét hozták létre. Azok a problémák, amelyeket nem tudtak megoldani alsóbb szinteken, egyre feljebb kerültek; néhány esetben a népszámlálási hivatal igazgatójának tájékoztatni kellett a kereskedelmi minisztérium államtitkárát, sőt a minisztert is. Az ütemtervet csak 2008 májusában fogadták el, amiből számos probléma és ad hoc megoldás született.

A census végrehajtásában döntési jogkörrel rendelkezők minél jobb tájékoztatására havi állapotjelentést adtak ki, amiben összefoglalták a költségvetési, ütemtervi, kockázati problémákat, a népszámlálás teljesítési arányát, a következő időszak eseményeit, de a vállalkozókkal kötött szerződések végrehajtásának állásáról is beszámoltak. A kereskedelmi államtitkár ezen túl még heti összefoglalókat is

kapott. A havi jelentést a kongresszus négy érdekelt bizottságának is elküldték.

2008 májusára a népszámlálás igazgatósága elkészített egy kockázatkezelési tervet, amelyben fontos szerepet kapnak az esetlegesen bekövetkező váratlan események, kockázatok kármérséklő enyhítési stratégiái. E témát a heti megbeszéléseken mindig napirendre vetették, a probléma kezelését szenior menedzserekre bízta.

A népszámlálási hivatal váratlan események kompenzálására, a 2009–2011 évekre költségvetési igényt állított össze, amit a kongresszus meg is szavazott. A census azonban alig használt fel pénzt ebből az alapból, így az összeírás után a hivatal 1,87 milliárd dollárt visszautalt a kincstárnak. 2008 májusában lehetőséget kaptak egy új szenior pozíció létesítésére, az azt betöltőnek jelentést kellett adnia az adatgyűjtési automatizálási program állásáról, továbbá az ütemtervről, a költségvetés alakulásáról, a kockázatokról, a munkafolyamatok minőségéről és a változásmenedzsmentről. Komoly feladatot jelentett a 494 népszámlálási iroda számítástechnikai és telekommunikációs infrastruktúrával való ellátása is. Egy másik új pozíció azért vált szükségessé, hogy egy ellenőrző program segítségével követhetővé váljék a pénzügyi folyamat, a számlázás szigorú rendjének felügyelete.

A 2010. évi censznál nem alkalmazták az internetes adatgyűjtést, amit korábbi kutatási eredményekkel, költség- és biztonsági megfontolásokkal magyaráztak. A 2006-os kanadai népszámlálásnál az internetes válaszadási arány csak 18,3 százalék volt (ami a 2011-es censznál már 54,4 százalékot ért el). Ez még akkor is figyelemre méltó tény, ha tudjuk, hogy Kanada és az Egyesült Államok demográfiai és földrajzi jellemzői között jelentős eltérések vannak, ami a széles sávú internet-hozzáférés lehetőségeire is vonatkozik. A 2003-as próbanépszámlálásnál az amerikai

háztartásoknak csak kevesebb, mint 7 százaléka választotta az internetes válaszadási módot. 2006-ban ezért úgy döntöttek, hogy lemondanak a census ilyen adatgyűjtési lehetőségéről, amit ugyan 2008-ban felülvizsgáltak, de végül fenntartották eredeti elhatározásukat. Az ACS-nél az internetes adatgyűjtést 2013-tól vezetik be, és a tervek szerint a 2020. évi népszámlálást is már így bonyolítják le.

A 2010. évi censznak egy másik jellemzője az volt, hogy csak kiegészítő jelleggel használták fel az adminisztratív forrásokból eredő adatokat. A címjegyzékek felhasználásán túl az össze nem írt személyek felkutatásánál, a rasszkódok pótlásánál és a tengerentúl élő amerikaiak összeírásánál alkalmazták az adminisztratív adatforrásokat. Az ilyen adatállományok jelentős felhasználására lehet számítani 2020-ban, amit elsődlegesen költségsökentési okokkal magyaráznak.

A 2010. évi népszámlálás előkészítésének egyik legnagyobb problémája a hardver- és a szoftverfejlesztések időbeli elmaradása volt, de minőségét tekintve sem nyújtotta azt, amit elvártak tőle (annak ellenére, hogy a minőségi követelményeket menet közben enyhítették). A 2008. évi főpróba ezért nem tekinthető minden szempontból sikeresnek. Néhány feladatot más vállalkozással voltak kénytelenek megoldani. A szoftverproblémák végigkísérték az egész censzust, több esetben csak specialisták bevetésével sikerült a nehézségeken úrrá lenni. Mindezek határidőcsúszásokhoz és költségnövekedéshez vezettek. Az összeírást nehezítette, hogy 48 millió lakásból nem kapták vissza postán a kérdőíveket, akiket számlálóbiztosok segítségével írtak össze.

E censusból a szerző szerint néhány tanulság levonható. 1. Legfontosabb a népszámlálási adatok minősége és az információk egységbe foglalása. 2. A döntéshozóknak lépést kell tartani a census minden mozzanatával, és gyors döntést kell hozniuk még akkor is, ha az ehhez

szükséges információk hiányosak. 3. A programmenedzsment-folyamatok értékesnek minősíthetők, de el kell érni, hogy az előkészületek első lépésétől az utolsóig ez a megállapítás érvényes legyen. Különös gondot kell fordítani a kockázatkezelésre, amely a census egyik legsikeresebb eleme volt. 4. Több gondosságot, következetességet, elszámolási felelősséget kell követelni a projektmenedzsmenttől, és a legjobb gyakorlatokat kell alkalmazni a szerződéskötéseknél, különösen azoknál a vállalkozásoknál, amelyeknek nincs népszámlálási tapasztalatuk. 5. A siker titka a szerepek és a felelőségek világos elhatárolása, minden hardver- és szoftverkomponens és konfiguráció szigorú ellenőrzése. A következő népszámlálásnál már fel kell készülni az internet és az okostelefonok használatára is. 6. A legfontosabb tanulság az, hogy jó emberi és tudástőke nélkül nem lehet eredményes censust tartani. Ezért a szakemberálmány és a vállalkozások kiválasztása az egész folyamat sikerének kulcsa.

Hajnal Béla

kandidátus, a Debreceni Egyetem és a Nemzeti
Közszolgálati Egyetem habilitált főiskolai tanára
E-mail: hajnal.bela@foh.unideb.hu

Loos, C. – Eisenmenger, M. – Bretsch, D.:

A 2011. évi népszámlálás foglalkozáskódolási eljárása

(Das Verfahren der Berufskodierung im Zensus
2011.) – *Wirtschaft und Statistik*. März 2013.

A cikk a 2011. május 9-i eszmei időpontban végrehajtott népszámlálás foglalkozáskódolási eljárását ismerteti. A foglalkozásra vonatkozó információkérés a teljes összeírt népesség 9,6 százalékára kiterjedő almintában szerepelt. A népszámlálási kérdőívet papíron vagy online formában egyaránt ki lehetett tölteni szövegesen

megadva a foglalkozást. A kódolást úgy kellett elvégezni, pontosabban olyan kódrendszert kellett kialakítani, amely a német osztályozásból kiindulva az ISCO-08 szerinti besorolást is biztosítani tudja. Ennek érdekében a hazai foglalkozásosztályozás legmélyebb szintje, az ötjegyű elemi foglalkozások lettek megfeleltetve az ISCO-08 szerinti főcsoportoknak. (Az Eurostat ugyanis csak egy jegy mélységben kéri a népszámlálásból a foglalkozási adatot.)

A feldolgozott 7,6 millió kérdőív körülbelül felében volt foglalkozási adat. A kérdőíveknek mindössze 7 százaléka érkezett elektronikus formában, tehát a papíralapú többséget először is gépre kellett vinni. A valamennyi tartományi statisztikai hivatal bevonásával végzett kódolási munkára szánt idő öt hónap volt. A kódolás részben gépi úton, részben egységesen felkészített kódolók segítségével zajlott.

A papíralapú kérdőíven szereplő információt szövegfelismerő program segítségével olvasták be. A foglalkozási kódok helyes megállapításához egy 24 ezer egyedi megnevezést és a hozzárendelt ötjegyű kódokat tartalmazó listával való összevetés nyújtott segítséget. A 24 ezer lehetséges megnevezés tartalmazta az adott foglalkozás férfi, női megnevezési megfelelőjét épp úgy, mint a lehetséges speciális elnevezéseket és közismertebb rövidítéseket. A foglalkozás kódolása akkor történhetett csak az automatikus kódoló programmal, ha a beolvasott szöveg teljesen megegyezett, vagy közel teljesen azonos volt a referencialistán szereplő valamelyik elnevezéssel. Ha több hasonló elnevezést is talált a program, a második legnagyobb egyezőséget mutató is eltárolásra került. A papíralapú kérdőívnel a felismerhetetlen betűk információhiányként jelentkeztek (a beolvasásnál * jelet kaptak), s a hiányos megnevezés a referencialistával való tökéletes egyezést ugyan kizárta, de a nagyfokú egyezés ilyenkor is lehetséges volt. Az online kérdőíveknél ilyen hiba értelemszerűen nem keletkezhetett.

A foglalkozáshoz tartozó kód megállapítása a következő algoritmus szerint történt. Ha hiányzott a foglalkozásra vonatkozó információ, a kérdőív bekerült a pótlandók közé. Ha volt foglalkozási információ, de a beszkenelt megnevezés nem szerepelt a referencialistán, vagy csak alacsony megfelelési fokú elnevezést sikerült hozzá találni, a kódolás manuálisan történt, egyébként pedig a gépi program adta meg a kódszámot. (Sok foglalkozás esetében azért volt szükség manuális kódolásra, mert a beírt foglalkozáselnevezés túl általános volt, például eladó és nem ruházati bolti eladó. Ilyenkor a kódoló a helyes kódszámot a részletesen leírt tevékenység alapján kísérelte megállapítani.) Az automatikus kódoláshoz a papíralapú kérdőívek esetében 87–100, az online kérdőíveknél 95–100 százalék volt az egyezés elvárt mértéke. Az ezt el nem érő, de legalább 50 százalékos egyezőséget mutató eseteknél a legnagyobb egyezést mutató foglalkozás megnevezése ajánlasként megjelent, és a kódoló sok esetben nem is tett mást, csak elfogadta azt. Az egyes tartományoknak lehetőségük volt az egyezőségi kritérium szigorítására is.

Összességében a 3,6 millió foglalkozás 14,2 százalékát lehetett automatikusan, azaz programmal kódolni. (A tartományokra jellemző arány 3,9 és 48,7 százalék között szóródott, a legmagasabb arány az előzetes manuális revíziót alkalmazókat jellemezte.) Az automatikusan kódolt kérdőívek 85,8 százalékánál 100 százalékos volt az egyezés. Az online kérdőívek esetében az automatikus kódolás aránya 31,3 százalékot ért el. A manuálisan kódolt kérdőívek 20 százalékánál a kódoló elfogadta a kódoló program által elsőként ajánlott lehetőséget.

A manuális kódolást az oktatáson kívül (mely nemcsak a technika megismerését jelentette, de a jövőben kódolók elmélyedtek a foglalkozásosztályozásban is) az is segítette, hogy

a kódolóknak lehetőségük volt problémáikat, illetve a legjobb megoldást másokkal is megosztani. A kódolandó anyag eleve a munkahely ágazata szerint került felosztásra a kódolók között, ami a foglalkozások tekintetében is egyfajta homogenitást biztosított.

A foglalkozáskódolást egy speciális program segítette, ahol a képernyőn a beírt foglalkozásmegnevezés mellett megjelentek a fontosabb ún. segédinformációk (például iskolai végzettség, életkor, szakképzettség, ágazat) is. A cikkben nemcsak ez a képernyő szerepel illusztrációként, hanem az is, ahol a lehetséges (hasonló) foglalkozásokat tudta a kódoló behívni, azért, hogy azokból jelölje ki a legmegfelelőbbet. A kódolási eljárás működését a szerzők a villamossági szerelő foglalkozás példáján keresztül mutatták be. A foglalkozásosztályozás elemi foglalkozásaihoz egy kompetencia-, illetve tevékenységlista tartozott, amelyet a kódolók felhasználhattak a megfelelő kód kiválasztásához.

Ha a megnevezéshez annak hiányos vagy túl általános volta miatt (például csak azt írták be a kérdőívbe, hogy az illető tanár, de sem a szak, sem az iskolatípus már nem került megadásra), nem lehetett az ötjegyű kódot hozzárendelni, csak a foglalkozási csoport volt kódolható, az öt jegyre kódolható elemi foglalkozást pedig imputálással egy további fázisban állapították meg. A manuális kódolásra kerülő több mint 3 millió kérdőívből mintegy 160 ezer nem tartalmazott elégséges információt az öt jegy mélységű kód megállapításához.

A minőségbiztosítás részeként a kódolók csoportba szervezve dolgoztak, vezetőik munkájukat folyamatosan ellenőrizték, az ellenőrzés eredményét visszacsatolták. A csoportvezetők munkáját ugyancsak egy külön gépi program segítette.

A kódolási eljárás utolsó fázisát egy ún. hot deck (adatpótlás a hozzá leghasonlóbb adatának alapján) típusú imputálási eljárás jelen-

tette. A felhasznált információknak két szintje (blokkja) volt, melyből az első a következőkből állt: nem, életkor, foglalkozási viszony, illetve (ha volt) valamilyen általános foglalkozási információ (például tanár), míg a másodikba a finomító ismérvek tartoztak. A pótláshoz olyan donort kellett találni, amellyel az első blokk valamennyi ismervében egyezés állt fenn, és a második blokk kritériumaiból legalább kettő teljesült. A léptetés a földrajzi hierarchia alapján történt, és egy donor legfeljebb három alkalommal kerülhetett felhasználásra.

Az eljárás végén valamennyi foglalkozáshoz hozzárendeltek egy ötjegyű kódot, amelyet megfeleltettek az ISCO-08 egy jegy mélységű főcsoportjainak.

A vázolt kódolási eljárás működését a cikk szerzői megfelelőnek ítélték, olyannak, amely a népszámláláson túlmutató módon használható majd más lakossági felvételek foglalkozási adatainak feldolgozásához.

Lakatos Judit

E-mail: Judit.Lakatos@ksh.hu

Kiadók ajánlata

KUMAR, A. K. S. – PANDA, P. – VED, R. R. [2013]: *Handbook of Population and Development in India*. (Kézikönyv India lakosságáról és fejlődéséről.) Oxford University Press. Oxford.

Az indiai demográfiai helyzetet nagy regionális eltérések jellemzik a népesség alakulása, a humán erőforrás egyenetlen fejlődése, a nemek kedvezőtlen aránya, a növekvő urbanizáció és vidékről a városok felé irányuló belső vándorlás tekintetében. A kézikönyv segít megérteni a népesség és a fejlődés közötti kapcsolatokat.

Bonyolultak a populáció nagysága, a születési arányok, a gazdasági jólét, a környezeti fenntarthatóság és a gazdasági növekedés közötti összefüggések. A kötet a legutóbbi népszámlálás és a nemzeti család-egészségügyi felvétel adatait felhasználva számos időszerű témát elemez, többek között az élelmiszerbiztonságot, a termékenységet, a fiatalok és a lánygyermekek lehetőségeit, a médiát és a közegészségügyet, illetve a női emancipációt. Régi tendenciák és jövőbeli kihívások azonosításával a szerzők a népességstabilizáció civilizáltabb megközelíté-

sét érzik szükségesnek, és helyeslik a „gondoskodj az emberekről, és a lakosság gondoskodik majd magáról” népszerű elvet.

KLASSEN, T. R. [2013]: *Retirement in Canada*. (Nyugdíjba vonulás Kanadában.) Oxford University Press. Oxford.

Egy évszázada az átlagos élettartam 60 év volt Kanadában; napjainkban a várható élettartam ennél 20 évvel több. A mai generációk más nagy társadalmi változásoknak is szemtanúi voltak az országban, kezdve a nők munkába állásától a hagyományos karrierminták változásáig, a valaha „sérthetetlen”, csak apából, anyából és gyermekekből álló család átalakulásától a foglalkoztatói nyugdíj intézményének hanyatlásáig. Életünk folyamatos változásával nyugdíjba vonulásunk is más lesz, mint eddig.

Fontos tényező a nyugdíjazás változó világában a baby boom generációjának, azaz annak a második világháborút követően született demográfiai csoportnak a hatása, akik körülbelül a kanadai lakosság 30 százalékát teszik ki. E generáció nemcsak a társadalmat alakította át, dacolva a nemi és etnikai sztereotípiákkal, hanem

a nyugdíjba vonulással kapcsolatos választásokat és kihívásokat is. Ahogy azonban *Klassen*, a politikatudomány és a közpolitika professzora megjegyzi, ez a generáció nem homogén csoport, és némi állandóság van a nyugdíj közelében állók, illetve a már nyugdíjban levők preferenciáiban is. A múlttal ellentétben, a nyugdíjazás jövője több lehetőséget tartogat.

Ez a rövid, könnyen érthető könyv összegyűjti mindazt, amit a végbemenő változásokról ismerünk, és ami előre jelezhető. A média gyakran generációk közötti ellentétet és alacsonyabb életszínvonalat jósol népességünk öregedésének előrehaladtával, de a valóság valószínűleg ettől eltér majd. A szerző több szempontból vizsgálja a nyugdíjba vonulást. A változó demográfiai tendenciák Kanadában, párhuzamosan más nyugati nemzetekével, érdekes betekintést nyújtanak a múltba, jelenbe és jövőbe. A könyv az idősebb kanadaiak anyagi biztonságának szerkezetét írja le, beleértve annak jóléti állami eredetű gyökereit, csakúgy, mint az azzal kapcsolatos sikereket és kudarccokat.

A szerző a nyugdíjba vonulással kapcsolatos választásokról és kihívásokról szóló értékelésében azt is tekintetbe veszi, hogy milyen ez az esemény eltérő nézőpontokból: miképp szembesül vele az egyén és a család, a munkáltató, illetve a közpolitika-alkotó és -változtató kormány.

A nyugdíjba vonulók nagy számához való alkalmazkodás opciói néhány kreatív, előretökélő elképzelést foglalnak magukba, többek között azokat a leckeiket, amiket a kanadaiak a fejlődő országoktól tanulhatnak. A nyugdíjazás, ahogy a szerző jósolja, „à la carte” helyett inkább „büfészerű” lesz, ami folyamatos átmenetet képvisel majd, mintsem be-/ki-kapcsolást.

Ez a meglepően lebilincselő könyv megmutatja, hogy míg sokféleképpen gondolhatunk a nyugdíjazásra, a tényekre kell támaszkodnunk, amint belépünk a széleskörű demog-

ráfiai változás és a nyugdíjazás „ismeretlen birodalmába”.

HOBSON, B. [2013]: *Worklife Balance. The Agency and Capabilities Gap*. (A munka és a magánélet egyensúlya. A munkahely és a képességek közötti űr.) Oxford University Press. Oxford.

A jóléti társadalmakban a munka és a magánélet közötti egyensúllyal kapcsolatos politikák és normák megjelenése tapasztalható párhuzamosan a dolgozó szülők arra vonatkozó, egyre nagyobb elvárásaival, hogy legyenek képesek dolgozni és gyermekük (gyermekük) gondját viselni, illetve több időt szentelni a családi életnek és a pihenésnek. Mégis, a dolgozó szülők növekvő munkahelyi igénybevétellel, illetve a bizonytalan, kétes állások emelkedő számával szembesülnek, egyre nagyobb gazdasági bizonytalanságérzetet szülve a mindennapi életben, amit a jelenlegi pénzügyi válságok még fel is erősítenek. A munkahely és a képességek közötti űr ezekre, a munka és a magánélet közötti egyensúlyt érintő, családokon, munkahelyi szervezeteken és a politikai kereteken belüli feszültségekre vonatkozik. *Amartya Sen* képességszemlélete által inspirálva, a kötet nemcsak az egyén tetteit, hanem hogy, más döntéseket hozhasson, alternatíváinak körét is áttekinti.

NEYER, G. ET AL. (EDS.) [2013]: *The Demography of Europe*. (Európa demográfiája.) Springer. New York.

Az elmúlt évtizedekben Európa népességdinamikája és -szervezete alapvetően megváltozott. A termékenység a népesség-utánpótlás szintje alá csökkent majd mindegyik európai országban, míg a gyermekvállalási magatartás és a családalapítás változatosabb lett. Nyugat-Európában a várható élettartam emelkedett mind a nők, mind a férfiak esetében, néhány kelet-európai országban viszont a férfiaké csök-

kent. Számottevően nőtt a bevándorlás a nem európai országokból, csakúgy, mint az Európán belüli mobilitás. Ezek a változások nagy kihívásokat jelentenek a társadalomkutatás számára, mivel a demográfiai magatartásra és fejlődésre vonatkozó hagyományos elméleti hipotézisek nem felelnek meg arra, hogy meggyőzően magyarázassák a mai demográfiai változásokat.

A kötetben, ami a 2007 novemberében „Európa demográfiája” címmel, a rostocki Max

Planck Demográfiai Kutatási Intézetben tartott szimpóziumon elhangzottakra épül, a termékenység, a családdal, a migrációval, a várható élettartammal és a halálózással foglalkozó vezető népességkutatók írásai találhatók. Ezekben Európa új demográfiai kulcskérdéseit mutatják be, és a fontos kutatási eredményeket tárgyalják a kontinens XXI. század fordulóján végbement demográfiai fejlődésének megértése céljából.

Társfolyóiratok

AZ AMERIKAI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

2012. ÉVI 501. SZÁM

The 2012 ASA Presidential Address.

Rodriguez, R. N.: Building the Big Tent for Statistics.

Cho, H. et al.: Modeling and Forecasting Daily Electricity Load Curves: A Hybrid Approach.

Hanks, E. M. – Hooten, M. B.: Circuit Theory and Model-Based Inference for Landscape Connectivity.

Gutman, R. – Afendulis, C. C. – Zaslavsky, A. M.: A Bayesian Procedure for File Linking to Analyze End-of-Life Medical Costs.

Ho, M.-W. et al.: A Nested Dirichlet Process Analysis of Cluster Randomized Trial Data With Application in Geriatric Care Assessment.

Mitra, R. et al.: A Bayesian Graphical Model for ChIP-Seq Data on Histone Modifications.

Robbins, M. W. – Ghosh, S. K. – Habiger, J. D.: Imputation in High-Dimensional Economic Data as Applied to the Agricultural Resource Management Survey.

Wheldon, M. C. et al.: Reconstructing Past Populations With Uncertainty From Fragmentary Data.

Ryu, D. – Liang, F. – Mallick, B. K.: Sea Surface Temperature Modeling using Radial Basis Function Networks With a Dynamically Weighted Particle Filter.

Linzer, D. A.: Dynamic Bayesian Forecasting of Presidential Elections in the States.

Hsu, J. Y. – Small, D. S. – Rosenbaum, P. R.: Effect Modification and Design Sensitivity in Observational Studies.

Airolidi, E. M. – Blocker, A. W.: Estimating Latent Processes on a Network From Indirect Measurements.

Weinstein, A. – Fithian, W. – Benjamini, Y.: Selection Adjusted Confidence Intervals With More Power to Determine the Sign.

Schennach, S. M. – Hu, Y.: Nonparametric Identification and Semiparametric Estimation of Classical Measurement Error Models Without Side Information.

Page, G. – Bhattacharya, A. – Dunson, D.: Classification via Bayesian Nonparametric Learning of Affine Subspaces.

Naranjo, A. – Trindade, A. A. – Casella, G.: Extending the State-Space Model to Accommodate Missing Values in Responses and Covariates.

Kim, J. P. et al.: A Unified Approach to Semiparametric Transformation Models Under General Biased Sampling Schemes.

Jiang, Q. et al.: On a Principal Varying Coefficient Model.

Feng, Z. et al.: On Partial Sufficient Dimension Reduction With Applications to Partially Linear Multi-Index Models.

Lin, W. – Lv, J.: High-Dimensional Sparse Additive Hazards Regression.

Cai, T. – Liu, W. – Xia, Y.: Two-Sample Covariance Matrix Testing and Support Recovery in High-Dimensional and Sparse Settings.

Lei, J. – Robins, J. – Wasserman, L.: Distribution-Free Prediction Sets.

Fu, F. – Zhou, Q.: Learning Sparse Causal Gaussian Networks With Experimental Intervention: Regularization and Coordinate Descent.

Martin, R. – Liu, Ch.: Inferential Models: A Framework for Prior-Free Posterior Probabilistic Inference.

Rothe, C. – Wied, D.: Misspecification Testing in a Class of Conditional Distributional Models.

Liang, F.: A Resampling-Based Stochastic Approximation Method for Analysis of Large Geostatistical Data.

POPULATION

A FRANCIA DEMOGRÁFIAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

2013. ÉVI 2. SZÁM

Poulain, M. – Herm, A.: Központi lakossági regiszterek mint európai népességstatistikai források.

Larramona, G.: Bevándorlók kifelé irányuló vándorlása Spanyolországban.

Mazzoni, S. et al.: Özvegyesség és újrakházasodás Szardínián 1866 és 1925 között.

Zarulli, V.: A mortalitási sokkok hatása a felnőtté válás kormintájának alakulására.

Delaunay, V.: Gyerekmunka Madagaszkáron a 2008. évi demográfiai és egészségügyi felmérés alapján.

Statistical
Journal
of the IAOS
Journal of the International Association for Official Statistics

AZ EGYESÜLT NEMZETEK EURÓPAI
GAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK
FOLYÓIRATA

2013. ÉVI 2. SZÁM

Tematikus szám: interjúk a statisztikai vezetésekről.

TERÜLETI
STATISZTIKA

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2013. ÉVI 1. SZÁM

Fábián Zs.: A földrajzilag súlyozott regresszió módszere és alkalmazhatósági példája.

Csata Zs.: A vállalkozói aktivitás egyes sajátosságai és tényezői Erdélyben.

Takács Z. – Kincses Á.: A Magyarországra érkező külföldi hallgatók területi jellegzetességei.

Sebestyén Szép T.: Energiahatékonyság: áldás vagy átok?

Földi K.: Szolnoki élelmiszer-vásárlók kvantitatív kutatása.

2013. ÉVI 2. SZÁM

Kőszegfalvi Gy.: Dr. Tóth József emeritus rektor emlékére.

Barancsik Á. – Gyapay B. – Szalkai G.: Az alsó középszintű térfelosztás elméleti és gyakorlati lehetőségei.

Szilágyi D. – Uzzoli A.: Az egészségegyenlőtlenségek területi alakulása az 1990 utáni válságok idején Magyarországon.

Kincses Á. – Nagy Z. – Tóth G.: Európa térszerkezete különböző matematikai modellek tükrében.

Kincses Á. – Valkó G. – Bóday P. – Lengyel Gy.: Szomszédsági hatások a magyar mezőgazdaságban.

Goda P. – Tóth T.: Pókháló-entrópia mint új rendszervizsgálati megközelítés a területi elemzésekben.

2013. ÉVI 3. SZÁM

Pénzes J.: A foglalkoztatottság, az ingázás és a jövedelmi szint összefüggései Északkelet- és Északnyugat-Magyarországon.

Budaházy Gy.: A földhivatalok méretgazdaságossága a területi szervezet hatékonyságának elemzéséhez.

Kincses Á. – Nagy Z. – Tóth G.: Európa térszerkezete különböző matematikai modellek tükrében, II. rész.

Takács Z. – Kincses Á.: Vajdasági hallgatók Magyarországon.

Kundi V.: A győri Magyar Táncfesztivál gazdasági és társadalmi-kulturális hatásainak elemző bemutatása.

2013. ÉVI 4. SZÁM

Uzzoli A. – Szilágyi D.: A nyugat–kelet és a centrum–periféria relációk a hazai egészségegyenlőtlenségek alakulásában az 1990 utáni válságok idején Magyarországon.

Molnár E.: Egy dinamikus iparág foglalkoztatási hatásainak földrajzi aspektusai: a magyarországi autóipar esete.

Csugány J. – Máté D.: A munkatermelékenységben bekövetkezett szektorális változások technológia-intenzív megközelítésben.

Pomázi I.: Németország környezetpolitikája – célok, eredmények, kihívások.

Kovács I.: Társadalmilag felelős fogyasztás vizsgálata.

2013. ÉVI 5. SZÁM

Varga A. – Hau-Horváth O. – Szabó N. – Járosi P.: A GMR–Európa-modell alkalmazása kék gazdaság-típusú innovációk hatásvizsgálatára.

Szakálné dr. Kanó I.: A gazdasági tevékenységek térbeli eloszlásának térképi megjelenítése magyar tudásintenzív ágazatok példáján.

Balics D. – Bajmócy P.: Kvantitatív etnikai földrajzi vizsgálatok a történeti Vas megye példáján.

Horváth D.: Bosznia-Hercegovina regionális problémái.

Horváth Gy.: A német Mezzogiorno? A keletnémet regionális fejlődés az újraegyesítés után.

Statisztikai Szemle

91. évfolyam

2013. év

Tartalom

A STATISZTIKA ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA, OKTATÁSA

Foglalkozási osztályszerkezet (I.) – Elméletek, modellek – <i>Huszár Ákos</i>	1/31
Foglalkozási osztályszerkezet (II.) – Az osztályozás problémái – <i>Huszár Ákos</i>	2/117
Árjellegű mutatók alkalmazása a külkereskedelmi pozíció statikus és dinamikus vizsgálatára – <i>Poór Judit</i>	2/185
A független komponens analízis és empirikus vizsgálata – <i>Kapelner Tamás</i> – <i>Madarász László</i> – <i>Ferenci Tamás</i>	3/255
A zöld növekedés mérése – <i>Dr. Pomázi István</i> – <i>Dr. Szabó Elemér</i>	4/366
Adatcserével anonimizált mikroadatok használhatósága – Egy szimulációs vizsgálat tanulságai – <i>Bartus Tamás</i>	5/465
A bírósági ügyek munkaidőigényének mérése – <i>Dr. Örkényi László</i>	5/498
A fekvőbeteg-ellátás dinamikája a nemzeti számlákban – <i>Bede Kovács István</i> – <i>Hüttl Antónia</i> – <i>Nagy Ágnes</i> – <i>Németh Adrienn</i>	6/557
A gazdasági világválság növelte az optimizmust? – <i>Jáki Erika</i> – <i>Neulinger Ágnes</i> ...	6/581
A belföldi vándorlás többállapotú demográfiai analízise, Magyarország tartózkodási hely szerinti halandósági táblája – <i>Faragó Miklós</i>	6/605
A 2001. évi népszámlálási rétegződési modell alkalmazása a munkaerő-felmérés rendszerében (I.) – <i>Dr. Lakatos Miklós</i> – <i>Záhonyi Márta</i>	6/633
Az egyéni vállalkozók hozzáadott értékének számítása – <i>Ritzlné Kazimir Ildikó</i>	7/691
Foglalkozási osztályszerkezet (III.) – Egy normatív-funkcionalista osztálymodell vázlata – <i>Huszár Ákos</i>	7/718
Hány év múlva? – A konvergencia természetéről és időigényéről – <i>Oblath Gábor</i> ...	10/925
Védett táblázatok morfológiája – Optimális másodlagos cellaelnyomás számítógép nélkül – <i>Faragó Miklós</i>	10/947
A modern bayesi elemzések eszköztára és alkalmazása – <i>Kehl Dániel</i> – <i>Várpalotai Viktor</i>	10/971
Az egyetemi-főiskolai hallgatók vállalkozói attitűdkutatásának módszertani sajátosságai – <i>Farkas Szilveszter</i> – <i>S. Gubik Andrea</i>	10/993
Jövedelem és szubjektív jóllét: az elemzési módszer megválasztásának hatása a levonható következtetésekre – <i>Hajdu Tamás</i> – <i>Hajdu Gábor</i>	11/1046
Felhőtlen statisztika a felhőben – <i>Daróczi Gergely</i> – <i>Tóth Gergely</i>	11/1118
A forrás- és felhasználástáblák kiegyensúlyozásának gyakorlati tapasztalatai – <i>Varga Éva</i>	11/1143
A népszámlálási kérdőívek feldolgozása – <i>Mag Kornélia</i>	12/1268

Adatgyűjtési újdonságok a 2011 évi népszámlálásban – <i>Kátainé Csincsák Éva – Borbély András – Lakatos Gábor Miklós</i>	12/1279
A STATISZTIKA TÖRTÉNETE, SZERVEZETE – TÖRTÉNETI STATISZTIKA	
Államalkotó népszámlálások – <i>Holka László</i>	12/1317
NÉPESSÉG – SZOCIÁLIS STATISZTIKA – TÁRSADALOMSTATISZTIKA	
Helyzetkép a főbb társadalmi folyamatokról – <i>Harcza István</i>	1/5
Foglalkozási osztályszerkezet (I.) – Elméletek, modellek – <i>Huszár Ákos</i>	1/31
A felsőoktatás lehetséges létszámpályái Magyarországon – <i>Berde Éva</i>	1/57
A társadalmi-gazdasági fejlettség mérési rendszerei – <i>Dr. Gáspár Tamás</i>	1/77
Foglalkozási osztályszerkezet (II.) – Az osztályozás problémái – <i>Huszár Ákos</i>	2/117
A társadalmi struktúra-elemzés dilemmái és eldöntendő kérdései – <i>Berger Viktor</i>	3/306
Társadalmi rétegek, osztályok vizsgálata a 2011. évi népszámlálás adatain – <i>Róbert Péter</i>	3/314
Hozzászólás Huszár Ákos: Foglalkozási osztályszerkezet (I–II.) című tanulmányához – <i>Tardos Róbert</i>	3/320
A társadalomszerkezet vizsgálata a népszámlálási adatokon – Lehetőségek és kihívások – <i>Vastagh Zoltán</i>	4/424
Adatcserével anonimizált mikroadatok használhatósága – Egy szimulációs vizsgálat tanulságai – <i>Bartus Tamás</i>	5/465
A bírósági ügyek munkaidőigényének mérése – <i>Dr. Örkényi László</i>	5/498
Észrevételek Huszár Ákos tanulmányához – <i>Harcza István</i>	5/523
A fekvőbeteg-ellátás dinamikája a nemzeti számlákban – <i>Bede Kovács István – Hüttl Antónia – Nagy Ágnes – Németh Adrienn</i>	6/557
A belföldi vándorlás többállapotú demográfiai analízise, Magyarország tartózkodási hely szerinti halandósági táblája – <i>Faragó Miklós</i>	6/605
A 2001. évi népszámlálási rétegződési modell alkalmazása a munkaerő-felmérés rendszerében (I.) – <i>Dr. Lakatos Miklós – Záhonyi Márta</i>	6/633
Foglalkozási osztályszerkezet (III.) – Egy normatív-funkcionalista osztálymodell vázlata – <i>Huszár Ákos</i>	7/718
A 2001. évi népszámlálási rétegződési modell alkalmazása a munkaerő-felmérés rendszerében (II.) – <i>Dr. Lakatos Miklós – Záhonyi Márta</i>	7/745
Az egyetemi-főiskolai hallgatók vállalkozói attitűdkutatásának módszertani sajátosságai – <i>Farkas Szilveszter – S. Gubik Andrea</i>	10/993
Jövedelem és szubjektív jóllét: az elemzési módszer megválasztásának hatása a levonható következtetésekre – <i>Hajdu Tamás – Hajdu Gábor</i>	11/1046
Életstílus vagy státuszfogyasztás – <i>Vastagh Zoltán</i>	11/1092
Az elmúlt évtized néhány társadalmi változása a 2011. évi népszámlálás eredményei alapján – <i>Waffenschmidt Jánosné</i>	12/1195
A változó család a népszámlálási adatok tükrében – <i>Vörös Csabáné – Kovács Marcell</i>	12/1213
A lakóövezetek lakásai és lakóik helyzete a 2011. évi népszámlálás adatainak tükrében – <i>Dr. Lakatos Miklós – Simor Éva</i>	12/1228

A magyarországi nemzetiségek létszámváltozása 2001 és 2011 között. – <i>Tóth Ágnes</i> – <i>Vékás János</i>	12/1256
A népszámlálási kérdőívek feldolgozása – <i>Mag Kornélia</i>	12/1268
Adatgyűjtési újdonságok a 2011 évi népszámlálásban – <i>Kátainé Csincsák Éva</i> – <i>Borbély András</i> – <i>Lakatos Gábor Miklós</i>	12/1279
A 2011. évi népszámlálások az Európai Unióban – <i>Erdei Virág</i>	12/1303
Államalkotó népszámlálások – <i>Holka László</i>	12/1317

IV. GAZDASÁGSTATISZTIKA – KERESKEDELEM – FORGALOM

A társadalmi-gazdasági fejlettség mérési rendszerei – <i>Dr. Gáspár Tamás</i>	1/77
Az uniós tagállamok válságérzékenységének néhány közös és egyedi vonása – <i>Dr. Szabó László</i>	2/132
Önkormányzati beruházások finanszírozása az európai uniós támogatások tükrében – <i>Vasvári Tamás</i>	2/155
Árjellegű mutatók alkalmazása a külkereskedelmi pozíció statikus és dinamikus vizsgálatára – <i>Poór Judit</i>	2/185
Kis- és közepes vállalkozások, megújulás, együttműködés – <i>Czakó Ágnes</i> – <i>Győri Ágnes</i>	3/229
Fajlagos ágazati tőkehozamok a magyar gazdaságban 1995 és 2009 között – <i>Cseh Tímea</i>	3/287
A gazdasági és pénzügyi világválság gazdaságpolitikai következményei – <i>Dr. Veress József</i>	4/345
Az alapkutatás definíciójának szerepe az innovációpolitikában – <i>Goldperger István</i> A gazdasági világválság növelte az optimizmust? – <i>Jáki Erika</i> – <i>Neulinger Ágnes</i> ...	4/417 6/581
A világgazdasági növekedés hosszú, közép- és rövid távú hatótényezői 2013-ban – <i>Farkas Péter</i>	7/673
Az egyéni vállalkozók hozzáadott értékének számítása – <i>Ritzlné Kazimir Ildikó</i>	7/691
A globális vállalatcsoport gazdaságstatisztikai mutatói – <i>Nádudvari Zoltán</i>	7/763
Hány év múlva? – A konvergencia természetéről és időigényéről – <i>Oblath Gábor</i> ...	10/925
Az egyetemi-főiskolai hallgatók vállalkozói attitűdkutatásának módszertani sajátosságai – <i>Farkas Szilveszter</i> – <i>S. Gubik Andrea</i>	10/993
Jövedelem és szubjektív jóllét: az elemzési módszer megválasztásának hatása a levonható következtetésekre – <i>Hajdu Tamás</i> – <i>Hajdu Gábor</i>	11/1046
A feldolgozóipari vállalkozások statisztikai elemzése jövedelmezőségi és hatékonysági mutatók alapján – <i>Kadlecsik Roland</i>	11/1072
Életstílus vagy státuszfogyasztás – <i>Vastagh Zoltán</i>	11/1092
A forrás- és felhasználástáblák kiegyensúlyozásának gyakorlati tapasztalatai – <i>Varga Éva</i>	11/1143

KÖRNYEZETSTATISZTIKA

A zöld növekedés mérése – <i>Dr. Pomázi István</i> – <i>Dr. Szabó Elemér</i>	4/366
Hazai autósok ismeretei és véleménye a bioüzemanyagokról – <i>Jobbágy Péter</i> – <i>Balogh Péter</i>	4/392

Fenntartható fejlődés és fenntartható növekedés – <i>Gyulai Iván</i>	8–9/797
A nemzetközi fejlesztési együttműködés céljai és a fenntartható fejlődési célok – <i>Dr. Faragó Tibor</i>	8–9/823
A fenntartható fejlődés fogalom értelmezésének hatása az indikátorok kiválasztására – <i>Bartus Gábor</i>	8–9/842
A környezeti számlák szerepe a fenntarthatóság mérésében – <i>Bóday Pál – Szilágyi Gábor</i>	8–9/870

NEMZETKÖZI STATISZTIKA

Az uniós tagállamok válságérintettségének néhány közös és egyedi vonása – <i>Dr. Szabó László</i>	2/132
Árjellegű mutatók alkalmazása a külkereskedelmi pozíció statikus és dinamikus vizsgálatára – <i>Poór Judit</i>	2/185
A gazdasági és pénzügyi világválság gazdaságpolitikai következményei – <i>Dr. Veress József</i>	4/345
A világgazdasági növekedés hosszú, közép- és rövid távú hatótényezői 2013-ban – <i>Farkas Péter</i>	7/673
A 2011. évi népszámlálások az Európai Unióban – <i>Erdei Virág</i>	12/1303
Államalkotó népszámlálások – <i>Holka László</i>	12/1317

FÓRUM

Interjú	
Beszélgetés S. Molnár Edit szociológus-demográfussal – <i>Dr. Lakatos Miklós</i>	5/527
Beszélgetés Rappai Gáborral – <i>Dr. Hunyadi László</i>	10/1013
Beszámoló, értekezés, konferencia, nekrológ	
90 éves a Magyar Statisztikai Társaság – Beszámoló az ünnepi konferenciáról – <i>Hunyadi László</i>	1/93
Beszámoló a „Hatékony mintavételi és felvétel tervezési megoldások – Leslie Kish nyomdokain” című konferenciáról – <i>Kmetty Zoltán</i>	2/207
Horváth Piroska (1936–2012) – <i>Pozsonyi Pál</i>	2/211
Beszámoló az MTA Statisztikai és Jövő kutatási Tudományos Bizottságának Statisztikai Tudományos Albizottságának üléséről – <i>Dr. Hunyadi László</i> – <i>Dr. Kovács Péter</i>	5/535
Beszámoló a társadalomstatisztikai felhasználói fórumokról – <i>Keszler Ágnes</i>	5/539
Beszámoló az „Infláció régen és ma” című szakmai vitáról – <i>Schindele Miklósné</i> .	6/644
Beszámoló az első magyar könyvtárosnő életéről és munkásságáról, a „Nők új pályán” címmel tartott rendezvényről – <i>Dr. Lakatos Miklós</i>	6/648
Beszámoló a társadalomstatisztikai felhasználói fórumokról – <i>Keszler Ágnes</i>	6/651
Tűz Lászlóné dr., Csikész Stefánia (1930–2013) – <i>Lakatos Judit</i>	7/774
A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság 2012. évi beszámolója – <i>Dr. Lakatos Miklós</i>	8–9/890
Beszámoló a „Statisztika a mindennapokban, statisztika a mindennapokról” című konferenciáról – <i>Nádudvari Zoltán</i>	11/1162

„Számvetés” a Skanzenben, „Falu a városban” rendezvény a Városligetben – <i>Tóth Péter</i>	11/1166
Beszámoló a Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatörténeti Szakosztályának 2013. június 6-ai szakmai üléséről – <i>Dr. Lakatos Miklós</i>	12/1325
Beszámoló az MTA Statisztikai és Jövőkutatói Tudományos Bizottsága Statisztikai Tudományos Albizottságának 2013. október 1-jén tartott üléséről – <i>Hunyadi László – Kovács Péter</i>	12/1326
Hírek, események .. 1/98, 2/212, 3/324, 4/437, 5/540, 6/652, 7/775, 8–9/897, 10/1021, 11/1168, 12/1331	

SZAKIRODALOM

Könyvszemle	
Muraközy László: Államok kora – Az európai modell – (<i>Dr. Szilágyi György</i>) ...	4/440
Tóth G.: Az elérhetőség és alkalmazása a regionális vizsgálatokban – (<i>Kőszegfalvi György</i>)	7/778
Pontossági követelmények és varianciabecslés az Európai Statisztikai Rendszer háztartás-statisztikai felvételeihez. Kézikönyv – (<i>Mihályffy László</i>).....	10/1023
Folyóiratszemle 1/101, 2/215, 3/326, 4/449, 5/542, 6/656, 7/780, 8–9/900, 10/1028, 11/1172, 12/1336	
Kiadók ajánlata 1/109, 2/223, 3/334, 4/457, 5/548, 6/663, 7/788, 8–9/916, 10/1037, 11/1182. 12/1345	
Társfolyóiratok 1/110, 2/224, 3/335, 4/458, 5/550, 6/665, 7/789, 8–9/918, 10/1039, 11/1183, 12/1347	

Névmutató

(A Statisztikai Szemle 2013. évi számaiban megjelent írások szerzői.)

Balogh Péter	4/392	Kapelner Tamás	3/255
Bartus Gábor	8–9/842	Kátainé Csincsák Éva	12/1279
Bartus Tamás	5/465	Kehl Dániel	10/971
Bedekovics István	6/557	Keszler Ágnes	5/539, 6/651
Berde Éva	1/57	Kmetty Zoltán	2/207
Berger Viktor	3/306	Kovács Marcell	12/1213
Bóday Pál	8–9/870	Kovács Péter	5/535, 12/1326
Borbély András	12/1279	Kőszegfalvi György	7/778
Cseh Tímea	3/287	Lakatos Judit	7/774
Czakó Ágnes	3/229	Lakatos Miklós	5/527, 6/633, 6/648, 7/745, 8–9/890, 12/1228, 12/1325
Daróczi Gergely	11/1118	Lakatos Gábor Miklós	12/1279
Erdei Virág	12/1303	Madarász László	3/255
Faragó Miklós	6/605, 10/947	Mag Kornélia	12/1268
Faragó Tibor	8–9/823	Mihályffy László	10/1023
Farkas Péter	7/673	Nagy Ágnes	6/557
Farkas Szilveszter	10/993	Nádudvari Zoltán	7/763, 11/1162
Ferenci Tamás	3/255	Neulinger Ágnes	6/581
Gáspár Tamás	1/77	Németh Adrienn	6/557
Goldperger István	4/417	Oblath Gábor	10/925
Győri Ágnes	3/229	Örkényi László	5/498
Gyulai Iván	8–9/797	Pomázi István	4/366
Hajdu Gábor	11/1046	Poór Judit	2/185
Hajdu Tamás	11/1046	Pozsonyi Pál	2/211
Harcza István	1/5, 5/523	Ritzlné Kazimir Ildikó	7/691
Holka László	12/1317	Róbert Péter	3/314
Huszár Ákos	1/31, 2/117, 7/718	Schindele Miklósné	6/644
Hunyadi László	1/93, 5/535, 10/1013, 12/1326	S. Gubik Andrea	10/993
Hüttl Antónia	6/557	Simor Éva	12/1228
Jáki Erika	6/581	Szabó Elemér	4/366
Jobbágy Péter	4/392	Szabó László	2/132
Kadlecsek Roland	11/1072		

Szilágyi Gábor	8–9/870	Vastagh Zoltán	4/424, 11/1092
Szilágyi György	4/440	Vasvári Tamás	2/155
Tardos Róbert	3/320	Várpalotai Viktor	10/971
Tóth Ágnes	12/1256	Veress József	4/345
Tóth Gergely	11/1118	Vékás János	12/1256
Tóth Péter	11/1166	Vörös Csabáné	12/1213
		Waffenschmidt Jánosné	12/1195
Varga Éva	11/1143	Záhonyi Márta	6/633, 7/745